

॥ श्री ॥

અમ્હારા આનંદપત્રમાં ત્રીજી વર્ષના અંક ૭ થી શરૂ
થઈ ગયા વર્ષના ૧૨ માં અંકમાં સંપૂર્ણ થયેલ

રાસારંભ

(શ્રીમત ભાગવત દશમસ્કંધ અધ્યાય ૧૨ સ્લોક ૪૨ ટીકા સમેત).

લેખક.

અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રી વૈશ્રવ.

પ્રકાશક,

દશરથલાલ ગંગારામ બા. બ્યાસ.

અધિપતિ-આનંદ

દ માસિકપત્ર.

મીટણ-ગુજરાત.

શ્રી સત્યવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શા. સાં

કળાયદ હરિલાલ બાપો.

પાંચક્રવા

નવાદરવાજા—અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૬૬.

સન ૧૯૧૦.

કિંમત રૂ. ૦-૬

-૦.

ગૂજરાત વિદ્યપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોર્પોરેશન વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૩૧૮૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રા.સ. રંભ

વિષય ધ૨૨ : રૂ૩૨૧

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૫૨૨:૨૨૩૨ ૩૧૮૫.

૩૧૮૫.

સુચના

આ રાસારંગનાં ૬૪ પૃષ્ઠ છે પણ પૃ. ૧૨ પછી તેરને બદલે ૧૯ નો પૃષ્ઠક પડ્યો છે તથા પૃષ્ઠ. ૪૯ ને બદલે ૫૯ છે તેની સુચના પૃ. ૫૩ મેં છે તે સુધારી વાંચવું.

શ્રીમતે રામાનુજાય નમઃ

શ્રીમત્ ભાગવત દશમસ્કંધ અધ્યાય ૨૯ શ્લોક ૪૨ ટીકા સમેત.

(લેખક રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રી વૈષ્ણવ.)

મત્ વૃંદાવનમાં જતાંજ વિચાર આવે છે કે, આ સ્થળનું આટલું બધું ગૌરવ શાથી છે ? તે “ રાસભૂમી ” હોવાથી તેનો આરંભ શ્રી કૃષ્ણાવતાર-માં થયો, અઘાપી ત્યાં તે થયાં જાય છે; તે ગોપીયો સાથે શ્રી કૃષ્ણને કરેલ લીલા છે. શૃંગાર પ્રાધાન્ય છે. એકાદ “ કીર્તિસ્તંભ ” કોઈ લૌકિક મહત્ત્વ કાર્યના સ્મરણાર્થ હોય, પણ જ્યાં કેવળ વન હતું (જે પરથી અઘાપી વૃંદાવનજ નામ રહ્યું છે.) ત્યાં, જે કીડા કરી લેના સ્મરણમાં હજારો મંદર ને લેમાં જે રાધાકૃષ્ણ જુગલ જોડી (રાસના નાયક ને નાયીકા) છે તે ચોખુટ આર્યાવર્તથી પોતાના પરમહૃદય તરીકે પુનઃ રહ્યાં છે, ને જેના એ આરિત્રના ગુણ પાંચ હજાર વર્ષ એ પ્રસંગ બન્યાને થયા છતાં ને તે એક વનમાં, ખુલ્લામાં, રાતે, ગ્વાલ બાળ ને ગ્વાલ સ્ત્રીઓના વચ-માંજ થયા છતાં; અઘાપી સકળ આર્યભાષામાં આબાળવૃદ્ધમાં તે ગુણે પરમ પવિત્ર ને સ-કળ મંગળકર સમગ્રાધ ગવાઈ રહ્યા છે એથી વિશેષ પ્રત્યક્ષ ને પ્રાઠ પ્રમાણ્યુ લેની પ્રભુતા સારું શું જોઈએ ? નૃસિંહ મહેતાને ચૈતન્ય સ્વામી, શ્રી ગુણાધરને શ્રી મહાપ્રભુજી, અદ્વૈત-ખાને મીરાંબાઈ, જેવાં એ તો અઘાપી ત્યાં રાસ રમાયાં કરે છે એમ અનુભવસિદ્ધ કર્યું છે. ને તે કીડાનાં સ્થાન, ચોરાશી વન ને લેની યાત્રા સંખ્યાબંધ સેવકો પ્રતિસાલ અતિ બહાલથી હાલે કરે છેજ ને હજીએ કંઈ કંઈ અનન્ય ભક્ત પોતાના અનુભવ ઉચ્ચરે છે નવા કંઈક તે અનુભવ મળવા આશા પણ ધરે છે, ને તે માટે ધરખાર છોડી ત્યાં ગાંડા જેવા ફરતા ફરે છે. એ બધું જોઈ જાણી અમને વિચાર આવ્યો કે, અહાનો “ આરંભ ” જે દિવસે થયો તે દિવસનો જ્ઞાતાન્ત પરમ પ્રમાણિક ને સર્વ શિષ્ટને સંમત એવો ક્યાંથી મળે ? સ્વયં સુઝ્યું કે શ્રીમત્ ભાગવતમાંથી શ્રી શુકદેવજી મહારાજે સંકડો ત્રિકાળજ રૂપિઓના સમક્ષ પરિક્ષિત મહારાજને કહી સંભળાવ્યો છે. કહેનારા પરમયોગી, વિરક્ત, પિતાના પ્રેમમાં પણ અનાસક્ત, યદ્યપિ ને પિતા સાક્ષાત્ વેદવ્યાસ હતા છતાં-જન્મથીજ તરફારા ઉત્તર આપે એવા સમર્થ ને તેમ છતાં-તેઓજ આવી શૃંગારની કથા સત્ય માની પવિત્ર જાણી આદરથી કહે, ને તે પણ રાજની સમક્ષ જે રજેગુણમાંજ ઉછરેલ ને મોહ છોડી પરમપદે દોડવા મરણ્ય માટે તૈયાર થયેલ એટલે સંસારની અસારતાજ તેના મનપર ઠસાવવી ચહી છે તે વેળા તેવા પરમયોગીએ હજારો શિષ્ટોની રહામા પોતાના સાચા સદાના પિતાને ઉદ્દેશીને લેની શૃંગારની કથા કહી, અને તે પાછી અઘાપી વિશ્વખ્યાત વિરક્તોમાં પણ તે રહી. બ-

લભલાએ તેને ચહી છે. એ લૌકિક દ્રષ્ટીથી અતીવ અદ્ભૂત છે ! અનેક શંકાનું તે આ-
સ્પદ છે, પ્રથમ સાંભળતી વેળા પણ શ્રી પરિક્ષિતને, કહેનારા સાક્ષાત શ્રી શુકદેવજી છતાં
અનેક તર્કો ઉરમાં ઉપજી આવ્યા હતા. ને તેથી અમ્હારા દાદા શ્રી તૃસિંહ મહેતા તો કહે છે કે—

એ રાસ રાગ પરિક્ષિતે પ્રીછયો નહીં. શુકદેવજીએ તેથી સંતાડયો,

જ્ઞાન વૈરાગ્યથી ગ્રંથ પૂરો કરી મુક્તિનો માર્ગ સીધો બતાડયો.

હેમના શબ્દોમાં હેના સાચા અધિકારી તો—

“ એ રસનો સ્વાદ શંકર જાણે કે જાણે શુક યોગીરે,

જાણે કંઈક વજની નારીઓ, જાણે નરસહાયો ભોગીરે. ”

એ રીતે હેના અધિકારી અતિ ઉત્તમોત્તમજ છે. સામાન્ય હૃદય સદા શંકા કરે છે કે,
માતા પિતાનો વ્યભિચાર હેના પુત્ર પુત્રીઓ પાસે કહેવો. એ શું ઉપદેશ ! ધર્મ ! જગત પિતા
વ્યભિચાર કરે ને તેજ ધર્મ સ્થાપકે કહેવાય ! એવી હેની વાતો જાણેથી અમ્હારું કલ્યાણ
થાય ! ગોપીઓનું વ્યભિચાર કરવાથી કલ્યાણ થયું ! કામ રસજ મોક્ષનો વિરોધી તે પણ
પાછો પરદારા પ્રતિ ! હેનું વર્ણન પાવનકર શી રીતે ! એથી તો અવળી અસર થાય ને
હેનું પરિણામ તેવું જ આવે !! આવું વિચારી ધણાતો હેને અસંભવિત જ કહે છે. ધણા
હેને અધ્યાત્મ રીતે ઘટાવી-પોતાના બળથી-તે યથાર્થ બનેલ બીના નથી એમ ઠરાવી હેનો
બચાવ કરે છે. એટલે કે વાસ્તવિક રીતે પણ તે વાત ખરી નથી, બની નથી, એમ સચુકિતક
અસંભવિતજ ઠરાવે છે, શુકદેવજીની ને પરિક્ષિતની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા, તેમણે લૌકિક શબ્દોમાં
ગૂઢ કહ્યું છે. એમ પણ તેઓ ઠરાવે છે. બીજા બિચારા એ ધુંચવણથી અલગજ રહે છે.
કારણ આરંભમાં કહી ગયા પ્રમાણે અઘાપી તેના નામ નિશાન પાત્રોનું પુજન વર્ણન શિષ્ટો-
માં સંમત ને હેની જ શ્રેષ્ઠતા સાક્ષાત શુકદેવજીથી લઈ સંતમાત્રના શબ્દોથી તો સિદ્ધ છે.
અને મહેતાજી પ્રભુતિતો હેની પ્રસન્નતાની હજી સાખ પુરે છે. અવતારી આચાર્યો તે તે અ-
સલ સ્થાનો હાલ ઓળખાવે છે ને ભાવિક માત્ર તે જગે જ તેવી મૂર્તિઓ પધરાવી તેજ
રીતે હેમને પુજે છે. બલકે પ્રતિસાલ તે તે સ્થાનમાં તે તે લીલાનું તે રતેજ હજી અનુકરણ
કરવામાં હજારો રાસધારીયોની રોજી ચાલે છે. આવો પ્રયત્ન ને સજીવ પુરાવો જે માટે છે
હેને અસંભવિત અથવા આ બધા જ હેનો ખરો અર્થ નથી સમજ્યા ! એમ કેમ કહેવાય !
હેમને જે અનુભવ થયા તે ભ્રમ હોય પણ તેથી જ તેઓ તરી ગયા એતો નકી જ છે.
એટલે એવી બીના બની છે એ વાતે પક્ષ છે. ને તેથી પક્ષી જે શંકાઓ અનેક ઉપજી
તે પણ ટકી છે.

કંઈ ભાવિકતો અમ્હારા પ્રભુ એવાજ છે. જે એવા તેજ અમ્હારા પ્રભુ એમ લોકલાજ
કે વેદ મર્યાદાની પરવા ન કરી તે બીનાને ખરી માનવા આગ્રહ કરે છે. તેપર
દ્રઢ શ્રદ્ધા ધરે છે, તેજ ચરિત્રને વખાણે છે, ને હેના સલપણા પરજ વિસ્વાસ
રાખી મનથી એજ મોજ માણે છે, બલકે તેવા થવા યથ જવા, ને બન્યા
રહેવાજ ચાહું છે, એજ પંથપર ધાય છે એટલે એમને તો હવે એ નિષયમાં
શું કહેવું ! ને શામાટે ! હેમની આસ્થાને તોડતા નથી તેઓ તે પંથ છોડવાના નથી, તે
હેમાં દ્રઢ રહેવા સાથે છે, રહેશેજ તેથી લાભ છે જ ને તેથી હેમની આસ્થા પણ વધુ
દ્રઢ થાય, ને બીજાઓને પણ આ ચરિત્રનું રહસ્ય લોક વેદ મર્યાદા અનુચુલ ગણાઈ, પરમ
પુરુષને છાજવુંજ, શુકદેવજીએ કહેવા, ને પરિક્ષિત એ સાંભળવા, ને અઘાપી અમ્હારે પણ

એવું રહસ્ય સમજવા યોગ્યજ તે ઠરે; એ વિચાર અતિ ઉત્તમ છે અમે તે સારૂ મૂળ સ્તોત્રને તે ઉપરની દીકાઓ જોઇ ૪૨ સ્તોત્રોમાંજ “ રાસના આરંભથીજ ” એટલીજ કથાથી આ અધી વ્યથા જે પ્રમાણથી દૂર કરી તેમાં ઠરી શક્યા તે અહીં દર્શાવિએ.

આનંદ ‘ રસ ’ હોના સમુદ્ધ તે “ રાસ ” હોના આરંભ તે “ રાસારંભ ” એ આ આનંદ દેનારા પત્રોમાં આરંભમાં મૂકવો ઉચિતજ છે. અને તે માટે શ્રીમત્ ભાગવતના મૂળ સ્તોત્રોથી આરંભ થવો અતિઉચિત છે, ખરો પૂરાવો ખરું પ્રમાણુ તે છે તે જે રીતે અમે સમજ્યા છીએ તે સમજાવવા પુરતો પ્રયાસ આ અમ્હારો છે, પણ તે ખરેખરતો આપને માટે છે. આપનો પણ તેવોજ ન તેજ પ્રયાસ ઉલ્લાસ હોવો જોઇએ. એ જ આશને છેવટ વિસ્વાસ હોવો જોઇએ કે “ હકીકત ’ નિષ્કલંક ” ઉત્તમ ” શ્રવણ શિક્ષણ યોગ્યજ છે ને તેથી અમ્હારા કરતાં પણ આપ જે મદદમાંજ મન રાખશો, તો આપને ધણું વધુ સુઝશે દાનત તેવી ખરકત થશેજ, એયમાંજ હરકત ઉડાડે તે હરકત પોતેજ પેદા કરે છે. ને હોને ટકાવી રાખવાજ ચ્હાય છે, તે પોતાનુંજ એય બગાડે છે તેવાં મન આ વાંચનારાનાં ન થાઓ. આ કોકડું ધુચવવા નહીં પણ ઉકેલવાને, હોનાજ લાભ લેવા સહુ ચાહો. ને સહુ અમ્હારા જેવા વિચારના થાઓ ! શાસ્ત્રકાર ને પ્રસિધ્ધકારની પણ નિષ્ઠા એવીજ એયરકર છે. ધૈર્યથી જીવો તો જણાશેકે હોમાં કેટલું છે ! કેવું છે ! છેવટ શાસ્ત્રને જે દેવું છે તે “ બ્રહ્મજ્ઞાનજ ” છે ! ! તે એમાં જ છે શ્રુતિ પરમ પુરપના ગુણ ગાન કરે હોવું જ આ આખ્યાન છે. વ્યાસજી આ પુરાણ-ગુણગાન વધુ કરવાજ લખે છે ને શુકદેવજી તો “ બ્રહ્માનંદના જ ભોગી છે તે તો ગુણગાન કરવાનેજ “ સુધાપાન ” રહે છે. તે હોમનાજ શબ્દોમાં અહીં આ પ્રમાણે વહે છે.

રસના સમુદ્ધના આરંભને સાટે આરંભમાં આટલો “ આરંભ ” રૂપ ઉપોદ્ધાત બસ છે.

શ્રી શુકરવાચ--ભગવાનપિ તારાત્રીઃ શરદો ત્ફૂલમલ્લિકાઃ

વીશ્વરન્તું મનશ્ચક્રે યોગ માયા મુપાશ્રિતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ ભગવાન્ અપિ ભગવાન પણ તા=તે રાત્રી-રાતો. શરદ=શરદરતુની ઉત્ફૂલ=ખીલી છે મલ્લિકા=માલતી વિશ્વ=જોઇને રંતું=રમવાનું મનઃ મનચક્રે=કર્તું યોગમાયામ યોગમાયાને ઉપાશ્રિતઃ=ધારણ કરીને,

ભગવાને પણ તે શરદની રાતો માલતીનાં ધૂલ ખીલેલાં વાળી જોઇને યોગમાયાને ધારીને રમવાનું મન કર્યું.

વિવેચન—પહેલો શબ્દ, આ લીલાના નાયક માટે કૃત્ર, ગોપાળ, નંદસુત આદિ નથી મુક્યો પણ ભગવાન્ મુક્યો છે. એથીજ સમજાવે છે કે, આ પ્રસંગ મગ નામ છે. ઐશ્વર્ય, ઘાન ” વાળા, ૧ જ્ઞાન, ૨ શક્તિ ૩ બળ, ૪ ઐશ્વર્ય, ને ૫ તેજ, સ્વરૂપ સિદ્ધ દીપ્ત છે, પ્રાકૃત નથી. (વિષ્ણુપુરાણમાં શ્રીપરાશર સ્વામીનું વચન પ્રમાણુ છે.) તે ભગવાનનો અર્થ એ કહે છે ને ખરો અર્થ જગતપતિને માટેજ ધટે છે. જે ઇન્દ્રિયો વિના જાણે કરે. સસકા કામ સઃય સંકલ્પ સધગે સંપૂર્ણ છે. તેના સ્વરૂપ સ્વભાવનો વિચાર આ શબ્દથીજ કરી લેવો. તેને આજખી રાખવો. જે મુખ્ય નાયક છે તે રાસનોજ નથી જગતનો જાણીતો છે. એક વેળાનો નથી. સદાનો છે, એના જેવો એજ છે. તે પોતે તો પૂર્ણ કામ છે. એટલે જગત કરવાનું મન પણ પોતા માટેજ કરવા-અમ્હારા જેવું કારણ તો તેને નજ હોય! પૂર્ણ કામ કાંઈપણ

શું કામ કરે ! અહીં હેનો ખુલાસો. અપિ=શબ્દ મુકાને રંતુંમનશ્ચક્રે રમવાનું મન કર્યું એમ કાઠા છે તેમ તેજ ભગવાનને પણ, અપિ, રમવાનું ‘ રંતું ’ મનશ્ચક્રે” મન કર્યું. જગત એ પ્રભુની લીલાજ કહેવાય છે. પૃથ્વીકામ પોતામાટે વધુ આનંદ થવા અનેક લીલા કરે, જગતમાં મહારાજાઓને સેનાની કમી નથી છતાં શત્રુરંજ રમતા દીઠા છે. પ્રભુ પોતે પૂર્ણ કામ છે પણ તદુપરાંત પોતાપાસે બીજી વસ્તુઓ છે. તેથી પણ આનંદ આવી શકે તેમ છે તો તેનો ઉપયોગ ઉપભોગ શું કામ ન કરવો ! કરે છે જ જગત રચ્યું છે એવો પ્રત્યક્ષ છે. પ્રભુ પૂર્ણ કામ છે, એમ પણ પ્રભુને માને છે તે તેવો તેનો માને છે; ન તેણે જ આ જગત કર્યું છે એમ પણ તેઓજ માને છે એટલે તેની “લીલા” જ કારણ દીક ઠરે છે, તેના પર કાષ્ટનું જોર બળતો હોવુંજ ન જોઈએ. તેમ હોય તો તો પછી તે બળ, અથવા તે બળવાલો ખરો ધનુર ઠરે ! તે જે કરે છે તે ખુશીથી જ સ્વેચ્છાથી પોતે સર્વજ્ઞ છે એટલે પોતાના આનંદ માટે જ. એટલે લીલા માટે જ કરે છે મોટી લીલામાં ન્હાની અનેક લીલા આંતરગત છે. એકનાં-મુખ્યનાં-કારણ, તેજ પેટાનાં કારણ છે. આ પણ એક તેવોજ પ્રસંગ છે. એટલે અહીં પણ રમવાનું મન કર્યું એમ જ કહ્યું છે. તે તેજ ન્યાયથી સિદ્ધ તે રીતે જ કર્યું છે. જે ન્યાયથી જગતકર્તાવ સિદ્ધ છે—પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં ઉપકરણ સામગ્રી “ યોગમાયા ” જે તેમાં તેજ આમાં, પોતે તો બધે પુરો જેવો ન તેવો અવિકારી આનંદધન સદા એતુરૂપ છે. જે વડે બીજાનું બીજું કરે છે. તે “ યોગ ” સામર્થ્યક એશ્વર્ય અને “ માયા ” અચિન્ત્ય શક્તિ છે. તે વડેજ, તેમાંથી, હેતુનું-એ પણ સહુ સુદ સમજે છે. એટલે એ શબ્દો પણ અહીં મુકા આ કથા આ પ્રસંગ જગત કર્તા ભગવાનનો તેણે જેમ જગત સંકલ્પથી રમવા માટે યોગમાયાના આશ્રયથી કર્યું તેના જેવો ન હેનોજ કહી ગયા તેમ તે મોટી કૃતિનો નાનો ભાગ છે. પણ જગતમાં સાક્ષાત સર્વેશ્વરની કૃતી જગત ચાલવા માંડ્યા પછી બહુ થોડી હોય છે. કારણ બ્રહ્માથી માંડીને દેવો મનુષ્યો પણ પ્રાણી સહુ કર્યાજ કરે છે. તેથીજ બહુધા બધું બનતું દેખાય છે તેમાં સર્વેશ્વરની તો અંતર્ગત શક્તિ-હાજરી જ કહેવાય છે પણ આનો સાક્ષાત સર્વેશ્વર સાકાર તેજ માયાવાળા પ્રગટ્યા છે ન તે માયા તેજ વાપરે છે, એમ આરંભમાંજ શુકદેવજી કર્તા, કૃતિ, સાધન, હેતુ બધું દેવી છે. એવું સમજાવે છે. “ ભગવાન્ યોગમાયામુપાશ્રિતઃ ” રંતુંમનશ્ચક્રે” એમ એક શબ્દમાં બહુ અર્થ મૂક્યો છે તેમ તેની સાખીતી સાર એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પણ ત્યાં દર્શાવ્યું છે કે આ દેવી પ્રસંગ છે, ન તે એકે, ઉત્પલ્લભલિકા “ માલતી ખીલી છે ” એટલે જેને ખીલવાની ‘ રતુ’ તો શરદ નથી પણ પ્રભુએ મન કર્યું, માયા શક્તિનો ઉપયોગ કર્યો, એટલે તે વેળા તે સ્થાને ન થવાનું પણ થયું. મુળે માયામાં બધું છે, બધામાં બધે બધું થવા પાડ્યું છે. પણ પ્રભુએ સાધારણ માટે તો ચોક્કસ નિયમો રાખ્યા છે. ને અહીં એક ચિન્હથી સમજી લેવું કે, સર્વ રતુની પહાર વનમાં હાજર થઈ ગઈ. કારણ, રમવાનું મન કર્યું. રમવાનાં જોટલાં ઉપકરણ હોવાં જોઈએ, જે પ્રકૃતિમાં, ભૂતળમાં, આ જગતમાં બધાં છે તે તમામ એકસ્થાને સંકલ્પથી રમવાનું મન કર્યું—ત્યાં પ્રકટ થયા ને પોતે “ વિક્ષ્ય ” જોયું કે મહારા મન પ્રમાણે તૈયારી થઈ ગઈ. પોતે જેમ નાયક છે. રમવું એ હેતુ છે, તેમ તે રમણીય પ્રદેશ પણ પુરો. અને તે આ ટાણે ને આ સ્થાને બન્યો બનાવ્યો. હજી એક વાત રહી જાય છે. “ તારાત્રી= ” તે રાતો “ શરદની ” કાઢી ! એમાં પણ ઘણો અર્થ છે. એ માટે અહીંનીજ આગળની કથા છે ને તેમાંજ રાસનો ભાવ-પ્રભાવ હેતુ-બધું સર્વથા છે, ભગવાન લીલા સ્વાર્થ માટે કહે છે ને પરાર્થે કરે છે ને તે પરાર્થે ઠરે છે. ક્રૂરજનની કૃતિપોતાને તો

સુખકર, પશુ અન્યને દુઃખકરે હોય, પશુ દયાળુ સમર્થની લીલાતો પોતાને મોજ ને ખીજ ને પશુ આ-
નંદ પ્રદાન થાયછે, જગતને તેણે લીલા માટે, તેમજ પર ઉપકાર માટે, પશુ કર્યું કહેવાય છે. એતનો ધર્મ
અર્થ કામ મોક્ષ પામે. એ મહા ઉદાર પ્રભુનો ઉદ્દેશ છે એમ પશુ બહુશિષ્ટાનો મત છે તેજ
ન્યાય અહીં આ રમવાનું મન કરવામાં આવ્યું—તૈયાર વન કરાવામાં આવ્યું તેમાં પશુ છે એ
આ “ તારાત્રીથી ” સમગ્રાય છે. “ શરદની તે રાતો ” એટલે કય રાતો ? એ વિશેનો ખુ-
લાસો પાછળના પ્રસંગથી થાય છે. :શ્રીમત્ ભાગવતમાંજ આ દશમસ્કંધમાંજ આ શ્રીકૃષ્ણ
ચંદ્ર અને ગોપીયોના પ્રસંગમાંજ પૂર્વમાં કથા આવી ગઈ છે કે, જ્યારે હેમંત માસ આવ્યો
હતો ત્યારે કેટલીક કુમારીકાએ કાત્યાયની વૃત શ્રીકૃષ્ણ અમ્હારા કાન્ત થાય એવાજ
મનો બાવથી કર્યું હતું. યદ્યપી તેમણે તે વરદાન દેવી પાસે માગ્યું હતું
પરંતુ તેના વશમાંજ શ્રીકૃષ્ણ નહોતા તેમ તેઓ સમજતી હતી કે નહીં તેની પરિક્ષા
લેવા જેવું હતું. ભાગવતમાંજ આરંભમાં કથા આવે છે કે શ્રીક્ષીરસાગરવાશી નારાયણે
દેવીને બોલાવી આજ્ઞા આપી કે, “ યશોદાના ઉદરમાં જા. ને તેના બદલામાં તે અનેક તું નામ
રૂપથી પુનર્જશે ” જેણે તે આજ્ઞા ઉઠાવી ને તેથી તે વરદાનના ફળને પામ્યાં છે. એવું તેમનું
મહાત્મ્ય દેશ પ્રસિદ્ધ અઘાપી છે, શ્રી કૃષ્ણની બહેનજ કહેવાય છે પરંતુ આ
મજ બાળાઓને શ્રી કૃષ્ણમાં દેવભાવ—સર્વેશ્વર ભાવ હતો કે નહીં ! સકામ કર્મ
માટે દેવ સેવા કરવી પશુ વીધી છે. પશુ ફળ પ્રદાત. ગીતાણમાં પ્રભુ કહે છે કે, મહાર્જ જ
ગણ્યુ નેષ્ઠએ—લભતેચ્ચતતઃકામાન્ મયૈવ વિહિતાન્ હિતાન્ એ વચનમાં બહુ સ્પષ્ટ
કર્યું છે. શ્રી રૂકમણી મહારાણીએ પ્રથમ પંડ્યા સાથે પત્ર પઠાવી પછી જગદંબાની સેવા
આદરો ત્યાં હરી પતી માગ્યા ને તે પ્રભુએ પોતાની પ્રિયા પોતાને પૂરા પરખે છે, એમ તેના
પત્રથી જાણ્યું ત્યારેજ તેનું મન માન્યું કર્યું. તેમ આ ગોપીયો જડચરમાં પોતાના અંગમાં
પશુ બહાલો ગુપ્ત તો વસે છેજ તેજ ખરો બહાલો છે, તેનાથી છાંતુ કોઇનું કયું કયાંડી
હોષ શકતું નથી. તેનાથી પરદો છેજ નહીં, રહી શકેજ નહીં તે એમ જાણતી હતી પરદો હતો
તે તેણીયોએ તોડ્યો. વસ્ત્ર હરી તેમને હાથ સુદ્ધાં જોડાવ્યા, તો નિઃશંક તે ગોપાંગનાએ તેમજ
કર્યું. તેમણે શ્રીકૃષ્ણને સ્વર્ગમાં વ્યાપેલ, હૃદયમાંજ ઘેઠેલ જાણ્યા માન્યા, ને તેથીજ એમનાપર
ન રોશ ન દોષ ધર્યો. ત્યારેજ પ્રભુએ તે વેળા વાયદો કર્યો કે તમારો મનોરથ હું પૂરો કરીશ
સકામ કર્મ કર્યું. તેમાં પશુ ગડબડ થઇ, દેવી તો પ્રસન્ન થઇ વરદાનજ ન દેવા આવ્યાં પશુ
પ્રભુજ વચમાં પધાર્યા ને તેમનો મનોભાવ કળી, તેમને છળી, તે ખરી બાવિક નિકળી,
ત્યારે તેની વૃત્તી કરવા શરદરતુનો વાયદો કર્યો.

શ્રીમત્ ભાગવતના દશમસ્કંધના અધ્યાય ૨૨ માં આ વિષે સ્પષ્ટતમ છે, યદ્યપી
જગતને જાણાવવા બહારનો વેશ કાત્યાયની પૂજનનો, વૃત પશુ તેનું પ્રાર્થના પશુ બદ્રકાળીની
પરંતુ મન તો માવધમાંજ “ નંદ ગોપસુતપતિ થાઓ ” એ માગણીજ માત્ર નહીં પશુ
દેવીનું પુજન કરતાં પશુ “ કૃષ્ણચેતસઃ ” સ્નાન કરતાં પશુ કૃષ્ણના ગુણગાન, એટલે મન,
વાણીથી કૃષ્ણનુંજ સેવન કર્યાં કાધું ને તેથી શ્રી શુકદેવજના શબ્દમાં મગવાં સ્તવમિ
મેત્ય કૃષ્ણો યોગેશ્વરેશ્વરઃ વયસ્યૈરાવૃતસ્તન્નગતસ્તત્કર્મ સિદ્ધયે પહેલા કહે છે “ ભગ-
વાન ” પછી તે કોણ ? શ્રી કૃષ્ણ, તેનું શું સામર્થ્ય ! યોગીના ઇશ્વર જે શીવ સનકાદી તેના
ઇશ્વર ને તેથીજ વચમાં સાત આઠ વર્ષના છતાં તેમનો મનોભાવે જાણી ગયા તેમ પોતાનો
ભાવ શુદ્ધજ હતો એ લૌકિક રીતે પશુ જાણાવવા પોતાની સાથે સમાન વચના બાળકોને

પણ સર્થ ગયા જ્યોમાં કામ ભાવ વધેને જોતાં હોયજ નહીં તેમ જૂતનું ફળ તો પોતેજ આપવાનું હતું પણ વરદાન પણ પોતેજ આપ્યું. એટલે દેવી તો નિમિત્તજ રહ્યાં છે ગોપી. યોને પ્રભુએ દ્રષ્ટીથી જોઈ કે પોતા પ્રત્યે પ્રેમપરિપ્લુત છે તે લૌકિક પ્રેમ નથી. સાત વર્ષના બાળમાં પતિભાવ કુમારીકાઓને બીજામાં તો કેમ આવે ! તેવા છોકરાની નચાવી તે કેમ નાચે ! તે બોલી છે. “શ્યામસુંદર અમે તમારી દાસીઓ છીએ ” પ્રભુને “ધર્મજ” કહે છે. શુચિ રિમતા તેને શુકદેવજી કહે છે. ને વધુ કહે છે, શુદ્ધ ભાવ પ્રસાદિત તેમને જોઈને તેમની પ્રતિ ભગવાન બોલ્યા કે “વિવસ્ત્ર બહાર આવો, સૂર્યને અંજલો કરો, વસ્ત્ર પહેરો” તેમણે તેમજ માત્ર નથી કર્યું પણ પછી પણ પ્રભુમાં અવિછીન પ્રેમ હોઈને નિરખીજ રહી. એવી ચોટી ગર્ભ કે કોઈ લાંબી ચરણ શકીજ નહીં. “ગ્રહિતાંચિત્તા નો ચેલુઃ” એમ સ્પષ્ટ શબ્દ છે. તે બાળકજ નહોતી સમજતી, એટલી બધી મર્યાદા રાખતી હતી કે, યદ્યપી “સ્વપાદ સ્પર્શ કામ્યયા” તે હતી પણ આજા વિના શ્રી ચરણને અડી નહિ. દૂર ઉભા રહી. ને ત્યારે પ્રભુએ પોતાની પ્રભુતા પ્રકટ કરી કહ્યું કે, તમારો મનોરથ હું સમજ્યો. તમે મ્હારું અર્ચન કર્યું છે (દેવીનું નહિ) ને તેથી હું તમ્હારા મનોરથ પૂર્ણ કરીશ. પણ મ્હારી મરજીમાં આવશે ત્યારે. કર્મ કરવું ચેતન વશ પણ ફળ દેવું માલીક વશ છે. આ એટલા પણ ન્હાના નાદાન બાળની નથી. સર્વેશ્વરના નિયમ, સ્વભાવ સમજનારા સમજે છે કે. સર્વેશ્વરની સકામ ભક્તિ નકામી નથી. પણ તે આહે ત્યારે ત્યાં તેટલું તેનું ફળ દે છે. તેમને રાતોના વાયદો કર્યો, ને તે હેમંત માસતો ક્યાંહી ગયો. ટોઈ કહે છે તે વર્ષની તો શરદ પણ ઇન્દ્રવૃષ્ટીના તોફાનમાં ગઈ, પણ બીજા વર્ષના આ પ્રસંગ છે. જ્યાં પ્રભુએ તે રાત્રીયોનું સ્મરણ કર્યું ને તેમને તેમના જૂતનું ફળ દેવા માટે શરદને જોઈને “સ્મરવાનું મન કર્યું” તે તેમને માટેજ—નેમની સાથેજ. એ પ્રસંગ તો હવે કહેવાશેજ પણ “તા રાત્રી” નો ખુલાસો આંહી આટલો કરવો ઉચિત બળી કર્યો એટલે આ શ્લોક તો હવે પુરો થયો. “તારાત્રી” એટલે જે માટે વાયદો કર્યો હતો તે—

પુરા શ્લોકની સારભૂત લાવણી.

મગવાનનેમી આઈજાની વોહિરાતેં, જા બીચ માલતી ચિલી શરદક્રુત આતેં;
તાકો ચિલોકકે રમવેકો મન કીનો, નિજયોગ માયાકો આશ્રય વાતેં લીનો.

શ્લોક.

તદોદુરાજઃ કકુભઃ કરૈર્મુસં પ્રાચ્યા વિલિમ્પન્નરુણેન શન્તમૈઃ

સ ચર્ષણીનામુદગાચ્છુચો મૃજન્નિયઃ પ્રિયાયા ઇવ દીર્ઘદર્શનઃ ॥ ૨ ॥

અર્થકે લિયે—

સાચી.

તબ નક્ષત્ર રાજ ઉદીત મયે હરવેકો જન તાપ;

પૂર્વદિશા મુલ લાલ કીયા શાંતિપદ સ્વ કર પ્રતાપ;

જૈસે દીર્ઘ વિયોગી પ્રિય આઈકે પ્યારીકી પાસ;

નિજ કર તેં મુલપર કુમ કુમ ગેરેં ધરીકે ઉલ્લાસ. ॥ ૨ ॥

વિનંતિ—આકી લવાજમ વાળાએ કૃપા કરી ચારે બેટનાં પુસ્તક વી.
પી. થી મંગાવી લેવાં.

—રાસારંભ—

(ગતાંક ૫૯ ૬ થી ચાલુ)

વિવેચન—ભગવાને રમવાનું મન કર્યું એટલે ચંદ્રમા ઉગ્યો એજ સાર તો મોક્ષનો છે પણ તેમાં પણ “તથા” પદ પ્રથમ મુકી પ્રસંગને સાંધ્યો છે કે, જાણે ભગવાનનું મન સમજીને શરદની શોભા વધારવા “ચંદ્રમા ઉગ્યા. શ્રુતિમાં “ચંદ્રમા મનથી થયો છે” એમ કહ્યું છે ને ઉદુરાજ એટલે જ્યાં નજમાં સૂર્યના પ્રતાપ કે તાપથી કંઈ નહોતું દેખાતું ત્યાં તારાગણની કચેરી એ તરફ ફરતી મંડળીની સાથે સૌથી એટ પોતે પણ પ્રકટવા ચમક્યા તે પણ પૂર્વ દીશામાં એટલે હજી ઉત્તરોત્તર ચઢતી થવા વૃદ્ધી કરવા. ત્યાં જ તેને નાયકનું રૂપ કવિ આપે છે કે, દીશારૂપી પોતાની પ્રિયાના મુખ પર જાણે ગુલાલ નાંખી તેને લાલ કર્યું, તેમ પોતાનાં કોરણ તેમાં ફે. લાગ્યાં તેમાં પણ મજા એ આણી છે કે, તે દીશા ખીયારી દીનજર તાપ વિયોગથી તપી પતિદર્શનની આતિ ઉત્સુક હતી, તેથી જાણે તેને પ્રસન્ન કરી અર્થાત્ આતિ આતુર વૃત્ત કરી મહિનાઓથી વાટડી જોતી વિરહિણીઓને હવે શાન્તિમુખ આનંદ થશે એમ સૂચન થયું.

શ્લોક.

દૃષ્ટ્વા કુમુદવંત મર્ચંડ મંડલં રમામુખ સમ કાંતિમય,
વનં ચ તત્કોમલગોભિરંજિતં જગૌ કલં વામદશાં મનોહરમ્ ॥ ૩ ॥

હરિગિત.

લક્ષ્મી કુમુદવંત અર્ચંડ મંડલ રમામુખ સમ કાંતિમય,
કુમકુમ સદૃશપુની લાલશશીકો, નિરર્ચકે પુનિવનસકલ;
વાહીકે કોમલ કીરણતે રંજીત મયા ચહુ ઠોર હૈં,
કલગાન કીના વા સમય જો વામદશ ચિત્તચોર હૈં.

વિવેચન—“હવે ચંદ્ર વધુ ખીલ્યો, દીશામાત્ર ચાંદનીથી ભરાઈ રહી ને ચંદ્રને ચાંદનીને જોઈ પ્રભુએ મુરલીની તાન મારી” એટલે સાર સાધારણ તો છે. પણ કવિ ચંદ્રમાને પ્રકાશમય અખંડ મંડળ કહી કાન્તિમય રમાના આનનની આભ—કમળાના મુખની કાન્તિની શોભાની ઉપમા આપે છે. જગતમાં સ્ત્રીઓ ચંદ્રમુખી કહેવાય છે. પણ આંહીતો પ્રભુની પ્રિયાના મુખની—કાન્તિની—ઉપમા ચંદ્રને આપી તેમાં હેતુ ! પ્રિયાના મુખ જેવું મુખ દેખી તેવું સુખ લેવાનું મન વધું એમ સૂચન થયું. વધું ત્યાં નન કુમકુમની લાલી એટલે પણ નવ વધુ બહાલીનું રમણ કરાવ્યું ને તેને ઉચિત સ્થાન “વન પણ કોમળ કિરણ વડે રંજીત” એટલે નવ વધુઓને તેડાવવા યોગ્ય. સૂર્યના પ્રચંડ ક્રોરણથી તપતું નથી રહ્યું. શરદની શરદી બરાબર સડળ વનમાં પ્રસરે. તેજ કામથી તપતીઓને શાન્તિ કરવામાં સહાયભૂત થશે વળી વન રંજીત થયું છે કર્ત્તવ્યથી એટલે ચંદ્રમા વનસ્પતિનો પોષક છે તેણે વનરાજને ખીલવી વૃદ્ધીના ભુંદ કરતાં પણ ક્રોરણની સતત અતૂટ ધરાએ ઉત્તમ અસર કરી જેથી વનની શોભા માત્ર સ્વેતતાથી નહીં પણ સુંદરતા સુગંધીથી પણ વધી એ

પ્રભુએ જોયું અર્થાત જાણ્યું કે સમય સ્થાન ઉચિત છે. દીલ બેલાઈગયું એટલે ગવાઈ ગયું. એટલી શોભા આછી હતી તે પુરો થઈ. ૨૫, ૨૫, ૨૫, ગંધ હતાં પણ શબ્દની ખામી હતી તે પુરી કરી જગૌ ગાન આલ્હાદકારક તે પણ વામ દશા—સુંદર લોચન વાળીનાં મનને હરનાર એટલે જે શોભામાં વૃદ્ધી કરે એવી હોય તેજ તેથી ખેંચાઈને આવે એથી રમવાનું મન પુરું થાય. “અરણ્ય ચંદ્રિકા” ખાલી ન જવા બહાલીઆને નિમંત્રણ થયું. “જગૌ કલં વામ દશાં મનોહરં” ઉપર ટીકાકારોએ ખૂબ ચતુરાઈથી ચલાવી છે. જગૌ ગાયું. તે પણ બંસી દ્વારા એટલે મધુરને દુર સંભળાય કલં=કામનો ધાતુ છે તે વિષયીક કામોદીપક. વ્રજ વિનતાઓ સાંભળે. વામ દશાઓ ને ‘મનોહર’ તેમના મનને તે ગાન હરે. એટલે કે તેઓનાં મન હરાયાં ત્યાં તન ક્યાં રોકાઈ રહેવાનાં હતાં! મોહન મંત્ર વનમાં રહે ગામમાં રહેલ ગોપીઓ ઉપર ચલાવ્યો. બંસી નાદનો વૈભવતો પ્રસિદ્ધ જ હતો. ગોપીઓ શું ગાયો યમુના પક્ષી પણ પશુ અને ઉપર દેવતાને દેવ સ્ત્રીઓ પણ તેનાપર બલિહાર જતી પણ આજે ખાસ નિમંત્રણ—વામ દશાનાં મન હરવાનું—સૂચન થયું છે શું કરવા !

જેમણે પરમાત્મા જાણી તેમના રૂપર પ્રેમ આણી તેની લ્હાણુ લેવા વૃત્ત કર્યું હતું, વચન મેળવ્યું હતું, તેના વિસ્વાસપર વિરહ વેદના વેડી રહ્યાં હતાં, તેમને તે વરદાતાએ ઉચિત સમય ને ઉચિત સ્થાનમાં ઉચિત યુક્તિથી સંભાર્યા તેડાવ્યાં, પરમાત્માએ પોતાના બંકોતે પોતાની પાસે ખેંચ્યાં. શી રીતે ?

સંસારમાં ફસેલ જીવોને પ્રભુ છે તે સાકાર છે, તે અમ્હારી સેવાનો સ્વીકાર કરે છે. અમે તેને જ મેળવવા શ્રમ કર્યો હોય તો તે અતે મળે છે. તે પોતે જ તેડાવી લે છે, સ્વયં કરી દે છે, સ્મરણ કરાવે છે. એવાં વચનો શાસ્ત્રમાં છે. સૌથી ચઢતું પ્રમાણ ‘શબ્દ’ વાળું તેમાં પણ “વેદ” શા માટે ? શ્રીમન્નારાયણના વિશ્વાસ ૩૫, તેનું પ્રાકટ્ય—પોતાથી કમળ, તે દ્વારા બ્રહ્મા ને તેના ચારમુખ દ્વારા તેનો વિસ્તાર છે તે ઉચ્ચાર શ્રવણ દ્વારા અમને પહોંચે છે. એટલે તેને લઈને, તે પ્રભુના શબ્દ માનીને, પ્રભુ છે. સાકાર છે. અમને આહે છે, અમને મળશે એમ અમે વિશ્વાસ ધરી તેના પ્રતિ પ્યાર ધરીએ છીએ. તે પણ સહુતો નહીં. સાત્વિકજ તેજ ન્યાય અહીં લાગુ પડી શકે છે. અહીં કલગાન—કામગાન કામ—કલ્યાણ ગુણ ગણતું ગાન. તે વિશ્વાસદાર નહીં પણ વાણીના ખરા સ્થાનદાગ, મુખદારા શબ્દ કહાડયા તે નાભીથી કમળ ને તેમાં ચાર મુખવાળાથી બહાર પાડયા નહીં, પણ પકડવાનું સાક્ષાત સાધન ફીકર તેનાથી સાત સુરના ને બે બીજા મળી નવ મુખવાળી બંસી પકડી તે દ્વારા શ્રવણે પડયા તે કોને ! સર્વને નહીં “વામદશા” વામ માર્ગ—અચિરાદી—પ્રભુને ધામ જવાના માર્ગમાં જેમની ડ્રી—જ્ઞાન શુદ્ધિ છે તેવીઓનાં મન હરવા તેમણે પોતાને જ પામે, તે રસ્તે પોતે જ જ્યાં મળી શકે, પોતાને ભોગવી શકે તે સ્થાને તે કાળે જ તેડાવવા તેના તે દેહે ને તુરંતજ; એવી ઉત્તમ પ્રકારે ઉત્તમ કૃપા, ઉત્તમ પાત્રો પર કરી એમનીએવી ડ્રી થવાનું કારણ ! તે પ્રભુને જ વ્રજમાં વસીને નિરખ્યા કરતી. પ્રભુવિયોગમાં વૃત્તીથી પણ મતીથી પણ તેનું ચિન્તન, તેનું જ પ્યાન ધર્યાં કરતી હતી. તેવી પ્યાની યોગીનીઓ બ્રહ્મમાંજ લગની લગાડનારીઓ સાધવી સન્નારીઓના મન હરવા, મન હરીને તેને રંજડવા નહીં પણ તે પુરું કરવા. પોતે રમવા મન કર્યું, તે તેમને રમાડવા તે માટે તેમને સંસારમાંથી જગાડવા પોતાની બાણી મને, ને પછી તને પણ લગાડવા, પોતેજ તજવીજ કરી. એ ઉપરથી અમે પણ એમ માની શકીએ છીએ કે આગળથી વૃત્ત, તપ, પ્યાન, બજન, સ્મરણ, સ્તવનથી

તેને મળવા મન કરી રાખ્યું હશે તો વખત આવે તે પોતેજ ઉચિત સ્થાને સમયે સંભારી ઉચિત યુક્તિથી અમારું મનજ પોતા બણી ખેંચશે. તે જડના, વા ચેતનના-અંધના વા સંતના શબ્દો દ્વારા. તે તેનાજ શબ્દો નહીં પણ પ્રભુનાજ એવા ઉત્તમ કે અમ્હારું મન હરેજ, પ્રભુ બણી અમને કરેજ તાલાવેથી અમ્હારા ભાવમાં ભરેજ એટલે પરિણામે પ્રભુને ભેટાયજ. પ્રભુનો મનોરથ કદી અફળ થાય છે શું ? સંસારીયો સંસારમાં ફસાઇ જાય છે. તેમ અહીં હવે અમ્હારી સ્થિતિ આ પ્રસંગથી મેળવે જવાની છે. ક્ષીણ થઇ છે, એ વાતે ખરી છે ને તેમાંથી અધ્યાત્મ-ભાવાત્મકસાર આપણે માટે ગ્રહણ કરવો એ પણ ઠીક છે પણ તે વાતને હિતોપદેશનાં કુકડાં મરધાં જેવી રૂપક ન રાખવી જોઈએ. પ્રભુ એવાજ છે, એવું કહ્યું છે, એવી ગોપીયો હતી, તેમને માટે એવા વનમાં એવે સમયે જઈ એ રીતે મુરલીથી ગાન કર્યું હતું. એ બધુંજ સાવ સાચું છે તેજ રીતે આગળ ચાલીએ. બેઉ અર્થે ઠીક છે તે વેળાની કથા તેને તેથી અમારે માટે તેમાંથી ખેંચવાનો સાર કાઢવો છે. ખાસ વાતનો વિસ્તાર કરશું. જોવા અહીં આખા શ્લોકમાંથી એક પાદનો કયો તેમ આગળ શ્લોક આપો કાઢવો છે તે અર્થ ભાવ પુરીત છે—

શ્લોક.

નિશ્ચય ગીતં તદનન્નવર્ધનં વ્રજસ્ત્રિયઃકૃષ્ણગૃહીત માનસાઃ

આજમુરન્યોન્યમલક્ષિતોચ્ચમાઃ સયત્રકાન્તો જવલોલ કુણ્ડલાઃ ॥

ભાવાર્થ—હરિગીત.

સુનિગાન વોહિઅનંગ વર્ધનકૃષ્ણગૃહિતહૃદયમયી,

વ્રજનારી વો (વાતેં જહાં જો થો વહાં ના સ્થિરરહી;)

એકને દુર્ગા તે અલક્ષિત યતન કરકે ચલદઈ,

કુણ્ડલ હીલાતી કાન્ત જો સ્થલ રહે વહાં સવ આ ગઈ.

ગોપીયોને ખસીનો ન દ સાંભળવો એ કાંઈ નવીજ વાત નહોતી તે હંમેશા તેમનું મન હરતી પણ તે એટલુંજ કે, ઘરમાં બેઠી બડબડ કરતી, પ્રાણનાથને મનથી રમસ્તી. ભુગલગીત એમજ પ્રસિદ્ધ છે. પણ તે માત્ર તેમની તરફનો જ મનોરથ હતો. પ્રભુએ પોતાનીજ મોજ માટે વનમાં ગાન કહેલ વા સંગના ગ્યાલ બાલને આનંદ દેવા, એટલે તેઓના મનપર સાધારણ અસર થતી હોવટ કહેવાય છે, કે, ધાર્યું ધણીનું થાય. કુંચી કૃમીને હાથ તેમ રોજ જાન વૈરાગ્ય ભક્તિની વાતો સાંભળીએ, પણ પુરો લાભ પ્રભુ ગોઠવણ કરે ત્યારે જ “મનુષ્ય યતનની સાથે ધન્યર કૃપા” કહેવાય છે.

મનોરથ સારા તોજ પ્રભુ પાર પાડે પણ ક્યારે ? તે ચાહે ત્યારે !

આજે તેણે ચાહ્યું તેવુંજ શું થયું તે શ્રી શુકદેવજી અહીં કહે છે.

પ્રથમ તો જેમને માટે ગાયું તેમણે બરાબર સાંભળ્યું. તે બધાનેજ સંભળાયું, યદ્યપી બધાં એકજ જગે કાન ધ્યાન દધનેજ ન હોતાં બેઠાં ન આજી બાજીનો પ્રદેશ શાન્ત સુખ આપ હતો તો તે નિત્યના નિયમ પ્રમાણે ખસી બળવવાનો વખત હતો ! છતાં-વાર ! તેથીયુ શું ? રોજની પેઠે સાધારણ અસર ! નહીં “અનંગ વર્ધન” શબ્દે અંગમાં તેજ વેળા અનંગને વધાર્યો અન્ય

સંકલ્પ માત્ર પર તેણે ઝીત કરી. અન્ય કૃતિ માત્રમાં રોકાણ ખેંચાણ કશું ન હાવ્યું તે ગાને હાહાવ્યું ને વ્રજની સ્ત્રીઓનું “ ચિત્ત કૃશમાં હરાયું કૃશ પાસે પહોંચી ગયું ” અથવા કૃશ તેમના મનમાં ખડા થઇ ગયા ” તેણીયો તન્મયજ નહીં હોના વિકળ બની સઘ—નિકળીજ પડી. તે પાછી એક બીજીને નજર પડ્યા વિના, રોજતો પરપર મળતી દુઃખ રોતી મનસુખા કરતી, આજતો એકદમ નાડી; તે બધીજ. ક્યાં ? જ્યાં કાન્ત હતો ત્યાં. શા આધારે ? શબ્દના. તે દોડતીજ ગઇ કુંડલો હાલવા મંડી પડ્યાં “ પ્રભુને ધાર્યું કરવા વાર નજ થાય તેનું નામજ પ્રભુ. તેમાં વળી શબ્દ પ્રયોગ કર્યો તેના હરાવેલ ‘મંત્ર’ના શબ્દો મ્હોટાં કાર્યો કરે છે. તો પોતે શ્રીમુખથી મનહર ગાન કરે તે શબ્દ અસર કરે તેમાં શું વિશેષ ! અર્જુને પ્રભુને કહ્યું હતું કે ઇન્દ્રિય ગમ્ય મળી શકે; પણ મન ને ઇન્દ્રિયોના વિકાર કોઇ મટાડી શકે નહીં. એક હપીકેશ ઇન્દ્રિયોના ઇશ-જગદીશ-અંતરનું નિયમન કરનાર તે સંકલ્પ માત્રથી મનને ફેરવે છે તો આતો સાક્ષાત્ કલગાન કર્યું પછી ગોપીયોના અંગમાં અનંગ એથી વધે એમાં શું આશ્ચર્ય ! તે પાછો પોતા તરફજ વધ્યો. પતિઓ ધરમાં હતા છતાં સહુ કૃશ “કાન્ત” તરફજ ધરી તે કેવડા હતા ? ન્હાના બાળ ! પણ કોણ હતા તે જાણતી હતી ! પોતે કેવડી હતી ? તે આગળ વધુ સ્પષ્ટ થશે ! બ્રહ્મા ભૂલ્યા ને પુત્રી પુઠં ધાયાનું કહેવાય છે. મહા-દેવજ ભૂલ્યા તે મોહની પુઠં પડ્યા છે. ઇન્દ્રાદિકને મહર્ષિઓના તો દાખલાજ દેટલા દષ્ટિએ ! તે બધા કામ પરવશ થાય છે તે વિશર માત્ર છે. જડમાંથી એક ભાવ, ફણગો પુટે છે. અમ્હારા અંગમાંજ પીડા ઉઠે છે પણ ઉઠાડે છે કોણ ? ગીતાજમાં ચોખ્ખું કર્યું છે જે રાજસ, તામસ, સાત્વિક ભાવ એવા ઉઠે છે કે જેને જખ મારીને પરવશ થવું પડે છે તે પ્રભુ ઉઠાડે છે ! શું કામ ? કર્મ કરાવી ફળ ભોગવાવવા. તેવાં કર્મ કેમ કરાવે છે ! અમે જ પહેલાં તેવાં કર્મ કરવાના મનોરથ કર્યા હોય છે. કદી તેવાં કર્મજ કર્યા હોય છે. જેના પરિણામમાં તેવી અસર થવી જોઇએ. કુપથ્ય કરીહોય ને પછી તનમાં વ્યાધી ઉપડે તેમ તે ઉપાડનાર કર્મના ફલ ભોગવનાર પ્રભુ, કાન્ત ગણી કામ ભાવે, પ્રભુને મળવાના ધણા વખતના પ્રખળ મનોરથનું આ પરિણામ છે. ઉઘાડી રીતે પ્રભુએ કરી શાસ્ત્રમાં કહેલ વાત સિદ્ધ કરી છે. માતી લેવું નહીં પણ આવકાં દષ્ટાન્તથી દ્રઢ કરવું કે પ્રભુ કેવાં મતિ કૃતિ બદલાવી તેને પરવશ કરે છે ! મને એટલું જોર દીધું કે તનને ખેંચ્યું તે પણ પહોંચ્યું. રાતનો પેહોર, વનમાં, તેમાં અબળા, મળ એ કે, એક બી-જથી છાની “ આજગમુ ” આવી પહોંચી “ અન્યોન્યમ્ અલક્ષિતા ” એકબીજીને દેખાયાવિના રાતને વખતે તે ભેગી થઇને જાય તેમ નહીં ! કારણ અનેકના ચિત્તમાં અનેક હો ! પોતેજ જઇ મળે તો બીજી અડચણ ન કરે કારણ કાન્ત એક ને મ્હાનારી અનેક તેથી જાણે મેંજ વાં-સણી સાંભળી, જાણે મને જ સંજાથી જોલાવી અથવા એટલી પણ સુધ ન રહી કે બીજીને કહેવું યાદ રહે અથવા એટલો સમય પણ ખોવા જેટલી ધીરજ ન રહી. “ કુંડળ હલાવતી થકી “ એટલે કંગાલ નહોતી, ત્વરાથી દોડતી ગઇ, જાણે ધંટાકરણની પેઠે કાન સાથે ભૂખણ પણ હલાવતી કે અમે કોઇનું બીજું કશું હવે સાંભળવાની નથી; મનતો ખંસી સાંભળતાંજ ગયું, તન પણ ચાલ્યું એટલે ધન પણ ઉતાવલ કરવા માંડ્યું. મન અર્પણ કર્યું. તન કરવા જાય છે. ધન પણ તૈયારી બતાવે છે દ્રુતિ લગળ પ્રતા આદિતો મનમાં રહે તેજ પ્રથમ શબ્દથી ચોરાઇ ગયું તેથી ગાંડીઓ ગમે તે કરે તેથીજ આવું સાહસ કર્યું જવું. બહુ જ ગમ્યું. કારણ “ કાન્ત ” પાસે જવું હતું કોનો કાન્ત ? સહુનો સરખો !

—રાસારંભ—

(લેખક રા. રા. અ. ત્રી. વૈશ્નવ.]

(સાંધણ ગતાંક ૫૪ ૧૦ થી)

સૌને એકજ કાન્ત હોઇ શકતો નથી રૂચિ બિન લોક કહેવાય છે અહીં તેમ નહોતું તેનું કારણ શું ? સૌની તે વખત સરખી મતિ કૃતિ પણ નહોતી છતાં એક સરખીજ એકદમ શક્તિ થઇ તેનું કારણ શું ? એજ કારણ જે જગતનું કારણ છે. તેની કૃતિ છે તેઓ શું શું કરતી હતી ! શ્રી શુકદેવજી કહે છે—

શ્લોક.

દુહન્ત્યોઽભિયયુઃ કાશ્ચિદોહં દિત્વાસમુત્સુકઃ ।
પયોઽધિશ્રિત્યસંયાવમનુદ્વાસ્યાપરાયયુઃ ॥
પરિવેષયન્ત્યસ્તદ્દિત્વા પાયયન્ત્યઃ શિશૂનપયઃ ।
શુભ્રૂષન્ત્યઃ પતીન્કાશ્ચિદ્શન્ત્યોઽપાસ્વભોજનમ્ ॥
લિમ્પન્ત્યઃ પ્રમૃજન્ત્યોઽન્યા અંજન્ત્યઃ કાશ્ચલોચને ।
વ્યત્યસ્ત વસ્ત્રાભરણાઃ કાશ્ચિત્ કૃષ્ણાન્તિકં યયુઃ ॥
તાવાર્યમાણાઃ પિતૃભિઃ પતિભિર્ભ્રાતૃ બંધુભિઃ ।
ગોવિન્દા પહતાત્માનો ન ન્યવર્તન્ત મોહિનાઃ ॥

ભાવાથ—ચોપાઈકી ચાલ.

કાહુ દોહતીપ્રમુમતિઘાઈ, કાહુનેદોહની વિસરાઈ;
ચૂલેપેંધરેદુગ્ધકોં ત્યાગી, કો કંસાર બનાતી હિ ભાગી.
છાંદદીની પિરોસનીકાને, છાંદાદુધ પિતાશિશુ મા, ને;
પતિ સેવનમી નજ દીના, પુરાભોજન મી નહિ કીના,
છાંદા લીપન માર્જનજૈસે, છોડાલોચન અંજન તૈસે;
વસ્ત્રભૂષન ઉલટહિ ધારે, આગઈ જહાં હે કૃષ્ણ પ્યારે,
નાથ તાત બંધુ ઔરભાઈ, લામે રોકનેકો અટકાઈ;
મયી મોહિત લક્ષ ન દીના, ચિત ગોવિંદને વશ કીના.

સાધારણ સારતો એજ કે સહુ પોતપોતાના શુદ્ધ કાર્ય સંસારમાં યથાશક્તિ હતી, એક દોવા દોવરાવનાના કાર્યમાં ભાગેલી હતી છતાં વેષુનાતિષ્ઠ, દોમળ અને મધુરાસુરને ભીષ્ કાંઇ પણ લહેમાં સક્ષ ન આપતાં દોવાનું પાત્ર પણ તેજ ઠંડાણે પડતું મૂકીને દોડી અ-વી. વળી અન્ય તો તપેત્રીમાં રહેલા દૂધને ચૂસા ઉપર ગરમ કરવાના પ્યામમાં હતી, તથાપિ

વેણના અંતઃપ્રવેશિત થયેલા સુરોએ લેની તે કાર્યની સ્મૃતિ પણ ચૂકાવી દીધી, તેજ લેનું આકર્ષિત પણ અને તેજ લેની પ્રભુતા ! તે દૂધની શી સ્થિતિ થશે ! ઢોળાશે, બળી જશે કાંવા શું થશે ! લેનું પણ બાન રહ્યું નહીં. એવી પ્રેમ ઘેલી—ચિત્ત બ્રમિત ત્યાં દોડી આવી. તેમજ બીજી કંસાર બનાવતી “ તે દાઝી જશે તેની પણ ક્યાં દરકાર ! ” તે વળી વધુ શ્રીમંતને ઘેર સારો પ્રસંગ હોવો જોઈએ. છતાં આ બધીને એ ડર નહીં લાગ્યો કે અમ્હારાં અધુરાં કામ ચાડી કરશે કે પુરું અમને પૂછશે ? તેથી પણ વધતી આતુર અથવા કોઈ તે વેળા એવીજ સ્થિતિમાં હતી કે “ બીજાને પીરસતી હતી ” તે પીરસવું મુકાને જ નાડી, તે બધાં ન પૂકે ? જેમ તેમ ગોટા વાળી સમજાવીને જાણ પણ બીજી પોતાનાં છોકરાંને દૂધ પાતી તે મુકાવીને નાડી ! વાંસે છોકરાં રડારોળ કરી તેમની ચાડી ફજેતી કરશે ! પતિયો કે મુરખીયો ગોતતા આવશે, કારણ છોકરાં દાગારોળ કરી મુકશે. તે નહીં સમજે કે અમ્હારી માની બૂલ અમ્હારે ઉધાડી ન પાડવી જોઈએ ! તેવું જાણતાં છતાં બાગી ! બલકે હવે પતિની ક્યાં વાત ! પોતાનાં બચાં પણ વિસરી ગયાં ! તે કાંઈ કુમારીકા નહીં પણ પાકટ છોકરાંની મા છતાં નાડી ! તે કામ વ્યાપે ત્યારે ધીરજ ન રહે તો કહે છે “ પતિને મુકાને નાડી ” !! તે પાસે હોવા છતાં, તેને તજવા એવા દીઠ થવાની હિમ્મત ! સ્વાર્થ ! નહીં કોઈ “ જમતી જમવું મુકાને ” તેટલેથી બસ નહીં. લીંપવું, વાળવું મુકાને. એ વખતે તે શું રૂપાળા વેશ ને કેશ હશે કે જેને જોઈ કાન્ત મોહ કરશે ! એ વિચાર પણ ન રહ્યો. બલકે કેટલીક આંખ આંજતી અધુરી મુકા બલકે બીજાઓએ અવળાં ઉલટ પુલટ વસ્ત્ર આભરણ ધર્યાં. જે વખતે ખાસ જુક્તિથી જાણવીને હારો કરવો જોઈએ ! પરાધીનતાજ થઈ. કોનાથી ? કૃષ્ણાન્તિકં યયુઃ “ દૃશની પાસે પહોંચી ગઈ તેણે ખેંચીજ સમજાવે. કોઈએ રોકી નહીં હોય ! તે પણ કહે છે. કોઈને પતિએ, કોઈને વડીલાએ. કોઈને બાઈઓએ, કોઈને બીજાં સગાંઓએ બહુ વારી, રોકી પણ તે રોકી રહી નહીં. લેમનાથી રોકી રખાય નહીં. તે પુરું કેમ ન ધાયા ? એજ આશ્ચર્ય ! તે બડબડતા રહ્યા કે શાન્ત થયા ? એ સરવાળો છેવટ. તે વખતે લાજના માર્યા ચૂપ રહ્યા હોય તો પણ પુરુંથી, પાછાં તો ધરમાંજ—તેમના તાબામાંજ આવવાનું હતું. આવતેજ ત્યારે તેમનું શું થયું ! તે વાત તે વેળા ! હાલનો ગોવિંદમાં મન હરાવું એટલે પાછી એકે નજ ફરી. કેમ ફરે એ નક્કી છે તે પોતાના વશમાં પણ નહોતી રહી, મોહીત થઈ ગઈ હતી. તે જડ કેમ ન થઈ ગઈ ? “ ગો ” ઇન્દ્રિ લેના પતિએ લેને ખેંચી એટલે યંત્રની પુતળીયોની પેઠે તણાઈ જ આવી, પણ રહામી ગમચી કોઈ બીજે ચેતન પણ તેને પોતા ગમ ખેંચે રોકે તો ! વખતે રોકાય. પ્રભુએ તો સ્વસ્થી યુક્તિથી ખેંચી, અર્થાત ખેંચી, તેઓ પોતાથીજ વિરહલ થઈ ગઈ ખાસ શક્તિથી ખેંચાણુ નહોતું કયું એટલે લેના રહામી રોકાવટ ચાલી શકે ખરી ! ક્યાંક ચાલી શકી, પણ પરિણામ શું આવ્યું ? તેના દાખલો પણ શ્રી શુકદેવજી અહીંજ આપે છે.

શ્લોક.

અન્નગૃહગતાઃ કાશ્ચિદ્ગોપ્યોડલબ્ધ વિનિર્ગમાઃ

કૃષ્ણં તદ્ભાવનાયુક્તા દધ્મુર્મીલિત લોચનાઃ

દુઃસહ પ્રેષ્ટ વિરહ તીવ્રતાપ ધૃતાઽશુભાઃ

ધ્યાન પ્રાપ્તાચ્યુતા શ્લેષ નિર્વૃત્યા ક્ષીણ મજ્જલાઃ

—સારંભ—

“ લેખક મે. આ. ત્રી. વૈષ્ણવ ”

(સાંધણ ગતાંક ૫૯ ૧૨ થી)

સાચી

કાહુ સચી નિકસી ન સકી રહી મંદર અંતરમેં હિ વિચારી,
લોચન બંધ કરી ઝરમે સ્મરી કૃષ્ણ છબી રહી જો નિત ધારી;
દુઃસહ પ્રેષ્ટ વિયોગ પ્રતાપતેં પાપ અમાપ દીયે સબ જારી;
ધ્યાનતેં અચ્યુત પ્રાપ્તી આલિંગન તે સબ પુણ્ય ન કોં પરવારી.

કે:છ ગોપીયો અંદર પણુ રહી ગઈ, ધરમાં પતિએ પૂરી રાખી એટલે ધર ખહાર જ નિકળી ન શકી ને તેમને મન તો અતિ તાલાવેલીથી પ્રેષ્ટ પાસે જવાને આતુર કરેલ તેવો જ તનથી રોધ થયો. પ્રત્યજ મનના વેગને આ કૃતિથી વિરોધ થયો ત્હેની હિલટી અસર એટલી બધી થઈ, ચાલતા વેગને રોકવાથી રહામું એટલે ત્હેનું જોર વધ્યું કે તેણે દારણુ અસર તન પર કરી, તે ગોપીયોથી તનથી તો ધર ખહાર નજ નિકળાયું. પણ મન કૃમ્મની ભાવના યુક્ત તેજ સ્વર સુશ્રુતાં જ અતિ આતુરતા પૂર્વક બની ગયું હતું, તે જ્યાં હતી ત્યાં જ આંખો બંધ કરી બેસી ગઈ, માનો કે મનથી પ્રાણપતિમાં પેશી ગઈ. પણ એમ જટ કાંઈ પ્રાણપતિ પમાય! જેમ સાંભર્યા ને ન મળી શકાયું તેમ તનમાં રગેરગ વિરહ તાપ લાગ્યો. એવો તીવ્ર તે થઈ પડ્યો. જેવો પ્રેમ પ્રિયતમમાં હતો, અર્થાત્ દુઃસહ, તે ખરેખર જ દુઃસહ, તેથી તેની દેહ બળી ગઈ કહો. કે તેનાં અસુખ ગળી ટળી ગયાં કહો. પણ તે દેહ આ દુનિયાં માટે તો નકામી થઈ ગઈ—દગ્ધ થઈ ગઈ. તેવીજ બીતર મંગળમૂર્તિ પ્રકટ થઈ ત્હેને પણ સાંધી ગાઠ આલિંગન મન વડે દેતાં જે આનંદ બ્રહ્મ સાક્ષાત્કારનો અનુભવ એજ દેહ એ જ મનથી થયો કે તેથી તેનાં પુણ્ય પણ તેટલામાંજ પૂરાં એટલે માનો એથી તેનો સ્વર્ગ દેહ પણ ત્યાંજ સમાધીના ક્ષણ ક્ષણના પણ અતિ તીવ્ર અનુભવે પાપ પુણ્યથી તેને વિમુક્ત કરી કે તેથી રથૂલ સૂક્ષ્મ ઉભય દેહ છુટી તે તેમાંથી હિને પ્રભુને પામી ગઈ ને તે સદાને માટે. સહુના પહેલાં તેમણે ત્યારે માન્યું કે વિધ બલે થયું. “ હરકતથી ખરકત થઈ—લૌકિક નજરે તે મરી ગઈ પણ શુક દેવજી કહે છે. સહજ સાર તે તરી ગઈ—મુદાની બાબતને ખુલાસો આહી. પરિક્ષીતના પ્રશ્નને શ્રી શુકદેવજીના ઉત્તરથી જ થઈ ગય છે.

રાજોવાચ.

કૃષ્ણાં વિદુઃ પરં કાન્તં ન તુ બ્રહ્મ તથા મુને ॥

ગુણ પ્રવાહો પરમસ્તાસાં ગુણધિયાં કથમ્ ॥

અર્થ—હે મુની કૃષ્ણને પરમ કાન્ત, નહીં કે બ્રહ્મ કરીને તેણીએ જાણ્યા એવી ગુણ મુદિવાળીને ગુણ પ્રવાહનો ઉપરમ શી રીતે ?

શ્રી પરિક્ષીત મહારાજ ને શ્રી કૃષ્ણપર પૂર્ણ ભાવ હતો. ગર્ભમાંથી તેમના પર જ્ઞાપણનાં તેમને અનુભવ હતો એટલે એ વિશેનો વાંધો તેમના મનને પતાવવાનું તો મૂળથીજ હતું નહીં. તેમ શ્રી શુકદેવજીના વચન પર પણ તેમનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. એટલે તેમણે કહ્યું કે, તે ગોપીયોને રોકી ને તેથી તેમણે પ્રાણ છોડ્યા. એટલુંજ નહીં પણ તેથી આગળ ત તાપથી પાપ, ને આલિંગનના અનુભવથી પુણ્ય, ભોગવી શુદ્ધ થઈ તે કદી મ્યુત ન થાય તેવા અમ્યુત ને પરમમંગળરૂપ થઈ પામી ગઈ એવી અદ્રશ્ય વાત કહી તે પણ તેમણે માની પણ તેમાં શાસ્ત્રના નિયમનો વાંધો તેમના મનથી ઉઠ્યો તેથી તેમણે પ્રશ્ન કર્યો. એક વાતો સાચી માની પણ કારણ હીક ન સમજનાથી મનમાં સારું સમાધાન ન થયું કારણ એતો જગતમાં પણ જોવામાં આવે કે બ્રહ્માના વિયોગે તલપી કંઈ ફાટી પડે, ને અંતે “ યામતિ સાગતિ ” થાય પણ તે તેનેજ પામે ! એમ કેમ અને ! સતિ પતિ તે પામે છે. તેમ તે પણ હીક વાત છે. પણ સતિનો ભાવ શુદ્ધ છે ? આ ગોપીયોની કંતિ અશુદ્ધ છે, સતિનું જ્ઞાન હીક છે. આ ગોપીયોનું અહીક છે. કારણ તે રાગ જ કહે છે, કે ગોપી કાંઈ કૃષ્ણને જ્ઞાન નહોતી જાણતી, પરંતુ પોતાના “ પરમ કાન્ત ” જાણતી હતી. તેમ તેમનું માનવું છે, તે પણ છે, બૂઝ બોરડું, પણ વાત ખરી કે તેને જે આવિરહ થયો સાચો તે “ પરમ કાન્ત ” “ શ્રેષ્ઠ કાન્ત ” જેવો બીજો ન હોય શકે તેવાના વિયોગને લઈને, ને તેમાં તેની જાતના પણ કામી, એટલે રજેગુણમય ને તે સ્વપતિ ન હોવાથી નરભાવ યુક્ત ! એથી તો ગુણ પ્રવાહમાં તેણીનો જન્મ થયો, પાપના ફળમાં પ્રકટવું જોઈએ, તેના ત્રિગુણ મટી-શમી કેમ ગયા ! શમી ગયા માન્યા પણ જ્ઞાન, - દાનત-પ્રભાણે ફળ તો હોવું જોઈએ. તે વૃત્તિ હીક નહોતી, તેથી કંતિ હીક નહીં, તેથી ગતિ હીક ન થવી જોઈએ. આ તેમની શંકા !

પ્રભુનો હજી પ્રશ્ન અહીં નથી કે તેમણે કેમ વ્યભિચાર કર્યો ? પણ ગોપીના નિમિત્તે પ્રશ્ન છે કે, તેની વ્યભિચારી ખુદી છતાં તે કેમ તરી ! પતિની મતિ ઉપરવટ થઈ નરને રમ-રી મરી ગઈ ! તે તરી કેમ ગઈ ! પાપાચરણના પરિણામમાં મુક્તિને તે અંતે જે “ અંતની ” પુરી. ને તે પરમેશ્વરના પ્રસંગમાં, એવો ન્યાય કેમ ઉતાર્યો ! અરધા ખુલાસો ઉત્તરથી થવામાંજ પુરાનું દિગ્દર્શન તો સમજીને થઈ જશે. તેમણે કૃષ્ણને જ્ઞાન તો માનવાજ. શુકદેવજીને સાચા માનવાજ કે તે હિતોપદેશની વાતો નથી માંડી બેઠા. ન અતિશયોક્તિ કરનાર, ન કામને ચલાનાર વા તેની પ્રતિષ્ઠા સ્થાપનાર છે. આ વાતો તે ૬૬ રાખવી, હવે આગળ તે પોતેજ ઉત્તર દે છે તેથી જે ખુલાસો થાય છે તે સમજવા જેવો છે તેમણે કહ્યું—

શ્રીશુકૌવાચ.

उक्तं पुरस्ता देवतत् ते चैव मुक्तिं यथागतः

द्विवन्नपि ह्यपिकेशं किमुताऽधोक्षजमपि या :

પૂર્વે કહી ગયો છું એ તો તને કે શીશુપાળ મુક્તિ શી રીતે પામ્યો, જે કે હાંકીકેશ તો દેવ કરતો હતો છતાં, પછી અધોક્ષજની પ્રિયાનું કહેવુંજયું ? “ તાત્પર્ય કે ત્યાં ધર્મરાજના પ્રશ્નમાં શ્રી નારદજીએ ઉત્તર દીધો છે તેમાં આ બાબતનો પણ પૂરો ખુલાસો આ ગોપીયોના નામને દ્રષ્ટાન્તમાં જવાબની રીતે દીધો છે. તે તો શ્રી કૃષ્ણ ને પ્રભુનો બેશક નહીં પણ એર શત્રુ જાણતો હતો. તેનો દેવ કરનાર ને તે વેળા પણ દેવ કરી રહ્યો હતો છતાં તે તેમજ મરતાં પ્રભુને સૌના દેખતાં પામ્યો છે. આ ગોપીયોના આત્મા દેહ ને સુદમદેહ છોડ્યા છતાં રહ્યા શુદ્ધ થયા સદા સાર પ્રભુપાસે ગયા એ બાબતમાં બહુના જાહેર પુરાવા નથી પણ શિ-શુપાળના પ્રસંગમાં તો આખી સભાએ નજરોનજર જોયું કે ચક્ર આદ્યું, માથું ઉડ્યું, માં-

હેથી તેજ નિકળ્યું ને તે શ્રી કૃષ્ણમાં જળ્યું. ત્યારે ધર્મરાજનેજ આશ્ચર્ય થયું. ને તે વેળા નારદજીને પૂછવા માંડ્યા કે વેને પુઠે પ્રભુની નિંદા કરી તો તે ફાટી પડ્યો ને શિશુપાળ પ્રભુની પ્રત્યક્ષ ગાળો દેતાં તરી કેમ ગયો ? ત્યાં પ્રભુની પ્રત્યક્ષતા, પ્રભુની મૂર્તિ આકારનો સાક્ષાત્કાર તેમાં તેનો તદાકાર જેના મનમાં બન્યો રહે છે તેને તેનો અમોઘ લાભ મળે છે. એ મૂર્તિ આકારના પ્રભાવે તેનાં પાપ ટળે છે. તે ન જાણે તેમ તેના મળ ગળે છે, તેના સ્વભાવ સાકાર બ્રહ્મની એ ખૂબી જ છે. તે વાત તે મૂર્તિ-આકાર-અવતારનું મહાત્મ્ય તેને ત્યાં રમરથ્ય કરાવ્યું કે યોગી બનેલો પ્રેમથી તેને ધ્યાયે ને કોઈ દેખી કામી તે નિમિત્તે પણ “ધ્યાય” તેવા થાય. તેમાં શ્રી કૃષ્ણના વિષયમાંતો વિશુદ્ધજ થવાના ગમે તે જાણી અગ્નિ ખરા દેવતાને અડે તે દાઝેજ, તે ન્યાયથી સમજી લેવું. ત્યાં કામમાં ગોપીનું દ્રશ્ય ને કોષમાં કંસનું, દેવમાં શિશુપાળનું ને બકિતમાં પોતાનું દ્રશ્ય દીધું છે. પ્રભુની પ્રભુતાનું એ મહાત્મ્ય છે. પતિતને જ પાવન કરે છે અમંગળનુંજ અમંગળ હરી તેમાં મંગળ ભરે છે. જે તેનો સંબંધ બન્યો રહે તો, એના સાક્ષાત્ કયાં; ને તેની એવી લગની કામ કોષ દેખે પણ કયાં સહુને પ્રાપ્ત થાય છે ! જે થાય તો બેશક તે તરે, તેવાં દ્રશ્યો છે તેમાં પ્રમાણ છે—ન્યાય છે—યુક્તિએ છે. પ્રભુનો આકાર અવતાર દીવ્ય અમ્હારા માટે—અમે પાપીને પાવન કરવાજ છે. તે વાતજ શ્રી શુકદેવજી અહીં કહે છે કે, દેવથી તન્મયતા પામનાર તરેતો પ્રિયાપ્રેમથી તન્મયતા પામનાર કેમ નહીં ? વેર કરે તે તરે તો વ્હાલ કરે તે કેમ નહીં ! ગોપીના ભાવનો અથવા શિશુપાળના ભાવનો અહીં વિચાર નથી કરવાનો તહીં પ્રભુના પ્રભાવનો વિચાર છે. એનામાં મહાત્મ્ય કાંઈ છે કે નહીં ! છે તો કયારે જણાય ! કોનાપર ! અગ્નિમાં બાળવાનું મહાત્મ્ય છે તે પછી ખેર વા બોરડી, સુખડ વા બાવળ, સીધું વા ટેકું, થોડું વા ઘણું ગમે તેવું ને ગમે તેટલું શુદ્ધ અશુદ્ધ કાષ્ટ હો, અથવા લોડું, સોનું, કોષ પણ હો, તન્મયતાને પામે છે, તેજ ન્યાય છે. પ્રભુ પણ એક પદાર્થ છે. ન પ્રાકૃત, ન જીવ જેવા ન દેવ જેવા; સદુચી વિલક્ષણ ચઢીયાતા છે. તે નિરાકારતો બધે છેજ પણ આ બધા પ્રભાવતો તેના આકારનો છે. તેના પ્રાકટ્યનો છે. અગ્નિનો પ્રભાવ પણ તે કાષ્ટનો કે લોડાનો નહીં પણ તેમાં તે પ્રવેશ પ્રકટયા પછીનો છે. તે તેના આકારનોજ છે. તેમજ આંહી ભગવાન એટલે ભગવાનનો આકાર મૂર્તિ અર્થાં અવતાર જેને અહીં “કૃષ્ણ” એવું નામ આપ્યું કહી “રામ” કહી મત્સ્ય, કહી વામન કહી વૃશ્ચિક, નામ દીધું છે તે નામી તે જે આકાર યુક્ત પ્રકટે છે તે શું કામ પ્રગટે છે ? તે દેહ કેમ ધરે છે ! તેનો અનુભવ કોઈ કામથી, કોઈ કોષથી, જેવો ભાવ તેવો કરે છે, તે દેહ અવતાર લેવામાં હેતુજ પ્રાકૃત દેહોથી જૂદો છે. પછી તેનું પરિણામ જીવુ કેમ ન હોય ! દવાખાનું બંધાવ્યું જ બચાવવા પછી તેમાં પાપી ધર્મી કોષ પણ કાં ન આવે ! રાજ દાન દેવા પિતાંબર પહેરી દીક્ષિત થઈ વા યાત્રી થઈ આવે પછી તેના સંબંધમાં ગમે તે કાં ન આવે ! તેમ આ વેશ આકાર જે પ્રભુ ધરે છે. તે શ્રીકૃષ્ણરૂપ ધર્યું છે. શ્રી શુકદેવજી મહારાજ કહે છે—

નૃણાં નિઃશ્રેયસાર્થાય વ્યક્તિ ભગવતો નૃપ ।

અવ્યયસ્યા પ્રમેયસ્ય નિર્ગુણસ્ય ગુણાત્મનઃ ॥

હે નૃપ નરોના નિઃશ્રેયસને અર્થે ભગવાનની વ્યક્તિ છે. અવ્યય, અપ્રમેય નિર્ગુણની જે શુણ્ણાત્મા છે. તેની ” પોતાનેજ માટે પ્રભુ એ વ્યક્તિ, આકાર મૂર્તિ નથી બારણ કરી, અમે તો અમ્હારે માટે, અમ્હારા કર્મના બદલામાં, કર્મ ભોગવવાં, એટલે આ પુરૂષને પુરૂષ પાપ

ઉભય લાગે છે. સ્વાર્થ કરે તો જવાબદારી આવે છે. જેમન દેહ પરાર્થ, એટલે કૃતિપરાર્થ થઈ તેમને પછી કૃતિ બંધન કર્તા નથી થતી, તો આતો “ નિશ્ચેયસ ” પરમ કલ્યાણ જે પ્રભુ જ કરી શકે. તે પાછું નૃણાં ” ગમે તે હે:-જાતી જાતીનીએ દરકાર નહીં. તલાવ ખેડાવે, રૂપ બનાવે હેનું જળ મમે રે લે. ગમે તેટલું લે. ગમે તે કાર્યમાટે લે. તેમ પ્રભુ અવતાર લે તેથી ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષનો લાભ સૌ લઈ શકે છેવટ મુદ્દો નિશ્ચેયસનો તે બીજી મુતિથી નહીં સરી શકે. કારણ તે અમ્હારા જેવી ત્રિગુણી હોય છે; ત્યારે આ “ નિર્ગુણસ્ય ” પ્રાકૃત ગુણ જેનામાં નથી તેની, પણ કોઠએ ગુણ તેનામાં નથી જ એમ નહીં. “ ગુણાત્મન: ” કલ્યાણ ગુણ તેનામાં છે. જે વડે તે અનિષ્ટ અથ, માયા તમ હરે છે. મંગળત્વ બરે છે તે અવ્યય છે ત્યારે અહાદિક તો આખર વ્યય છે તે અપ્રમેય છે. કારણ અનંત છે જ્યારે અહાદિક સ્વરૂપે અણુપ્રમેય છે. એટલે બીજા દેવ મનુષ્યની મુર્તિ તેઓ જાતે પરિમિત ને તેમના શરીર પ્રાકૃત ગુણાત્મક હોવાથી તે પરમ નિશ્ચેયસાર્થ નથી થઈ શકતા તેથી તેના સાથે જે સંબંધમાં અયોગ્ય રીતે આવે તેને હાની થાય. અહાને શાપ, ઇન્દ્રને શાપ વ્યભિચાર પરિતાપ આદી સંબંધાય છે તે સાચું છે તે કાયદાના બંધનમાં છે. પોતાના ભોગ ભોગવવાને જન્મ્યા છે. જે પોતા માટે અધર્મ ભોગ ભોગવે છે તેનું નામ વ્યભિચાર છે. પ્રભુએ જે રમવાનું મન કર્યું છે. તેમના મનમાં અનંગ વધાર્યો છે, તે તો છેવટ જેમ વૈષ્ણ રોગને ઉભરાવીને બહાર કાઢે, ઉલટી જીલાબ દે તેમ છે. ફરી તેઓ કામ કરી પણ ન પ્રકટ થવા, તે રોગ દોષને દુઃખમય રીતે દૂર કરવા નહીં પણ જેમ બુળી, ધ્રુવ, વિદ્યાપણ એક “ કામ ” નહીં અનેક “ કામના ” ભોગવી તેથી તૃપ્ત થઈને તેને અસાર સમજી તજીને પ્રભુને પામશે. તે કમ અહીં સમજવા સકામ સાથે નિષ્કામ, પ્રભુના પ્રસંગમાં આવનારના વ્યાપારના નિયમ પ્રસિદ્ધ છે. તેજ અહીં પણ અમલ કરે છે. પ્રભુનું રૂપ એ રીતે જ અવતાર આકારે કમે પણ ક્રેયરકર સકામીને પણ હરે છે. આ લોકની બક્તિ છે. તે પણ પતિમાં નહીં, પણ પ્રભુમાં જ છે. કેટલી પ્રમળ! તે અહીં જોયું. બેશક કામ માટે પણ પ્રભુમાં ” વધુ તેમના વિશે તો તેમના વચનોથી જણાશે. હાલતો ગ્રીહરી માટે જ શુકદેવજી વધુ સમજાવી રાખે છે કે, એ વાત ખરી છે કે પ્રભુ અવિનાશી અપ્રમેય એટલે અપાર નિર્ગુણ ને દિવ્ય ગુણપૂર્ણ બધે છે. તેને નિરાકાર કહે, પણ તે ભગવાન છે. પરંપર્યવઃજો છે તેથી પોતાના સામર્થ્યથી પોતાના સ્વરૂપમાંજ વ્યક્તિ પણ ધરે છે. ને તેથી જ જગતને પાવન કરે છે. એમ નિરાકાર તે સાકાર, અપ્રમેય તે પરિમિત, અવ્યય તે વ્યય જેવો, નિર્ગુણ તે ગુણવાન થાય છે, શામાટે? તે મુદ્દાં કહ્યું. તેને જ ખોલે છે. તે નિશ્ચેયસ શી રીતે કહે છે? તે માટે કહે છે.

જ્યાં આ દ્રઢતા થઈ કે પ્રભુ સાકાર થાય છે. તો હવે તેના પ્રભાવ, તેના ગુણ તેના ટાણે કેમ ઉપયોગ કરવો? તે કહે છે. દવા છે. તો કોને માટે? શું અર્થ સારે? શું ઉપયોગ કરવાથી? તે કહે છે—

કામં ક્રોધં મયં સ્નેહ મેક્વં સૌહૃદમેવ ચ ।

નિત્યં હરીં વિદધતો યાંતિ તન્મયતાં હિતે ॥

નિત્ય હરીમાં કામ ક્રોધ બય સ્નેહ કે સાહૃદતાથી ઐક્ય રાખે તો હરીમય-હરી જેવા તે બને છે. “ શુદ્ધ મુક્ત સ્વપ્રકાશ આનંદરૂપ તે બને છે મળ બધી જાતના તેનાથી ઢલે, તેમાં લાગ્યા રહેવું, વીધિ એ છે કે પ્રભુમાં લાગ્યા રહેવું, તેવું નામજ ઉપાસના-સમ્પાધી

—સારંભ—

લેખક. મે. અ. ગ્રી. વૈષ્ણવ.

(સાંધણ ગતાંક ૧૪ ૨૨ થી)

અનન્યતા. તે જે પ્રકારે યાત્રી-પ્રેમથી, વિધિથી સાથી બની શકે છે. સાક્ષાત્ જુવે તોજ હેના તેવા સંબંધમાં આવે ત્હેનેજ કામકોષથી તન્મયતા તો થાય. અમ્હારે તો હેના ઉપકાર ગુણ ગણુ સમરી રનેહ-પ્રેમ ઐક્ય કરવું જોઈએ તો અમ્હારા બધા વ્યાધી બધ. યોગીના હૃદયમાં સાકાર તેટલા માટે જ દેખાય છે. બકતોને મૂર્તિરૂપ તેટલા માટેજ થયા છે. તેનું ધ્યાન અનુસંધાન તેની સાથે એક તાન કરવા. તે અન્યથા અપ્રમેયની વ્યક્તિ આકાર છે તેથી નિત્રે-યસ સૌનું થાય છે. તેનું કારણ તે શ્રી હરીના પ્રભાવ ! શુકદેવજી ગોપાળીને કહી નાંખે-

न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्यजे ।

योगेश्वરે શ્વરે કૃષ્ણે યત્ એતદ્વિમુચ્યતે ॥

આ પ્રમાણે તમારે ભગવાનમાં વિસ્મય નહીં કરવું જે કૃષ્ણ, યોગીના ઇશ્વરના ઇશ્વરથી તે મુક્તિ પામી એમાં શું મોટી વાત થઈ વા કેમ જોડી વાત થઈ ! તેનું સામર્થ્ય વિચારવું. યોગીયો શું શું કરી સકે છે ? તો તે તો બને સમર્થવાન નથી હોતા, તેના ધ્યાન અનુસંધાન પ્રતાપે યોગી થાય છે. દેવો યોગીના ઇશ્વરો તો વળી કેવા કેવા અદ્ભૂત કાર્ય કરે છે તો આતો અજ હોઈને તે સર્વ ઇશ્વરોના પણ ઇશ્વર અર્થાત્ વગર જન્મે વગર શ્રમે સ્વ-ભાવિકજ સર્વેશ્વર ભગવાન (પરિચર્યાવાન) છે. કોણુ ! આ કૃષ્ણ ? આનંદસૂત ! જેનાપર ગોપીયો મોહી, જે ગોપીનો કાન્ત-તેનું ધ્યાન કર્યાથી તે મુક્ત થઈ તેમાં શું વધુ થયું ? ! તે માટે “ તમે શંકા કરો છો તે હીક નથી, ” એમ જાણે અર્થાત્ હપકા આપે છે કે “ તમ્હારે વિસ્મય ન કરવું ” કારણુ તેમને તો તેના મહાત્મ્યનો અનુભવ ગર્ભમાંથી છે. ત્યાં તે પરિક્ષી-તજ શી હાલતમાં હતા ? તેમનો કયાં અભાવ હતો કે અભાવથી રક્ષણ થયું ? તેમની માતા દાહીએ શરણુગતિ કરી તે કયાં રક્ષેભાવ મૂકાને કરી હતી ? દેવળ પુત્ર જીવાડવાજ. છતાં તેમજ કામના પૂર્ણ થઈ ઉતરાના પેટમાં પેશ ને તેમને પરિક્ષીતે દીઠા તે કયા કૃષ્ણ ! યોનીના પણ અંદરનો ભાગ ત્યાં શ્રીહરી, એનાથી કોની મર્યાદ ! શી રીતે અભાવ જેવા દો-પથી પણ મુક્તિ કરી ને તે તમારા ધ્યાન, ચિન્તવન, પ્રાર્થન વિના બીજના કહેવાપર થઈ તો આમનાતો કાન્ત હતા, પછી મુક્તિ થાય તેમાં શું વિશેષ છે ! પૂર્ણ શુદ્ધ હોય તેતો પ્ર-ભુને બજે જ શું કામ ! અશુદ્ધિમાંથીજ આરંભ, તે પણ એવો કે જે બીજ રીતે નજ સુધરી શકે એમ હોય; ભૂત્ર નહી પણ જોડી ભૂત્રના પરિણામનોજ ઉદ્ધાર કરનાર તે શ્રી હરીનો સંબંધ છે. તેમાં પણ સાક્ષાત્ અવતારની તો બહીહારી છે. શ્રી શુકદેવજી, ગોપીના કાન્તને કેટલા પૂજ્યભાવથી વરણે છે ? તે છીનાબો છોકરો નથી લેખતા ! તે તો ભગવાન યોગીના ઇશ્વરના ઇશ્વરજ તેને દેખે છે. જે તેને તેવા મનાવતા થકા ગમે તે ભાવે પણ તેને ભજવા આમહ કરે છે ને સમજાવે છે કે જે ખરા બજ જાણે તો તુરત ખુલાસો છે. પ્રાર-બ્ધ-પુણ્ય પાપે જખ મારતાં રહે ! એવો ઉત્તમ નિર્ણય આરતી-શરણુ ગતિથી સઘમુક્તિ થયાનો દાખવો અહીં દે છે, ને તે “ કામ ભાવે ” પણ (એ દશાનો) પછી પવિત્ર પ્રેમ

ભાવનું તો પુછવું શું ? એમ કેમુત ન્યાયથી (ખુબીથી) સિદ્ધ કર્યું એથી અમારે એર દ્રઢ થવું જોઈએ. નહીં કે તેમાં કુતર્ક કરી તેના સાબથી હાથે કરીને વિમુખ થવું ! કહેવાનું કહેવાઈ ગયું. વધુ ખુલાસા માટે વધુ વૃત્તાન્ત—

શ્લોક.

તા દૃષ્ટવાન્તિક માયાતા ભગવાન્ વ્રજ યોષિતઃ

અવદદ્વદતાં શ્રેષ્ઠો વાચઃ પેશૌર્વિમોહયન્ ॥

દોહા—વા વ્રજ યોષિતકોં નિકટ આઈ દેહી ભગવાંન,

વચન વિમોહન હાંસીકે ઉચરે શ્રેષ્ઠ સુજાન.

“ તેમને પોતાની પાસે આવતી જોઈને ભગવાન, વ્રજયોષિતા બધી બોલવામાં શ્રેષ્ઠ છે તે મસ્કરીમાં વિમોહ કરવાને બોલ્યા ”

પ્રભુએ ખાંખામાં “ કલગાન ” કરીને તેમનાં મન દરીને તેમને પરવશ કરીને, કહો કે સ્વવશ કરીને, બોલાવી છે. વળી પોતે સર્વત્ર છેજ, એટલે સદા સહુના મનની બધી જ જાણે છે. પણ જ્યારે “ કાન્ત ” રહમતને તે આવી છે. મૂળથીજ કાન્ત બાવ પ્રભુમાં લાવી છે, તો તે બાવ કેવો છે, તેના તપાસ કરવો જોઈએ. ચેતને પોતે પોતાના ખુલાસો ગિયરવો જોઈએ. પ્રભુ બધાનું બધું જાણે છે એમ માને કામ ન આવે ‘ ધીમહી ’ કરીને મંત્ર બોલવો. જપતાં અર્થનું અનુસંધાન કરવું, માગણી કરવી, એ વિધિ છે. તેમ પ્રભુ પ્રત્યક્ષ થયા. તે હવે તેમને તપાસે છે. તપાસવાં જાઈએ. કારણ “ કામભાવ ” નો ઇતિ હોય છે. ઇતિ આવે છે તેમજ આ ગોપીકાઓ માને છે—આહે છે. રહમત છે વા શી રીતે ! એક પુરુષ તરફ એક સ્ત્રીનો કામ ભાવ તે પરપુરુષ હો તો સદા નિંદ્ર છે. એ વાત પ્રથમ તેમને રહમતજ છે ને પોતે પણ એક પુરુષજ છે. એમ તે માનતી હોય તો પછી તેમણે જે કર્યું તે કીક નથી કર્યું. તેમણે પ્રભુ જાણ્યા હોય તો બીજી વાત છે ! પોતાથી પોતે પ્રભુ છે એમ ન જણાવતા થકા એ રીતે “ વાચા પેશૌર્વિમોહયન્ ” પણ તે બોલવામાં પૂરી ચતુરતા પાછી જણાવી. મુઠનાયક ન હવાં તે જે વેશ ભજવે તે પૂરોજ. અહીં તેમજ ભજવે છે. એમ શ્રી શુકદેવજી કહી રાખે છે. પછી જે પ્રભુ બોલ્યા તે હવે કહે છે. ભગવાન શબ્દ અહીં પણ લાગુ રાખ્યો છે. પોતાનીજ પાસે આવી, બધી સ્ત્રીઓ આવી, પોતાની દ્રષ્ટીમાં આવી, અર્થાત્ બાવી એટલે પોતાથીજ બોલાવી તેમનામાં તો બોલવાનાએ હોશ નહતા રહ્યાં. તેમને પોતાના દેહનું પણ ક્યાં પુરં જાન હતું ? તેમ હોય તો ખાતી ને આંખ આંજતી ઉલટ સુલટ વસ્ત્ર પહેરીનેજ આવે ! કામીને તે કદી ગમે ! એક પુરુષ, જેને કહો કે ન્હાનો બાળ છે તે જ્યાં રહામી ન્હાની મ્હોટી કુંવારી પરણેલીની ફાજ જીવે તો તે ક્યાંહી ગભરાઈ જાય ! ગોપીઓએ જોયું કે એક બીજીથી છાની આવી પણ સૌજ ભેગી થઈ ગઈ, એક બીજીએ રહામું પણ જોયું સૌની ચોરી પકડાવાથી જ નહીં પણ એક બીજીના ઢંગરંગથી પણ શું શરમાણી ! પ્રભુને તેમનું અસ્તાવ્યસ્ત સ્થિતિયુક્ત આગમન એર ગમ્યું ! નર લાવથી પણ બાવ અનન્યને એકજ બાવ છે. ઘર કુટુંબનો કીક પણ રૂપ શૃંગારનું પણ જાન નથી. ને માત્ર શબ્દથી ઇશારતથી, વનમાં રાત્રે માત્ર પોતાનેજ માટે આવે. તેને તો

પ્રભુ આવકારજ આપે ! ! તે રૂપ ગુણ નથી જોતા, ભાવનેજ ભુવે છે. જ્ઞાને સરખાજ આહે છે. મનને પારખે છે તે પોતાનો સ્વભાવ બતાવતા થકા ઢાટી બહાનડના નાયક પાસે જે સર્વ છોડી પોતાની પાસે ઢાટી આવે, તેને માટે પોતે પણ સર્વ પ્રકારે તેમને માટે કેવા તૈયાર છે, તે દેખાડતા થકાજ આરંભ કરે છે.

શ્લોક.

સ્વાગતં वो महाभागा: प्रियं किं करवाणिवः

वृजस्यानामयं कच्चिद् दृतागमन कारणम् ॥

સ્વાગતઃ બહે આવી તમે મહાભાગા, તન્હારં પ્રિય શું કરં ! વૃજમાં (તો ક્ષેત્ર-
રણ છે !) કાંઈ અવળું થયું છે શું ? આગમન કારણ કહેા.

પદ. “ બનગયો બેદ ” એ રાગ.

મહાભાગા મહે આઈ (કહત કન્હાઈ)

મલી આઈ સઘરી મનભાઈ, બાત કહો ચિત્તવાહી;

કહા કરુ સઘરીકા પ્રિયમેં કયા અકુશલ કહ્યું હૈં ટીજમાંહી. કહત.

સૌથી પહેલું સ્વાગત “ બહે પધાર્યા ” કહ્યું પ્રભુ પાસે જે જાય છે તે બહે પધાર્યાજ છે. મ્હોટા રાજા શ્રીમંત માટે તેમનાથી ઉતરતા લોક તો “ બહે પધાર્યા ” કહે લખે. કારણ મ્હોટાના પધારવાથી તેની મ્હોટાઇથી કાંક પણ લાભ છોટાને મળેજ, માટે તેને સાર તે બહે પધાર્યા એ ડીક છે. પણ પૂર્ણ કામ પ્રભુ પોતાની પાસે અર્થ આવે એને “ બહે પધાર્યા ” કહે છે ! તે કાંઈ પણ હો ! બેશક તેનાથી મ્હોટું તો કાંઈ હોઈ શકતું નથી. જે હોય તે છોટું જ. છેકજ છોટું. કોટી અંગાધીપતિની રહામે એક અંગડના દેવોના તાપાનાના તા-
પાના તાપાનો એક જીવ અદ્વિત દાસ હો ! પુરૂષ તો શું સ્ત્રી ! તે પણ જીવ જનત વા દર-
જનવાળી નહીં. દહી વેચનારીયો ! તેમને શ્રી હરી કહે છે “ બહે પધાર્યા ” એવો પ્રભુનો સ્વભાવ સ્મરણમાં રાખવાનો છે. એજ અમને અતિ દીલાસા રૂપ છે. ભક્તરાજ શ્રી તુલસી-
દાસજ કહી ગયા છે:—

“ રઘુવર ખાવરી યેહી બડાઇ, યહ દરબાર દીનકો આદર, રીત સદા ચલી આઇ. ”
તેમ આ બધીનો આદર થયો. તે પણ કેવા માનપૂર્વક ! કેવા સંબોધનથી ! ! “મહાભાગા”
કહીને, પ્રભુએ તેમને મ્હોટી ભાગ્યશાળી ગણી ! કારણ ? તેમને બધું સુકી. બધું ચૂકા ગમે
તે હેતુને લઈને પણ સંસારમાંથી ઢાટી પ્રભુ પાસે આવવાનું થયું ! મન થાય તે એક વાત,
ને તન પણ અમલ કરે, ને હકીકતમાં પ્રભુજ પાસે તેનો સાક્ષાત્કાર થાય ! તે બીજી વાત.
આત્મા એટલામાં મહા ભાગ શું ? ત્રિતાપમાંથી એટલો વખત તો નિકલાય ! “ જો પણ
ગઇ આનંદમેં જીવનકા ફળ સોય ” પાય રૂપ વ્યાપારથી એટલો વખત બચ્યો, એ હાની
અટકી એટલુંજ નથી પ્રભુ પાસે આત્મા ને પ્રભુને ભાત્યાં એટલે માની લેવું કે તે કાળમાં
તે પૂર્વે ભાગ્યશાળી તો ખરાંજ તેથી તેમને આ મર્તિ સૂઝી, કૃતી બની પણ હવે તો ખરં
ભાગ્ય ખૂલવાનું ભોગ-ફળ ખરાં મળવાનાં નસીબવાન, ભાગ્યવાન, તેજ ગણાય છે જે ભો-
ગવવા કાળ આવ્યો. શું ? જે ચહો તે ! પ્રભુ તો કલ્પવૃક્ષને કામધેનુના જેવા તેથી કોટી

ગુણ શ્રેષ્ઠ છે. જે આહો તે મળશે-આવશે એમ કહે છે કહ્યું ? પોતે બહુવાર તેમ કરી બતાવ્યું છે, તેમનો સ્વભાવ પ્રસિદ્ધ છે. તે ફેફડીયો આવકાર, વા ફેફડામાં પ્રસંગ નથી કરતા. “ એક બેર કહો દયાળ તુલસીદાસ મેરા ’ તો કામ થઈ જાય છે. “ બાંહે ગૃહ્યાની ” કે બહાનાની, “ લાજ ” તે નિભાવે છે. તેનું જે નામ લે તેનું કામ થાય છે. તો સાક્ષાત્ ચરણ શરણે ધાય, તે વળી તમામ, તેમ, લોકલાજ પણ છોડીને એજ ચેતન કૃત્ય પુર થયું એના બદલામાંજ પ્રભુ પ્રાપ્તી. ને તેના ફળમાં “ ભાગ ભાગ જે ભાગે તે આપુ ” એમ થાય છે તે આપે છે પણ ખરા “ ત્યક્ત્વા પુત્રાશ્ચ દારાશ્ચ ” એ વચન પ્રમાણે સર્વ શત્રુતા મુખમાં છોડી. વિભિષણજ શરણે આવ્યા લોકેશ કહી બોલાવ્યા. નવ બીજુ કશું વિચાર્યું. મુરખીભાઈનો વધ થાય તોજ રાજ્ય મળે તેમ હતું. પણ તે તો શ્રીહરીને વિરોધી જ રહ્યો હરીને શરણે ન ગયો. તેણે પોતાનો ને પોતાનાનો નાશ જ થવો ચાહ્યો. ઘેર ગંગા આવી તેમાં કુખી મરવા ચાહ્યું તેવા મુર્ખ વિભિષણ ન થયા તે રાવણનાભાઈ છતાં શ્રીરામને શરણે ગયા ને ત્યાં “ સ્વાગતાં ” માહાભાગો ” જ કહેવાયું ને તેમ જ થયું. ત્યાં શ્રીહરીએ તો ખુલ્લું કહી જ દીધું કે “ વિભિષણ હો વા રાવણ પોતે હો, તો તેને પણ લાવજો ” મ્હારે શરણે આવે તેનો સદા સ્વીકાર છે. તે ગમે તે ભાવે આવો. દુઃખ, ભય, એટલે પાપ, વા તેનાં ફળથી બચવા કે સુખી થવા, પુણ્ય કર્યા વિના, તેનાં ફળ ભોગવવા ! તોપણ ભલે ! હું તૈયાર છું તે કેવો ? દ્વિવિદ્વાતીર્નિચાર્થીભ્યોઃ અર્થાત્તે બીજવાર આપતો નથી. “ મુઠ્ઠી તાંદુલ ખાતાં વેતે જ પૂરી કરી તૈયાર ” એમ “ પ્રભુ સમ કોઈ નથો, દાતાર ” કેટલા દાખલા ગણાવીએ ! સૌથી ચઢતી મુક્તિ, તે સૌથી મ્હોટી પાપણી પુતનાને ! હેતી ગતિ શ્રીશુકદેવજીના વચનમાં કેવી થઈ ! ત્યાં કહ્યું છે. પુતનાં લોક બાલમ્પી પોશાચી કપ્પીરાશની ” પણ પ્રભુ પાસે આવી, કપટ હતું, તો તે ખુલ્લું કહ્યું પાપી તન હતું, તો તે બદલાવી નાંખ્યું. પણ પોતાની પાસે આવી હેતું તો કદયાણુ જ કયું. શુદ્ધ કરી સદા શ્રી ચરણમાં રાખી. એથી ઉત્તમ દ્રષ્ટાન્ત શું જોઈએ ? પ્રભુ પાસે આવનાર કેવાં, ને હેતમનું પ્રભુએ કેવી હેતી દાનત ને નિમિત્ત છતાં કેવું કયું ! એ સૌને વિદિત છે. આંહી ગોખીયોને આવકાર મળ્યો છે તે એક નથી પણ અનેક છે, તોપણ શું સમર્થ શ્રી હરીને શું ખેટ છે ! સાચા સેવકની પ્રેમીની ખોટ તેને છે તે મળી ગયાં તોએ આનંદમાં પોને તેમના તાણેદાર આપ થઈ જાય છે ! એ જ અહીં જોયું ને હજી જોઈશું. તે શાસ્ત્રની દ્રષ્ટીથી, પરંતુ—

લૌકિક રીતથી પણ વિચારીએ તો મ્હોટા આપની બેટીયો પોતાની પાસે ચાલીને આવી તો હેમને આદર સત્કાર દેવો જોઈએ. તેથી “ વ ” કરીને કહ્યું. પોતાને સૌ સરખાં છે. તે શુ માત્ર બેલવામાં નહીં ? તુરતજ બીજું પદ છે “ આપનુપ્રિય શું કરીએ ” તેમનું મન ગમતું કરી આપવાને તૈયાર છે. તે ચાલી આવ્યાં, તેમજ વેલ પાસે જાયતો તે શી ભાગે, વેપારી પાસે જાય તો દિમ્મત ભાગે, ને મૂલ પમાણે માલ આપે. દામ પ્રમાણે કામ કરે, ત્યારે આતો કાંઈ લીધા વિના “ પોતાપાસે આવ્યા ” એટલાજ સાર હેતમનું શું પ્રિય કરે ? એમ ચહે છે. પોતાનો ભાવ પ્રથમ કહે છે. સદા તે રીત રાખી છે ધર્મ રાજને કહ્યું હતું—

“ અયમસ્મિમહા વાહો બ્રૂહિયત્તે વિવાક્ષિતં ”

કરિષ્યામિહિ તત્સર્વં યત્વં વક્ષસિ ભારત ॥

—સારંભ.—

(લેખક રા. રા. અ. ત્રી. શ્રી વૈશ્ણવ.)

“ સાંધણુ ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૬ થી. ”

હે મહાબાહો ! આ રહ્યો હું, જે કહેવું હોય તે કહો. જે કહેશે તે કરીશ. આવી કબુલત ને તે પાર ધંધાં સુધી પાડી કે સારથી થઇ “ દુરત્યયં કૌરવ સૈન્ય સાગરં ” હેને પાંચે પાન્ડવો ગાયત્રી ખરી વત્ તરી ગયા, એવા તેમના રહાયો થયા, શું કામ ? પાન્ડવ હેના થઇ રહ્યા ? હેને શરણુ ગયા, તેથી પણ અહીં તો પોતે પ્રથમ વિચાર દર-શાળ્યા છતાં જ્યારે તેઓ કાંઇ નજ બોલી ! તે બીચારીઓ શું બોલે ! તે તો જાણતી હતી કે પ્રભુ અમને બોલાવે છે. ને ખાસ હેતુથી સંકેત રચનામાં, સાં જાણે કે મને જ બોલાવે છે, ત્યાં તો થયું હાજરં એકદું ! ને પોતે તો રહામા પૂછે છે કે તમારું શું પ્રિય કરું ? જે ચાહે છે તે જાહે ચડીને કેમ કહેવાય ! પ્રભુ એક, ગોપી અનેક, કાનું ઇચ્છિત કયાં કેમ બ-નશે ! એવા વિચારોથી વા ગમે તેમ પણ તેમને કાંઇ ઉત્તર દેવાની વગ ન પડી. પ્રભુના પ્ર-શ્નનો અગ્નણે પણ-પરાણે પણ હકીકત એવી બની કે મુઝાણે પણ અનાદર થયો ! ત્યારે પોતે પણ પલટયા ! જાણીને અગ્નણ્યા થયા, અથવા તેમનો ભાવ જેવા અગ્નણ્યા થયા ! અથવા તેમને રમરણ કરાવ્યું કે, તમે તો બલે આવ્યાં, તમારું ધાર્યું તો થશે પણ પુરું વિચાર્યું કે તમે વૃજને કેમ મુકીને આવ્યાં છો ? ત્યાં તો તમારા નામની પીટ પડી રહી હશે ! છોકરાં રોતાં, ને ધરડાં વાટ જોતાં, પતિ કળકળતા ને લોકો ગમે તેમ બકતા હશે ! ગો-પીયોને ડગાવવા ગભરાવવા તેમને તેમના ધરતું જાન પ્રથમ કરાવ્યું, કારણ તે એકદમ બે-ભાનપણામાં દોડી આવી છે. તેમના વેશથી જણાય છે. તો તેમને સંભારવું કે તેમણે સા-હસ કર્યું છે. તે હજી સુધારી લે તો વખત છે. નહિ તો “ વૃજનું કુશળ પૂછવું પડશે. ” “ પૂછવું. શું વૃજમાં તો ખેર છે ? ” ગોપીના મ્હેંથીજ બોલાવવા આ પ્રશ્ન છે, વૃજમાં ફીક નહીં પડવું હોય અહીં આવે ફીક થશે એમ જાણ્યું માન્યું ત્યારે આવ્યાં હશે તો કહી નાંખો ! અથવા જ્યારે વૃજમાં વિપત્તિ આવે ત્યારે વૃજવાશી મ્હારે શરણુ ધાઇ આવે છે ને હું તેમનું રક્ષણ કરું છું. તેવો વહીવટ છે. ને તમે પરમાર્થ સ્વાર્થ સહુની વતી આવ્યાં હશે અથવા તમનેજ કાંઇક હશે. અથવા વૃજને કંઈ હોય તોપણ દૂર કરવા તૈયાર છું. એમ કહી સચવે છે કે, જે હાજર નથી હેતી પણ “ તમારાંની ” પણ ફીકર રાખું છું તો પછી ત-મારી તો કેમ નહીં રાખું ! પણ તમારા કલા વિના મને ખબર શી પડે ! આ પ્રશ્ન પૂછ્યા છતાં ઉ-ત્તર ન દીધો. શું છે ! વૃજમાં કાંઇ ઉત્પાત નથી. તેમના તનમાં, મનમાં ઉત્પાત છે તે મુખે બોલવા જેવો નથી. તો પ્રભુ કહે તે વિના તે અર્થની સિદ્ધિ થવાની પણ નથી. તમારે સાંને પોત પોતાનું દુઃખ કહેવું પડશે. તેનો વાયદો નથી. રહામી આજ્ઞા દીધી કે “ આવવાનું કા-રણુ કહો ” વૃજમાં મુસળધાર પડીને સૌ દુખવા લાગ્યાં. ત્યાં સુધી પોતે જોયાં કર્યું. જ્યારે “ તારો તારો શ્રીકૃષ્ણ તારો, મન્દ્રે અમપર ચલગ્યો મારો ” જુઓ જુઓ આ મુસળ ધારો” એમ કહ્યું ત્યારે સૌનું રક્ષણ થયું. તેમજ સાધારણુ પણ “ વર માગ ” એમ પૂછવામાં

આવે છે ને માગે તે આપવામાં આવે છે. ચેતને કહેવું જોઈએ. વિચારીને કહેવું. કદાચ આવતાં આવ્યાં ને હવે વિચાર ફરી ગયો હોય તો પણ તેજ માગવું—ના મ્હારે કરવુંજ એમ આગ્રહ નથી. “ કેમ આવી ફસાયાં ? ઘર ભૂલ્યાં કે શેરી ! ” તો તેમ કહી દો પણ આટલાં બધાં આવ્યાં, મેં આદર દીધો, મ્હારી પાસેજ આવ્યાં છો તો કાંઈક લ્યો બોલો કે કેમ આવ્યાં છો ! દુપદીએ પણ જ્યારે હેવટ “ કૃષ્ણા ધાઓરે ધાઓ મુજને વસમી વિપતે ઘેરી. ” કહ્યું ને ચલ્યું કે “ પ્રકટજ થાઓરે થાઓ, આવી વળઓ પલ્લે વેરી ” લાખો લોકે સ્હાયના કરી એક હુંથી શું થારી ! ” આપ આપ નહીં બહાર કરો તો આજ લાજ મુજ જશે “ કૃષ્ણા ધાઓ ” એમ પરોક્ષ પણ કહ્યું તો કાર્ય થયું. તેજ આંહી કૃત્ત છે હુંને મળતી સ્વભાવ છે કે તે “ પૂછે છે ” ઇચ્છા જાણવા માગે છે. શાસ્ત્રનો નિર્ણય રક્ષાપેક્ષા મપેક્ષતે ” હુંમાં “ વૈષમ્યનૈઘૃણ્યદોષ ” નો પરિહાર થાય છે જે કહે તેનાં દુઃખ કાપે છે તેમાં પણ સકામ નિષ્કામમાં તારતમ્ય છે. સકામમાં તો માગવુંજ જોઈએ ફળ મળશેજ તે માટે કયુલત પહેલી દષ્ટ દીધી છે કે તમારું સાતું પ્રિય ફરીશ. સાને ભાવ્યશાળી કહી ને બલે આવી દરાવી હવે તેમને કહેવાને સંકોચ શું કામ હોવો જોઈએ ! પણ તે કાંઈજ બોલી નહીં, બોલી શકી નહીં. કારણ ! કદાચ મન ફરી ગયું હોય ! ઘર સંભારવાથી ડર ઉત્પન્ન થયો, પશ્ચાતાપ થયો હોય કે ભુડી કરી. ભુરાં પ્રત્યાં ક્યાં આવી ચડ્યાં. બેશક જ્યારે બોલતાં નથી ત્યારે આ સ્થાન, આ સંગ, આ ઢંગ ન ગમ્યાં એમજ પ્રથમ મનાય. તેને પોતે બધી રોતની કયુલત આપી, તૈયારી બતાવે છે છતાં નથી જ બોલતાં તો પછી તો એજ વાત ફીક ઠરે છે કે, તેમનો વિચાર બદલાયો હોય તો હજી બગડી શું ગયું છે ! પ્રભુએ તો બોલાવ્યાં તેમનાં મન હયાં તે સાહસથી આવી ગયાં, પણ બધાં ભેળાં થઇ ગયાં, સાંની ચોરી પકડાઇ, તોએ એવું કાંઈ નથી થયું ! હજી બાજી સુધારી લેવી ! પ્રભુએ રમવાનું મન સ્નાયે નથી કર્યું. તે કામવશ નથી થયા ! પોતા માટે તેમને કામ નથી વધાર્યો. તેમણે ઘેર જઈ પતિથી સંતોષ મેળવવો એજ ઉત્તમ છે. એમજ કરવું જોઈતું હતું. ને તેથી તેજ ધોરણપર પોતે કહે છે. અમે તો ગમે ત્યાં ભટકીએ પણ તમારે માટે બહુ વિચારની વાત છે. “ સંભાર્યું તે ઉપરાન્ત આ સ્થળ સંભારી આપે છે કે જ્યાં તેઓ ડો અથવા પાછા પગ ભરે અથવા બુલેલાં સુધરે ! બિચારી મતિ થઇ પણ કૃતિથી તો અટકે ! આંહી શું છે ? ઘેર પલંગ, ભોજન, ગાન તાનનાં સાધન, સુગંધી દુપો, દીપો, મીઠાઇ, ઇંદ્રિ પતિ ને આંહી તો—

રજન્યેષા ઘોર રૂપા ઘોર સત્ત્વ નિષેવિતા ।

પ્રતિયાત વૃજંનેહ સ્થેયં સ્ત્રિભિઃ સુમધ્યમાઃ ॥

ઘોર રૂપ રજની યહ સેવત ઘોર માણી તા માંહિ,

લેટી જાઓ વૃજમેં યા સ્થલમેં સુંદરીકોં ઠહરના ઠીક નાહિ (કહત)

અર્થ—આ રાત ધોરરૂપ છે, ધોર પ્રાણી તેને સેવે છે આંહી સુંદર કડીવાળી સ્ત્રીઓએ ઠહરવું ઠીક નથી માટે વૃજ ભણી સીધાવો.

વિવેચન—“ આઘ્યાં તેવાંજ પાછાં જાઓ ” એમ સંભળાવ્યું. કારણ તેઓ પ્રભુથી કાંઈ બોલતાં નથી તો પછી આંહી રોકાઈને બેઠે ગમતું બગાડવું શું કામ ! ઘેર બેઠે નહીં જાય પશુ હવે લાગતું હશે કે રાત કેવી જાતેજ બચંકર, તેમાં પશુ જ્યાં ધોર પ્રાણી ફરે તેવા વનમાં ! ખરેખર તેનું પરિણામે ધોરજ આવે. માટે ઉચિત એજ છે કે, અધોર, સલામત પોતાનાજ સ્થાનમાં જાતે, રાતે રહેવાની બધી સવડ, બધા સંગી સુખદ છે, ત્યાં પાછા જતા રહેવું. તેમનું આવે સ્થળે આવે અનુચિત સમયે હરવું એ બીજી રીતે પશુ બચંકર છે ! તન જામે તેથી પશુ મોંઘી પ્રતિષ્ઠા ન જવાને પ્રસંગ આવી પડે ! બાળ શુદ્ધીને દરકત નહીં. તમારે જવાને વિચારવું જોઈએ તેમાં રૂપાળી છે ! અર્થાત સૂચન કરે છે કે, તમારું ઇચ્છિત પૂર્ણ અહીં નહિ થાય ન તે પૂર્ણ થવા અહીં હરવું તે ઠીક વાત છે. માટે જો એજ વિચારથી આઘ્યાં હોય તો બૂલ થઈ છે. બેશક રાત્રી ધોર લાગશે અથવા ધોર છેજ. તેમાં તે કોઈ આવે વખતે આવું સાદસ કરવું હશે ! “ અમારું ગમે તે થશે તમે ના કહેનારા કોણ ! તમને કાંઈ ન કહ્યું તે કાંઈ ન કરો પશુ ત્યાં હરવાની પશુ મનાઈ ! તે કાંઈ તમારું વન છે ! ” એમ જો ધારો તો તમારું ક્રિય બાસે તે વગર પૂછે પશુ કહેવું જાઈએ. “ અતઃપરને કહેવું જોઈએ તો તમે તો ઓળખીતી છો, આદર આપમ્મ યોગ્ય છે, તેથી બીજું કાંઈ કામ નથી ચીંધતાં તો હું સલાહ દીધાથી, બે ક્રિયાનાં વચન દલાથી પશુ જાઉં ! કામ અર્થથી પશુ મોંઘી “ ધર્મ ” તે આવું છું. ધર્મ સ્થાપવા મ્હારો અવતાર છે તે તમને જૂન કરતાં જોઈ હું ન કહું તો કોણ કહે ? તમે નથી કહેતાં પશુ હું તમારો મનોભાવ સમજ્યો ! તમે મ્હા કામ ઘેલાં થયાં છો તેથી વિપરીત સૂઝે છે. રાત તે વળી રૂપાળી હોય ! તે વળી વનમાં, જ્યાં વનપશુ વસે ! અટ જવા કહેવાતું કારણ એ પશુ ખરું કે વખત વિતશે તેમ વધુ રાત ધોર દેખાશે. કારણ ધોર પ્રાણીને ફરવાને સમય થશે અથવા ચોરોને બિચારીઓને સંકેત સ્થળોમાં આવવા સમય થશે. તેવા મ્હા કા-માંંધને માટે રમણીય, પશુ સાત્વીકને તો તે રીતે પશુ ધોર ! અથવા તમારું તમે જાણો પશુ “ મ્હારી આબરૂને બટો ન લાગે માટે મ્હારી પાસેથી તો જાઓ, મ્હારું જાતચિત્ત ન બગાડવા અટ જાઓ. એવા ભાવ છે. તેઓ તો કાંઈ બોલતીજ નથી. વિચારમાં પડી મઠ છે કે હવે શું કરવું ! ” પડેજ સાદસ કર્મ કેવું કર્યું છે ! આગળ પાછળને કાંઈ વિચાર કર્યોજ નથી. પશુ પોતે તે કરાવવો જોઈએ. અટ ઘેર જવાતું કહેવામાં જેમ અહીં રહે એક જાતની હાની કહી તેમ બીજી રીતની પશુ હાની લાંતી બતાવે છે. અથવા આ ધોર છે તેથી ના પાડું છું, તેમજ જ્યાં તમારું ને તમારા છે ત્યાંજ જવા કહું છું. આંહી જેમ એકલાં તેમ ત્યાં બેકલાં, બહુ આદર દેનારાં, ઉલટી તમારી વાટ જોનારાં, તમારાં નિત્યનાં સહચારી છે. ને તે બધાંને તમારો તમારે તેમનો ખપ છે, આ વન, આ પશુનો જેમ ખપ નથી, તેમજ તેથી વિપરીત. આ અનુચિત તેવુંજ ને ઉચિત છે. ને તેથીજ હું તમને વગર પૂછે સલાહ દીધે જાઉં છું. વધુ દલીલ કહે જાઉં છું. જેથી ધર્મ પંથપર અટ લાગો તો પ્રાયશ્ચિત્ત ઓછું ! પ-સ્તાવો ઓછો થાય તેથી વધુ કહે છે.—

શ્લોક—માતરઃ પિતરઃ પુત્રા વ્રાતરઃ પતયશ્વઃ ।

વિચિન્વન્તિ ચ પશ્યન્તો માકુશ્વં ચંદુલાશ્વસમ્ ॥

માતા પિતા પુત્ર ઓર બ્રાતા પતિ હુંદેમેં ચાહી;

ના નિહારી તુમકોં દુઃખ પાવે સાહસ કરના ડાચિત યહનાહિ. (કહત.)

વિવેચન—એ વખતાં કહ્યા વિના, કામો મુકીને, એકદમ બધાં ઘરમાંથી, મુદ્દાનાં બધાં શુભ થયાં છો તે શોધ ખોળ થઈ પડશે. એ વિચારતો કરો! સૌથી વધુ દુઃખ પામનાર માતા, પછી પિતા, માતા છુપ્યું રાખશે તો પિતા તપશે, ને સમજી શાન્ત થશે તો છોકરાંઓ રડારોળ કરી ગામ ગજવશે, બાઈઓ કેપે ભરાઈ ધાઈ આવશે, ને છેવટ સ્વામીતો સાંખશેજ કેમ! સૌના કામની છો. સૌ પ્રત્યે સૌનાં કર્તવ્ય છે. તે બધાં બધું છે. તેમને છોડીને આંહી દોડી આવવું એજ અનુચિત છે. પણ હવે તો વધુ સાહસ થાય છે. તેમને બધુ દુઃખ તે પરિણામે તમનેજ થવાનું! મ્હારે માટે મ્હારી પાસે આત્મા હો, તોપણ તુલના કરો, મ્હારો સંબંધ ક્ષણિક, તેમનો નિત્ય, તે અનેક, હું એક, તેમના અનેક ઉપકાર, મ્હારા કર્યા નહીં, તેમનો આધાર છે ને હજી પળે પળે કામ છે. બધી રીતે વિચારતાં આ તમ્હારી બૂલ જને પરિણામે પણ એથી તમને દુઃખનું મળેજ થશે. સૌ તરફથી શંકા આવશે ને તેમાં પાછું મ્હારું નામ નહીં દેવાય. ન હું કામ આવી શકીશ! તાત્પર્ય કે હજી ઘર તરફજ પગ ભરવો ઠીક છે. આવો ભાવ આ શ્લોકનો છે.

આ બધી વાત વૈકલિક રીતે, તેણીઓ અવૈકલિક રીતે, પ્રભુ સહમજીને આવી હોય તોપણ તેમાં ક્યાસ છે. હજી ધરની આશ છે, હજી અનેક આશાઓનો ઉરમાં વાસ છે, ખરે ખરજ તે તજીને નથી આવી. માત્ર કાન્ત સાથે રમવા આવી છે! દેહ છોડવા, નહીં પણ દેહમાં ઉઠેલ દાહને શાન્ત કરવા. આવી છે પણ પછી તે દેહનું શું થયું? કોને આધીન કરવો છે? તે કેમ સ્વીકારશે! સ્વીકારશે તોપણ સંતાપ્યા વિના કે! પ્રભુને ચાહે છે પણ “સર્વ વિધ” તમે છો એમ હજી નથી જણાયું. વાસ્તવિકમર્મે એમ છે પણ નહીં એવોજ સંસારપર વૈરાગ્ય નથી. બંસી સાંભળ્યા પહેલાં સંસારમાં સહુ ખુચીજ હતી, ને હજી સંસારમાં રહેવાની છે આતો પ્રભુનું રૂપ જોઈ મોહી તેને કાન્ત ગણી કામ જગ્યાથી બાન્ત થઈ તેથી જે કૃતિ, પરશ્વશતાથી બની ગઈ તેનું પરિણામ છે. પણ તો શું તે કામ જગેલ આવા બોધથી શાન્ત થાય છે! થયો નહીં. તેમ થયું હોત તો તુરત પાછી વળવા માંડત, એકાદતો ઘર તરફ જવા ચંચલ થાત!

પણ જ્યારે તેઓ ટગરમગર પ્રભુ બણી જોયાં જ કરે છે, ને કોઈ કાંઈ બોલતી નથી ત્યારે હવે ખીજી કંપના કરવી પડી, ભુંડી મૂકી બલી કરવી ઠીક ગણી તે બધી રજા લઈ વનરાજી જોવા આવી છે. સાધવી સતી પણ શરદની શોભા જોવાની શોધીને છે. ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓ છે, અનેક પ્રકારના ભોગમાં, શરદની ચાંદનીની સ્હેલ એ પણ એક ભોગ છે. તો એ ઠીક છે. તે પણ બની ગયું.

ગોપીયો જવાબ જ નથી દેતી ત્યારે પ્રભુ તેમને માટે એ અનુમાન કરીને પણ કહે છે એજ કે ન બોલો ન મન બોલો તો સીધાવો. મુદ્દો ત્યાં છે. પ્રભુ શું કહે છે—

दृष्टं वनं कुसुमितं राकेश कर रंजितम् ।

यमुनाऽनिल लीलैज तरु पल्लव शोभितम् ॥

पूर्ण शशीकर रंजित कुसुमित देख चूकें वन याहि;

यमुना स्पर्शित अनिल लोलीत निरखे तरु पल्लव खुखदाई. कहत कन्हाई.

—રાસારંભ—

(સં. ઉપરથી વિવેચન સાથે ભા. ક. અ. ત્રી. વૈભવ.)

“ સાંધણુ ગત વર્ષના ૧૨ મા અંકના ૫૪ ૩૦ થી ”

પ્રથમ તો ઘોર નીશા ને ઘોર પ્રાણીસિંચીત વન કહ્યું. હવે તેનાં પોતેજ વખાણ કરે છે. એ પણુ ઠીક છે, જેવી દ્રષ્ટી. ઈર્ષ દ્રષ્ટીથી ગોપીઓ વનને જુવે છે તે તેઓ ક્યાં જોયે છે ! જો સ્વક્રીયા હો, તો તેમને માટે આ ઘોર વન, ઘોર વેળા, ઘોર મનુષ્યાનું ધરવું છે. ને પરક્રીયા છે તો ઠીક છે એ પણુ શોક છે, હંદ છે, કામોદીપન સામગ્રી છે તો તે જોઈ એશક દરેક કામને વધારે તેવીજ છે. શું શું તેપર તેમનું લક્ષ્ય જોયે છે ? ધરના ડરથી પાછી ન હડી તો અહીંની લાલચમાં નાંખે છે એથી જ જણાય છે. એશક અહીં છે મોંજ પણુ કોને કેવાને ! શી રીતની ! પ્રથમતો વન કુસુમિત, ને જોવા જેવું છે. શા માટે ! ચંદ્રનાં કીર-જુથી આજે આટાણે અપૂર્વ રીતની વન રાશને ખીલવી છે. સકળ ઋતુનાં કુસુમ આજે અદ્ભૂત રીતે ખીલ્યાં છે. માલતીનો નમુનો ઉપર દીધા છે. તે પર પ્યાન જોયે છે કે જુઓ આજની તૈયારી ! ચંદ્રની ચાંદનીની, વનની, કુસુમની ઓરજ છે !! બલકે યમુનાશ્વર થકને જે પવન મંદ સુગંધીત આવે છે ! તે જેના પર થકને આવે છે તે તરૂપદ્મવ બધુંજ ખીલ્યું છે ! છતાં તમે કોઈ ખીલ્યાં નથી કેમ દેખાતાં ! કારણ ! ધર જવાનું કહેવા માંડ્યું તેમાં ? ઠીક છે તે કહેવું જ જોઈએ કારણ આ સાદસ ફરી કરવા જેવું નથી જ તે વિશે ઠોક મારીને કહે છે. તેમાં પ્રથમ હાલ તેમને ધર જવાય દેવાનું આ એક નિમિત્ત શીખવ્યું કે પૂછે તો જવાય દેજે કે, વન જોવા ગઈ હતી. બધી ભેગી જ છો, તેથી વાત મનાશે પણ ઝટ પાછી વળી ગઈ તો (આવો કોઈ રીકાકારનો મત છે.)

જગતમાં અનેક પ્રકારની મોંજ હોય પણ તે સૌને સદા સ્વતંત્રતાથી ભોગવવાની નહીં ! પ્રથમ કર્તવ્ય, ને પછી મોંજ ! મ્હારી પાસે આવે તેને તો એજ જોધ, રોજ મળવાનો. હું કાંઈ કામનો દાસ નથી, કામનીની મને આશ નથી. તમને પણ કામભાવથીજ મ્હારી આશ હોવી ઠીક નથી. “ પણુ અતિ કામ વ્યાપી ગયો, હવે શું કરવું ! તે વિના કાંઈ આવે ડાળે વનમાં શોભા જોવા કોઈ આવે ” ? ! તોએ શીકર નથી. મન આવા સ્થાનમાં, આવા રૂપમાં, આવી શોભામાં રાખશે ત્યાં સુધી તો જોધ અસર નહીં કરે ને ભય પણુ ઉપર નહીં ઠરે. માટે સ્થાન ને કૃતિ જેહ ઝટ બદલો. આવ્યાં ત્યારથી ઉતાવળ એટલાજ માટે છે કે, જેમ આ સ્થળ, પવન, સુગંધ ચાંદની એકાન્ત વધુ અનુભવશે તેમ પછી ધર જવું, કંઈક થશે ! “કામ” વધેજ જશે. આડકતરી રીતે વધારેજ જાય છે, એમ કેમ ન કહીએ ! તો પછી મુખથી જોલી દે ! જેહ ઠોકાણે બગડે, એવું કેમ આવરે છે ? શું શું ઉચિત રે ! તે તો કહેજ જાય છે. જ્યાં સુધી તેઓ જોલતી નથી ત્યાં સુધી તે રીતે કહેવાય છે. જોલશે ત્યારે સાફ સાફ કહેવાશે. પણુ એ નક્કી કરે જાય છે કે, પોતે કામી નથી, તેને કામ જરા અસર કરે તેમ નથી. કામની સેના આ ચઢી આવી છે. રણબૂમિ કેવી જમાવી છે ! હજી આગળ સુરતસંભામે થશે. તોપણુ પોતે કામપર વિજયજ કરવાના છે. વિર્ય નહીંજ પડે ! પ્રકર્યની પરિક્ષા છે !! કામપર જય આવો કાણુ કરી શકશે ! એ રહસ્ય છે. ખરું છે કે

ગોપીયોને કામ વ્યાપ્તો છે પણ તેનો રસ્તો શું ! તેણીએ હાલ બૂલી છે. તેઓ ખરો રસ્તો જાણે છે. ધણીઓએ તે લીધો છે, સંસાર કીધો છે તો એજ માર્ગ સીધો છે. આ વેળા મોહ મદીરા પીધો છે તો પ્રભુ પોતે ફરી યાદ દે છે.

તથાત માચિરં ગોષ્ઠં મુશ્રુષ્વં પત્નીન્ સતીઃ

ક્રંદંતિ વત્સા વાલાશ્ચ તાન્વાય યતદુક્ષત ॥

વાતે વેગી જાઓ ગોષ્ઠમેં, સતી સેવો પતિ વાહી;

રોતે વાલ વત્સકોં જાકે ત્વમ કરો દાંહિ દુધ પિલાઈ. કહત કન્હાઈ.

માટે જાઓ ગોષ્ઠમાં, વનમાં નહીં રહો અહીં આવવું જ નહોતું જોઈતું. આવ્યાં તો હવે “જલદી”, જાઓ. કારણ આ વેળા તે સ્થળે તમારે હાજર રહેવાની જ નહીં, કર્તવ્ય કરવાની છે. અથવા યદિ કામવ્યામ હો તો, વન જોઈ એાર વધુ કામ વ્યાપ્તો હોય તો, તમારા પતિ છે. આજ સુધી તમે તેનીજ સેવા કરી છે એટલે તમે સતિ છો ને તેવી સતિ રહો. એથી પાછાં સઘ સ્વામીસેવામાં જોડાઈ જાઓ એથી અભિષ્ટ થશે. કેટલી વાર કામ શાંતિ થઈ ! તેમ આ વેળા પણ થશે, અથવા સતિને પતિસેવાજ કર્તવ્ય છે. તેને મૂકી બીજે જવુંજ ઉચિત નથી પછી બીજાને મ્હાવું તો ઉચિત ફરજ કેમ ! તેમ કરે તે પછી સતિ શી રીતે ! મરતાં પણ સાથેજ બળતારી, પણ પતિ સેવાજ તમારે સૌને કર્તવ્ય નથી તમે તો કેટલીક અવ્યાવાળી છો. કેટલીક પશુ, ગાયો વાળી છો. તેમની પણ સુશ્રૂષા કરવી એ તમારું કર્તવ્ય છે. પતિનું જે જે તે તે તમારું તેનું સેવન કરવુંજ જોઈએ. તેને અદલે તેમને અધવચ લટકાવી તમે આંહી આવ્યાં છો. એ “સતિ” સુનારીનાં લક્ષણ નથી, આશ્રિતને દુઃખમાં મુક્યાં છે તે જોટલી વાર થાય તેટલું પાપ અધાય છે. માટે માત્ર જટ ગોષ્ઠમાં જ જાઓ એમ નહીં પણ તરસ્યાને દૂધ પાઓ, ગાયોને દોડી વાહરડાંને ધૂટાં કરો, એ કર્તવ્ય છે. એ આવશ્યક છે, એ ન કરેથી હાની છે, પાપ છે. ને તેથી જટ જવું ઉચિત છે અવશ્ય છે. પતિ પ્રત્યે પ્રેમ નહોતો ! બાળકપર દયા પણ નથી ! તે રોતાં મૂકીને આવ્યાં છો ! એ રીતે જવુંજ પડે એવું સમજણુ દે છે. તમે પોતાનાં ન થયાં તે મ્હારા પારકાનાં શું થવાનાં હતાં ! આવી ક્ષણિક મતિ કૃતિ છે. તેનો શું વિશ્વાસ ! અર્થાત તમારો મ્હારો પ્રેમ હીક નથી. પરપુરૂષનો પ્રેમ તુચ્છ છે. ક્ષણિક છે. મોહ છે તે જૂઠો છે મારે તો બીજું કામ નથી પણ તમારે છે. મારે એવા પ્રેમનું સ્થાન નથી. તમારે છે. મારે અધન નથી. તમારે છે. મને કાઈ પૂછનાર નથી. તમને છે. મ્હેં કાષ્ઠપર તેવી પ્રીતિ કરી નથી તમે કરી છે. મ્હેં આશ્રિત વળગાડ્યાં નથી. તમે વળગાડ્યાં છે. એટલે તમારે મારે અને તેમ નથી. તેથી પાછું જવા આગ્રહ સકારણુ કર્યો. ધર્મ અર્થ ને કામની આ કૃત્યથી હાની બતાવી ને ઘેર જવાથી લાભ બતાવ્યો.

તેમ છતાં જ્યારે તે જરા પણ ન ડગી ટગમગીને ઉભી જ રહી બીન્ન દીન જ થતી ગઈ ત્યારે હવે ચોખ્ખા શબ્દમાં એથી પણ અધિક કહ્યું કે તમારા મનની પરિક્ષા થઈ, તમે મ્હારી પરિક્ષા કરી છે. મને ખરો ચોખ્ખો છે. ધર્મ અર્થ કામ શું મોક્ષથી પણ વધુ પરમ પુરૂષાર્થ તે હું એમ જાણી માની મ્હારી પાસે આવ્યાં છો એમ જણાયું. એમ પણ છે. તેથી તે દલીલ દમને પણ કહેવાના એ જ કે પાછાં જાઓ.

અથવા મદભિ સ્નેહાઙ્ગવન્ત્યો યંત્રિતાક્ષયાઃ

આગતા હુપપન્નવઃ પ્રીયન્તે મયિજન્તવઃ ॥

અથવા મમ પ્રીતિ યંત્રિત ચિત્ત મહિં આપ સઽ આઈ;

તોમી તુમકો યેહિ ઘટિન હૈં પ્રાણી મોંકો ચહતે હૈં સદાહિ. કહત૦

પોતે જ સતિ કહી પોતે જ બાળક પશુની સેવા કરતી હતી એમ કહે છે. પછી તે-
મની ચાલ વિશે કેમ શંકા લે છે? આ વખતે અસાધારણ બનાવ બન્યાથી અપ્રતિહત મનો-
ભાવ ઉઠવાથી તેઓ આવી છે. તે કાની પાસે! તેને શું સમજીને? ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષના
ઉપર પશુ બાળસેવા, પતિસેવા, પણ તેની “ગૌણ સેવા” તે મુખ્યની મુખ્ય સેવા માટે.
તેમાં પણ કશું જ લેવા નહીં, પણ તન મન દેવા, પ્રેમ અર્પવા, તે મલીન વિશુદ્ધતો જેવો
છે તેવો છે. પણ આગમન કારણ તમારા પરનો સ્નેહજ છે, તો એ ફીક જ છે. માટે તો
“સ્વાગત” કહી મહા ભાગા કહી “કુશળ પૂછ્યા” કારણ પૂછ્યું” પણ બ્યારે સ્પષ્ટ ન
બોલ્યાં ત્યારે અનુમાનો જ કરવાં, ને એવ કહેવું પડ્યું. તેમાં આ છેલ્લું ખરું અનુમાન કશું
અથવા, આટલું કહીને તેમને અડગ ભેદને આગળનું બધું કહેવું છેકી નાંખે છે અથવા
એક મુખ્ય વાત તેમાં ઉમેરે છે. એને જ પ્રાધાન્યતા દે છે કે “મ્હારા સ્નેહમાં યંત્રિત થઈને
તમે આવી છો યંત્ર પદ્ધતી રાખે બેઠી ગય તેમ મ્હારા સ્નેહના બેઠ્યામાં પરાણે આવ્યાં
છો. તો બેશક મ્હારાપરનો સ્નેહ, સાચાંબોનો એવો જ હોય છે. તે માટે તમે તેટલું ફીક
કશું, ઉચિત કશું. મ્હારામાં એવો જ પ્રેમ ભેદિય. હોય છે જ. જાનુઓ જે પ્રેમ કરે છે
તેનું ખરું સ્થાન છેવટ સ્થાન હું જ છું. મ્હારા વડે જ જગત પ્યાડું, બધું જ પ્યાડું છે. જેમ
વિભૂતિમાં મ્હારો અંશ તેમ આનંદ માત્રમાં મ્હારો અંશ એટલે “ત્યાં જેને પ્રીતિ થાય છે
તે મ્હારા આનંદાંશને લઈને જ! એટલે મને લઈને જ! એ વાત તમે બાણી ચૂક્યા—
માની ગયાં કે હું ગુપ્ત પરદારા આનંદ દેનાર પ્રત્યક્ષ પ્રકટ આનંદમૂર્તિ બ્રહ્મસ્વરૂપ જ
તમારા ગામમાં આવી રહ્યો છું!! તો પણ શું!!? પ્રભુ તરીકે નથી આવ્યો. નંદમુત કહેવામાં
જીજી તમે મને પ્રભુ માની મ્હારામાં જ સ્નેહ આણી હવે જગતમાં નથી જ જવું
એવું એવું તેને છેક તુચ્છ પ્રમાણી નથી આવ્યાં. તમારો હજી વિશુદ્ધને તેવો જ પૂર્ણ
પ્રેમ મ્હારામાં નથી એ પણ પ્રભુ ચોખ્ખું કહી દે છે. (જેનો હતો તે પારપડી મઈ) ને એ
જ કારણ છે. કે તમારો સ્નેહ ફીક છે. મ્હારે જ માટે બધું ઘોળ્યું કરી છોડીને આવ્યાં છો તોપણ હું
તમારો સ્વીકાર કરતો નથી. કારણ આ તમારી અધિકાર થયા વિનાની ઉતાવળ છે. મ્હારામાં
જે સ્નેહ છે, તેને જો સૌથી શ્રેષ્ઠ જ ગણ્યો છે, મને જ મેળવવો માન્યો છે તોપણ
અપકવને હું મળતો નથી. પણ તેમના પર કૃપા કરી તેમને સમજ દઈશું કે તે પકવ શી
રીતે ને ક્યાં થાય! ને તેમ મ્હારું કશું ચશું કરે તેની પકવ થયે હું જ શુધ્ધ કઈશું. પકવ
થવાનો ઉપાય પણ મેં અતિ સુગમ રાખ્યો છે. ત્યાં જેમાં છો ત્યાં તેમાં જ રહીને મ્હારામાં
ભાવ રહેવાથી જ મ્હારે ચોખ્ખ થઈ જશો. પ્રેમમાં જેટલો વિરોધ. દોષ છે તેટલો જશે. શાથી!
મ્હારું કશું કરવાથી! શું કહેવું છે! તે કાંઈ હાલજ નથી કહેવું. રૂબરૂ આવો ત્યારેજ તેનેજ
કહેવાય એમ નથી રાખ્યું પ્રસિદ્ધ પત્ર શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે. ને તે તમારાથી પણ જાનું એ
નથી. તમને જે હાલ અતિ ઉતાવળ થઈ છે. તે પૂરી કામ નહીં લાગે. મ્હારું કશું, મેં શાસ્ત્રથી
કેરાવ્યું તેજ કરવું પડશે. પૂરો પ્રેમ હોનોજ ગણાય. જે કશું, શું ચશું પણ કરે. ને તેમ કર-

વાથીજ મને પમાય. મ્હારાં પૂરાં પ્યારાં થવાય છે તે કર્યા વિના પરાણે આવીને મને વળંગ-વાથી, મ્હારી આજ્ઞા તોડીને મ્હારી પાસે આવવાથી છેવટ લાલ નથી. હજી મેલાં છો તે પૂરાં પવિત્ર, પાપબંધન છે તે ઝલુમુક્ત ન થયાં હોય તેણે પૂરાં થવુંજ જોઈએ. તમે હજી ઝલુમમાં છો, આ દેહ છે ત્યાં સુધી બંધનમાં છો તે બંધન, મ્હારી આજ્ઞા જ છે. તે તોડવાં તો ન ચ્હાવું પણ તે બરાબર રાખી પાળવું એટલે છેવટ હું આવી તે સદાસાદ સ્વીકારી અધરિ. પછી કશી ગરબડ ક્ષણિક પ્રેમ ફરી ચિન્તા એ કશું જ નહીં થાય ! ન લોકોમાં અ-પયશ ગવાશે ! ન તમ્હારા દાખલાથી બીજાં ઉલટું સમજી આવરી બગડશે ! હાલ આવ્યો એ તમારો ધર્મ નથી, આ તમ્હારું કર્તવ્ય નથી. જે કરતાં હતાં, બ્યાં કરતાં હતાં, જેનું ક-રતાં હતાં, તે ધર્મ હતો. તેજ હું, ત્હેમાં હું, તે મ્હારુંજ સેવન હું ગણું છું. ને તેથીજ તમે પણ ન્યાય થવાનાં જે ચોખ્ખા રાખ્ખોમાં પાછું સ્મરણપર લાવું છું કે—

મર્તુઃશુશ્રૂષણં સ્ત્રીણાં પરોધર્મો ય માયયા ।

તદ્ગૂણાં ચ કલ્યાણ્યઃ પ્રજાનાં ચાનુ પોષણમ્ ॥

કપટરહીત ભર્તા કી સેવા યહ સ્ત્રીધર્મ વઢાહી;

શાકે બંધુજનકા હિત અરુ પ્રજાપરિપાલન કરનાહિ. (કહત કન્હાર્દ.)

વિવેચન—જેમ અર્જુનને સગા સંબંધી પરના સ્નેહને પછી દયાથી, મોહ થયો હતો, ને નહીં કદુ કહી અટકી પડ્યા હતા; તેમ આ ગોપીયોમાં કામે ધર ધાડ્યું છે. તેને કદ દાસ તે રંગેરંગ ઉછળી રહ્યાથી તેઓ દીઠ થઈ અડી છે. ઉપડી આવી ને અટકા છે. તેમને પણ તેજ રીતે ઠેકાણે લાવવી છેવટ કર્તવ્યમાં જોડવી જોઈએ. કારણ પોતાની પાસે આવી પોતાની ગણાઈ પોતાને જ ચ્હાઈ રહી છે તો તેને સદાય મળવાની ગોડવણ કરી છે તે સ-મગ્નવવી. સ્વસ્વરૂપનો આનંદ દેખાડી દેશે પણ મરતાં સુધી કરવાનું તે આંહી સમગ્નવે છે.

પરમેશ્વર તરીકે હું સહુનો ભર્તા છઉં પણ નંદસુત તરીકે પરપુરૂષે છઉં. તેમાં તમારે આવી રીતે પ્રેમ દરસાવવો તે દીક નથી. પરપુરૂષ તરફ પ્રેમ એ તો મહાન હોય છે. પણ એવો તો ભાવ ગોપીયોનો નથી. તેથી તેમને પોતાની તરફ પ્રેમ કર્યાનો કપકા નથી દેતા. કારણ પોતાપર પુરૂષ તરીકે પ્રેમ છે જ નહીં એ રીતે તો તેઓ હજી ન્હાના બાળ છે. પરમેશ્વર પરખીનેજ પ્રેમ છે, પણ બરલાવતો ખરો. તે માટે પરમેશ્વરેજ તેમને તેમનાં પૂર્વનાં કર્મ પ્રમાણે પતિ આપ્યો છે. તેણે તેમને પાળવાનો જીવંત જનમભર માથે લીધો છે, પોતાની તમામ મીલકતની સમાનભાગીયણ આપી છે એટલે તેના ઉપકારના અદલામાં તેને માટેજ પેદા કરનાર પિતાએ પોતાની વસ્તુ પતિને, તેમની જાત જમાઈને, દાનમાં દઈ દીધી છે ત્યા-રથી તેની જ તેને માટે તો થઈજ છે. પણ તદુપરાંત તે ગૃહણ કરનાર પણ પાછા બિપર કહ્યા તેમ ઉપકારીજ છે ને તેથી તેની સેવા કરવી એજ પરમ ધર્મ સ્ત્રીઓનો છે. પણ તેમાં “અ-માયયા” કપટરહીત ખરા ચોખ્ખા મનથી. બનતું બંધુજ કરવારૂ સેવા હોવી જોઈએ. જુક્તિથી જ્યાંય દઈ છુટવા વાળી સેવા કામ ન લાગે. તેના મનને સતોષ થવો જોઈએ. તે ક્યારે થાય ? બ્યાં તેનું મન, જેમાં જેનું મન, જેની સેવા થાય તો દીક, એમ તેનું મન હોય તેમનું તેનું સેવન કરવું એટલે કે તેનાં બંધુઓનું કલ્યાણ, જે પોતાથી બની શકે તેવું તેટલું કરવું ને આહાવું તો અવશ્ય ને તેની પ્રગ્ન જેનું તે પોતાણુ કરવા આહતો હોય, બંધાઓ

—સારંભ—

(બીજા અંકના પૃષ્ઠ ૩૪ થી સર.)

હોય (શાસ્ત્રથી) તેનું અનુપોષણ કરવું. પતિ ધનથી મદદ કરે સ્ત્રી અર્થ ભોગ તૈયાર કરી આપી પૂરા પાડે અર્થાત્ પતિને પતિની સેવા એ માટેજ સ્ત્રીનું જીવન છે. એજ સ્ત્રી માટે “પરધર્મ” છે. પ્રભુનો પોતાનો પ્રતિનીધિ આ દુનિયામાં સ્ત્રી માટે પતિ છે. ભર્તા વિશ્વ તેજ પતિ, પછી જે પ્રભુની આજ્ઞાથી પ્રભુ માનીનેજ તેનું સેવન થાય તો અતે પ્રભુ સાક્ષાત્ તેને કેમ ન પ્રાપ્ત થાય ! પ્રભુને સદા સાર પ્રાપ્ત કરવાનો આ રસ્તો છે. પ્રભુને સ્ત્રાવા, પ્રભુનેજ પામવા આશા રાખવી પણ તે સદા સાર ને તે આ રીતે પામી શકાય છે. એવુંજ ગોપીયો આચરતી હતી. તેવુંજ હજી પણ આચરે છે પણ આજે કાધું તેવું ફરી પોતા માટે પણ ન કરે પછી બીજા માટે તો કરાયજ કેમ ! એ હસાવે છે. કારણ તરવાનો ઉપાય પતિસેવા છે. એટલે તેમાં બીજી આશા નહિ, ત્યાં પછી રૂપ, ગુણની પુરતી અપુરતીની વાત ક્યાં રહી ! આ લોકના સુખ માટે પણ પતિ સ્ત્રાવો ફીક છે, પણ તે તેવું સુખ દેનાર ન હોય, તેવો ન રહે તો તે સુખ શું બીજી રીતે બીજીથી મેળવવાં ? નહિ આ લોકના સુખની ઈચ્છાની ઉપરની આ વાત છે. ધર્મજ નહિ પણ પરધર્મની આ બીના છે. આ લોકનાં નવાં સુખ તો શું કામ સ્ત્રાવાં ? પણ જૂનાં હોય તે પણ તેમાંજ અર્થવાં, પતિસેવાપર ઘોળ્યાં કરવાં અર્થાત્ રૂપ, ગુણ, શક્તિ, ધન માટે પતિની સેવા ન કરવી પણ પ્રભુના પ્રતિનીધિ તરફ એટલે કે તેની સેવા થશે તો પ્રભુ મળશે તે માટે કરવાની તે નહિ કરે તો નહિ મળે, ને કરે તો પછી તે પતિ જાતે ગમે તેવો હોય એ પ્રશ્નજ નથી. એ વિષયને પ્રભુ જોલાવે છે.

દુઃશીલો દુર્ભંગો વૃદ્ધો જઠો રાંગ્ય ધનોઽપિવા ।

પતિઃ સ્ત્રીભિર્ન હાતવ્યો લોકેષુ બિરપાતકી ॥

અર્થ—દુઃશીલ દુર્ભંગ હોય વૃદ્ધ જઠ રાંગી રંક કેમા હિ ।

પરલોક ચહે તા સ્ત્રીકોતો પતિ અપાતકી તજવો નાહિ ॥ કહત.

દુઃશીલ એટલે ખરાબ સ્વભાવનો હોય, એજ પ્રથમ કસોટી છે. તે ગમે તેમ વરતે પણ સ્ત્રીએ તો તેને સેવવોજ. દુર્ભંગ—દુર્ભાંગી એ બીજી વાત, સારા ને ભાગ્યવાનને સહુ આહે પણ તે ભાગ્યને કે પતિને ? પતિનેજ આહે તો ભાગ્ય ન હો તેની પરવા નથી. પતિ હોવો તેની સેવા કરવીજ. વય માટે પતિ ન સ્ત્રાવો ભણે વૃદ્ધ હો. શુદ્ધિ માટે ન સ્ત્રાવો ભણે ગાંડો હો, ધનમાટે ન સ્ત્રાવો ભણે નિર્ધન હો, તનદુરસ્તી માટે ન સ્ત્રાવો ભણે રોગી હો, સ્ત્રીએ તો પતિની સેવાજ કરવી. તોજ તેનું પરલોક નહી છે. તેની પરલોક માટે “ખરસ્તી”જ પતિ સેવા છે. ખેશક તે પતિત ધર્મ ગયો ન હોવો જોઈએ. જેના સંગે પોતાને પતિતત્વ આવે તે બ્રહ્મ ચંડાળ થાય તો લાચાર, નહીં તો ગુણો ન હોય તેની દરકાર નથીજ એતો પતિસેવાથી લાભો; હવે હાની જે તે ન કરવામાં આવે તો હાની પણ છેજ તે વળી ઉભય લોકની શી ? તે પ્રભુ કહી બતાવે છે.

અસ્વર્ગ્ય મય સ્વસ્યં ચ ફલ્ય કુચ્છં મયાવહમ્ ।

ગુણ્વિષ્ણં ચ સર્વત્ર ઔપપત્યં કુલ સિયાઃ ॥

અર્થ—અસ્વર્ગ્ય અપયશ કર તુલ્ય અરુ કુસ્વકર ભયકર વાહી;

તૈસેહિ સર્વત્ર જીગૃક્ષિત કુલસ્ત્રીકોં ઉપપતિ ઉચિતહિ નાહિ. કહત.

ઉપપતિ કુલ સ્ત્રીઓને કરવો કેવો છે ? પ્રથમ તો તેને સ્વર્ગજ નહીં મળે. પતિસેવા કરી હશે તે પણ રદ જશે. પાણીમાં મળ પડે તેમ. દૂધમાં વિપ પડે તેવું. મહા પુણ્યમાં એ પાપ છે. ત્હેનો પુરાવો અહીં જુવો. ત્યાં જન્મ્યા ત્યાં ઉત્તર ન્હાના મ્હોટા દેશ, પરદેશ, વ્યભિચારીને સર્વત્ર શીટકાર, અપયશજ છે. વળી તે વાતજ “ તુલ્ય ” મલીન—ગંદી મળનો વ્યાપાર. મન પુરું કરવામાં કેટલું કષ્ટ ! ભય તો માથે બન્યોજ રહે. તે કર્યા પછી પણ જે વાત બહાર પડી તો કેટલી નિંદિત ! ક્યાં સુધી નીંદિત ? ઉમ્મરભર. એટલે જેઓ મહાપુણ્ય પ્રતાપે ઉત્તમ કુળ પામી, જેણે તેના ધર્મ ધર્યાં, તેટલાં ઉત્તમ હયાં. જેઓ ધોળાં વસ્ત્ર કપ્યાં ને તેને દાગ ! વધારે વિવેચન શું કામ ! જરને સર્વત્ર ધિક્કાર છે !! પછી તે ગમે તેના પતિ હો ?

પ્રભુનો સંગ સૌથી ચઢે, પ્રભુનો રંગ ઉત્તમ જ લાગે, ઢંગને સુધારે પણ તે રસ્તેથીજ દીક. બે રસ્તે સર્વથા અદીક છે. સુધા રસ્તો પ્રભુ સ્પષ્ટ બતાવી દે છે. ક્ષાંટિક રીતે તો ખામી બતાવી ધતર પુરૂષના સંબંધમાં હાની દરસાવી હવે પોતાને પ્રભુ જાણે તોપણ શું ! ખરું રહસ્ય કહી દે છે. પોતાને મેળવવાનો ઉત્તમ ઉપાય શીખવી દે છે. લૂટવા ગયેથી બાલને રૂપીએ બોધ દીધો તેમ પ્રભુની પાસે કામચારી લાવથી આવેલ ગોપીયોને પ્રભુ કહે છે. પ્રથમ સામાન્ય ધર્મ કહ્યા. આ વિશેષ—

શ્રવણા દર્શનાત્ ધ્યાનાત્ મયિ ભાવોઽનુ કીર્તનાત્ ।

ન તથા સન્નિરૂપેણ પ્રતિયાત તતો ગૃહાન્ ॥

અર્થ—શ્રવણ ધ્યાન દર્શન કીર્તનતે ભાવ રહે મોં માંદિ;

તેસા ન રહે અંગ સગ તે કરો જહા વા તે ઘરજાઈ. કહત.

ઉપાયમાં પ્રથમ મ્હારી કથાનું, શુભ ચરિતોનું શ્રવણ પછી તમને તો સવાર સાંજ દર્શન પછી જેરહાજરીના વખતમાં ધ્યાન, પછી તેથી થોડા વા કામ લાગે તો મ્હારામાં ભાવ રાખી કીર્તન કરવું એથી જેવું તમારું શ્રેય છે તેવું મ્હારી સાથે લાગ્યાં રહેવાથી ધરખાર છોડી પાસે પડ્યા રહે તોપણ નથીજ. માટે “ ઘેરજ પાછાં જન્મ્યા ” એ પ્રથમ દરાવ એકતરૂં વગર સુનાવણીનો, સુનાવણી થશે તો થોડો પ્રરશે, છેવટ પ્રભુની આજ્ઞા પાળવામાં કલ્યાણ છે. પરાણે વળગી રહેવામાં નથી. “ ઘેર જન્મ્યા ” એટલે કરતા હતા તેમ કર્તવ્યકર્મ કરો. ક્યાં સુધી ! પતિ રહે, દેહ રહે ત્યાં સુધી. વર્ણ, ધર્મ, આશ્રમ એજ પ્રભુ આજ્ઞા પાલન, એજ પ્રભુનું સંચન, ત્યાં વધુ જો બને તો, પ્રભુપર પ્રેમ હોય ને પ્રભુ વિના ન રહેવાનું હોય તો, સદા પ્રભુ સાંપડ્યા, આ દેહ બેડી છુટવા ને પછી પરમ સુખ લૂટવા ત્હેનું શ્રવણ, દર્શન, ધ્યાન, કીર્તન ત્હેનામાં જ હરેક પ્રકારે ભાવ રાખવો એથી અભાનંદનો લ્હાવ પ્રભુ આપશે. મનમાં તે મળવાનો છે. અંગથી—ઉપરથી તે અડે કાંઈ દીવસ વળવાનો નથી.

પ્રિય વાંચનાર ! ‘ કૃષ્ણ કામી ’ કહેવાય છે રાસ માટે ત્હેની બદનામી થાય છે, આ ત્હેનું ભાવણ, આ ત્હેનો મન ને ઘેર ગયા પછી તો ગોપીઓએ એને જ અનુસરી છે. એજ વાત પરિણામે શ્રેયસ્કર હરી છે.

સામાન્ય ધર્મ ને વિશેષ ધર્મ, સંસાર કેમ કરવો ને ભક્તિએ કેમ કરવી ? તે બેઉ કહી દીધું છે. પણ અહિંજ કહી ગયા કે, હાલ હેને બસીસુરે બેહાલ હરી કૃષ્ણપરની કામી ભાવના હેમના રંગેરંગમાં ભરી છે. ને તે એવી હરી છે કે, આ બોધથી હાલ નિકળશે નહિ. હેતું કારણ કૃષ્ણ નથી, હાલ શ્રી કૃષ્ણ જણાય છે, પણ કેટલીક વિશે તો આગળ કહી દીધું છે કે, હેમનુંજ વૃત્ત યાચવું હતું. જે માટે પ્રભુએ વરદાન દીધું હતું. બીજી બૈરીયો છોડરાંવાળી પણ આવી છે. પતિવાળી પનિસેવા કરતી પણ આવી છે. એ શું ? એમને તો પ્રભુએજ કામ વશ સ્વેચ્છાથી કરી ? નહિ, પ્રભુની કામભોગમાં શું ? અસરા ઉરવશીમાં રૂચી નથી. જેને સેવનાર પૂર્ણ કામ થાય છે. તે તે પોતેજ છે. સ્વાર્થ માટે તેને ઇચ્છા હોય તો જગત સરજે છે. તે કરોડો સુંદરીઓ કાચી કળીયો ન ગ્રજે !? જે પોતાનીજ પનિવૃત્તા હોય ! પ્રણય કરનારને સ્વર્ગ નંદનવન, ને અસરા મળે છે તો પ્રભુ હેવાયા છતાં નરતન ધરી, ગોવાળીયા હરી રાતે વનમાં ચોર હરી છોકરાં જાંવાળી ભેગી કરે એવો છેક શું તે મૂર્ખ છે !? કંગાલ છે ? તે સાધારણ છોકરો તો નથીજ એ વાત તો સર્વથા અનુચિત છે. બહુવાર કહ્યું કે, આઠ વર્ષનો એક, હેના સ્વામી સંખ્યા બંધ સ્ત્રીઓ છે. એ લૌકિક વિચારથી તો બંધ બેસેજ નહીં. ત્યારે બીજી ગોપીયોને કારણ શું છે ? કાંક ખુલાસો તો આ પુરાણમાંજ છે કે તે “ સુરસ્ત્રીયો ” છે. કાંક બીજા પુરાણ પદ્મ, બ્રહ્માંડ, બ્રહ્મવૈવર્ત, આદિમાં છે, કે કાંક શ્રુતિ કાંઈ દંડકારણ્યવાદી રૂપી, કાંઈ ગોલોહની સખીઓ. એમ બધી અવતારી છે. શ્રીહરીના રૂપ પરજ બેશક જે જીવો બલિહારી ગયા તેમણે ‘કામ’ અંગ સંગજ તેની સાથે માગ્યો. તે માટે દેહાંતર કરીને પણ એ આશા નથી પરહરી. હેમની તે આશા આજે પૂર્ણ કરવા તેમને બેશક પ્રભુએ પ્રેરી છે. તેથી તેમની વૃત્તિને કામે ધરી છે. હજી પણ કામવૃત્તિથીજ દેરી છે. ને તેમની વૃત્તિ ચોર વધારવાજ પ્રભુએ આટલી દેરી કરી છે. પણ તેથી શું ? વ્યભિચાર એ સારી વાત હરે ! કદી નહિ પણ આટલા વિવેચનથી પણ પ્રભુ કામી હરે તેમ તો છેજ નહિ, પ્રશ્ન એ રહે કે, પ્રભુએ તેમનાથી વ્યભિચાર કેમ કર્યો ? ઉત્તર છે કે નથી કર્યો. પ્રભુને તે કામ જાગે ? ને તે સ્ત્રી સંગ માગે ? ! તેમણે તેમનો કામ ભાવ આ પ્રસંગથીજ હર્યો છે. તેમનો દેહ-જીવ શુદ્ધ કર્યો છે. પ્રભુનું અંગ હાડકાં ચામડાં શુદ્ધશોણિતમય નથી. કે તેમાં સાતમો ધાતુ પણ હોય !! દીવ્ય છે. આગળ કહી ગયા કે “**નૃણાનિએયસાર્થાય**” તે “**કયક્તિ**” છે તેને ગમે તે પ્રકારે, ગમે તે ભાવે અડશે તે પોતાની ખામી પુરી દૂર કરી ચોર શુદ્ધજ દરશે. કામભાવના તમે થઈ વૃત્તિ વિશુદ્ધજ તે દરશે. ક્યાં પાંદડું આધું ને ક્યાં કેટલા બ્રાહ્મણોનું પેટ ભરાયું ! તો આતો સાક્ષાત્ સંબંધમાં છે. શું કરશે ને શી રીતે તે જીવો ! બેશક ગોપીયો કામી છે, તેવીઓની અહીં બીડ જમી છે. પણ તે બધી નામી છે. હાલ આ પ્રભુના બોધ સ્વામી છે જે સ્વામીજ હાલ રહેશે. કારણ કહી ગયા કે, બહુ કાળથી તેમનાં મનપર તે આશ રહી ગઇ છે. તે વાસના દ્રવીભૂત થઇ ગઇ છે તેમણે તે ચાહી છે-માગી છે તેજ ભૂખ હાલ લાગી છે. તે માત્ર બોધથી ટળે તેમ તો નથી. સ્ત્રીના ધર્મ તેઓ ખૂબ જાણે છે. તેમજ બીજા પુરુષો માટે તો વર્તે છે તેના સાક્ષી શ્રી હરીજ છે તેજ તેમને “સતિ” કહે છે. પણ આંહી આજે શ્રી અંગના પ્રસંગમાં તેણીઓ લાચાર છે. એને માટે મન છે, વિચાર છે તે માટે બેશક તેઓ કામી નાર છે પણ તે કોનામાં ? જેનાથી બીજામાં કામ, તેમાંજ તેમની કામના છે જેના પ્રતિનીધિ પનિ તેજ

પતિ છે. તેમના હાલ તેજ ખરા પતિ છે. એવીજ તેમની મતિ છે તે તેથી તે આશાને પૂર્ણ થવા માગે છે. પરમેશ્વર સાચા પતિથી સૌ આશા કરવા હકદાર છે. બીજાનાં થવામાં પાપ બીજાનાં થઇને મટાય બીજે અવતાર બીજાનાં થવાય, એવા બીજાના સંબંધ બનાવટી છે, અંત તૂટે છે. સાચો સંબંધ આનો છે, સાચો પતિ આ છે. દેહ ત્હેનો દીર્ઘલ, તેમાં તે અ-ડેલો વળગેલો છેજ પતિમાં પણ તે તો છેજ પણ તે ખુદના શ્રી અંગપરથી ઉપજેલ કામ તે બીજાં એવાં અંગ છેજ નહિ. કે જેથી તે શમે ! તેમ તેના સ્પર્શનું સુખ, અંગમાં ભૂખ તેનીજ ઉડી છે જે માટે તેણીયો પછીનું સુખ એમાં છે. આ પણ તો ખરેખર વારી નાંખવા તૈયાર છે. તેમણે બધા વિચાર કર્યો છે. તે હવે ખૂદશે પ્રભુએ તે ઉભરો કાઢવાજ આ નકાર તિરસ્કાર બોધ કર્યો છે બુદ્ધિ આગળ શું છે તે શ્રી શુકદેવજીના જ વચનોમાં—

इति विप्रिय मा कर्ण्य गोप्यो गोविन्द भाषितुम् ।

विषण्णा भग्न संकल्पा चिन्ता मापुर्दुरत्ययाम् ॥

અર્થ દોહા—ગોપીને ગોવિંદકી, સુનિ યહ વિપ્રિય બાની;

દુઃસ્વી ભગ્ન સંકલ્પ ભયી ચિન્તા પાર ન જાની.

“યદ્યપિ ગોપીને ગોવિન્દની એક રાસી તો છે, પણ આ વખત તો વિપ્રિયવાણી સાંભળી તેથી ખેદ પામી મનોરથ તૂટી ગયા, ને ન તરી શકાય તેવી ચિન્તામાં પડી”

પ્રથમ કશું કે તમારું પ્રિય શું કરે? તે કંઈ પણ બ્યારે તેમણે અટ ન કશું ત્યારે પોતે કાંઈક વધુ હીક કહેવાને બદલે વિપરીત કશું કે તમે આવી તેવી પાછી બન્યો તે પાછી શા માટે? એમ પૂછી જ ન શકે એવું સચુક્તિ પ્રમાણુ ભાષણ જ હતું તે તો બાળુતી હતી કે અંસી બગ્ગવી બોલાવી છે. તે જતાંજ ફાવી જ શું? ત્યાં તો આ ખુદાસો મળ્યો. એટલે ખેદ માત્ર નહીં. આશા હતી તે પણ નષ્ટ જેવી થઈ, આજે એકાન્તમાં લાગ મળ્યા છતાં, અહાણું સાદસ કરીને આવ્યા છતાં સંકલ્પ પૂરા ન થયા. તો નજ થાય તોપણ શું? તેની સ્થિતિ તેમની હાલ નથી ને તે વિના હવે જીવી શકે તેમ નથી. તેમના દેહ વધુ વિયોગ સહે, તેમના જીવ વધુ વિયોગી હવે આ દેહમાં રહે તેમ નથી. તો તે દેહને છોડી દેવા દો ! ક્યાં? શી આશાએ? થયેલ વિયોગ પોતાથી તો નહીજ કરાય! પણ ત્યારે સંયોગ છતાં વિયોગ ! એ તો વળી અતિશય અસહ્ય છે. !! હોવાજ ન્લેષ્યે. કામી ભાવવાળાને એજ શિક્ષા ઉચિત છે ! પણ પ્રભુ પાસે આવ્યા છતાં !! તેનો રસ્તો નિઃશ્વરે પણ તે બોલે ત્યારે ના ! અથવા તે હવે બોલી શકે ત્યારે ના ! કારણ તેમનું ‘કાંઈકું ધુન્ધવાયું’ ! તેમની સ્થિતિ શ્રી શુકદેવજી વરણે છે.—

कृत्वा मुखान्यमशुचः स्वसनेन शुष्य ।

द्विम्बाधराणि चरणेन भूवं लिखन्त्यः ॥

अस्त्ररुपाक्षपशिभिः कुच कुंकुमानि ।

तस्थु मृजन्त्य उरु दुःख भराःस्म तूष्णीम् ॥

—રાસારંભ—

(સં. ઉપરથી વિવેચન સાથે ભા. ક. અ. ત્રી. વૈશ્નવ.)

“ સાંધણુ ગતાંક પૃષ્ઠ ૩૮ થી. ”

**સાચી—કર નીચા મુલ્ક શોચ શ્વાસે અધર વિમ્બ મુરજ્ઞાતિ,
મૂર્ધિપર લીલ રહી ચરણોતે ઝર અતિહિ ઘમરાતી,
અશ્રુપાતેતે અંજન સંગહિ કુચ કુમ્ કુમ્ ધોઈ ઢાલા;
ઝરમે દુઃસ્વકા ભાર ભરા સ્થિર હોઈ રહી સબ ગ્વાલા.**

મુખ નિયાં કરીને શોચ કરતી થઈ જે નિશ્વાસ લે છે તેથી રસિક-લાલ અધર તે સુકાઈ ગયા—ફીકા થઈ ગયા. પોતાનો નિશ્વાસ, પોતાનો શત્રુ થયો, રૂપ બગાડવા માંડ્યો. ચરણવડે ભૂમિ ખોતરવા માંડી, આંખમાંથી આંસુ સ્રવ્યાં; તેણે કાળજી ને છાતીપરનું કેસર કુમ કુમ ધોઈ નાંખવા માંડ્યું ને દુઃખના ભારમાં જડભૂત થઈ-ચૂપજ થઈ ગઈ.

શું સુઝે! જે સૂઝયું તે ભવિષ્ય!! તેમાં તો મોતજ બાકી રહ્યું! જેમને આ ચરિત્રના ભાવાર્થમાં, કથામાં શંકાઓ છે તેમને માટે સમાધાન રૂપ ટીકા એક પ્રકાર છે. ને જેને રાસવિહાર એક બહાર છે, તેમને માટે ખીછ રીતની ટીકા છે. અનેક અર્થ અનેક કલ્પના માણસ કરે છે, ને તે પ્રસંગને બંધ બેસતી હોયતો શ્રોતાનાં મન હરે છે. “ મુખ નિયાં કેમ કર્યો? ” ને ભૂપર કેમ આજેખવા માંડી? ” એ બાબત અનેક વિદ્વંસ ટીકાકારોએ કર્યા છે. ને તેણે કરનારી અનેક છે એટલે એકેકના ભાવરૂપ તેને ફીક વર્ગ કર્યા છે, કે કોઈએ અમુક ભાવથી ને કોઈએ અમુક ભાવથી મુખ નિચું કર્યું. ને પગથી લખ્યું. પ્રથમ મુખ નિચા માટે જુવો મળ જુદી જુદી સખીના મનોભાવ કે કવીની કલ્પનાના મનોભાવ. શુંગારના ભોગીના આનંદ છે—વિહાર છે.

ગોપીયોએ નિયાં મુખ કેમ કર્યો! જુદીઓએ જુદા જુદા વિચારથી. બધાં તો ક્યાંથી લખાય! નમુના છે.

- ૧ આપણું ભાગ્ય સાડું નથી તો શું કામ દેખાડવું?
- ૨ આપણું મુખ જોતું ગમતું નથી તો શું કામ દેખાડવું?
- ૩ ભૂલ થઈ તેની ક્ષમા માગવી તે માટે તેમ કર્યું!
- ૪ માન પામવા આવ્યાં તે અપમાન પામ્યાં તેથી લાજને મારે નિચું જોયું.
- ૫ પતિને પણ તજીને આવ્યાં, હવે તેની પાસે પણ મુખ નિચુંજ થયું. ઉંચું શું ફરવું?
- ૬ સૌના વસમાં મહારી પણ પ્રજેતી! હવે તેમને મુખ શું દેખાડવું! કોઈ સ્હામું ન જોવું.
- ૭ બંસી પોતાની ખુશીથી બગાડી તેમાં અમે તે શું ધાધને આવી! પોતાની મૂર્ખતાથી લજવાઈને!
- ૮ શ્રીકૃષ્ણતો જ્ઞાતી છે તેને કામીએ મુખ કેમ ખતાવવું!
- ૯ હૃદયમાં આગ ઉઠી છે જો બહાર નિહળીતા બ્રાજાં તેથી બળી જાય માટે.
- ૧૦ એના નયનમાં મોહની છે. હવે વધુ સ્હામું જોયુંતો પ્રાણજ નિહળી જશે.
- ૧૧ વગર શણગારાયાં આવ્યાં એવું મુખ શું દેખાડવું?

- ૧૨ તે આનંદમાં ગાતા હતા તેમાં અમે વિધ્નકારી અપરાધી થયાં.
- ૧૩ અમને ક્રોધ નથી પણ તે તેવું સમજી જશે તો ઓર હાની થશે માટે.
- ૧૪ શોક સાગર નેત્રમાં ઉભરી આવ્યો તેના ભારથી માથું પણ નમી ગયું.
- ૧૫ હસતું મ્હોં ન ગમ્યું તો રોતું મ્હોં શું દેખાડતું !
- ૧૬ જે માટે આટલું મ્હોડું સાહસ કર્યું તેણે આ જવાબ દીધો તેના રહામું શું જોવું ?
- ૧૭ આંખ મળ્યા પછી આ વિરોધ ઉઠ્યો છે એમાંજ કાંક ગ્રહ દોષ છે !
- ૧૮ અમારાપર કરવામાં કસર તો નથી રાખી હજી કહ્યો, અમારા માથાપર છે ! આ ધ્યુ !
- ૧૯ એમ પણ શું કામ ! ગરદન હાજર છે કાપીજ નાંખો !
- ૨૦ અમને અભિમાની સમજી કસતા હોતો ભૂલ છે, અમે નમેલાંજ છીએ, આ નમ્યાં.
- ૨૧ નારીની સદા નિચી ગરદન થઈ રહીજ. શું ઉંચી કરીએ !
- ૨૨ વાક્યબાણથી આ દશા છે. નેન બાણે શુંએ કરે !
- ૨૩ જ્યાં સુધી જ્ઞાનની વાતો કરશો ત્યાં સુધી આપના રહામું નહીં જોઈએ.
- ૨૪ નિચા ગીરીને ઉંચો, ને ઉંચા ઈન્દ્રને નિચો કર્યો; તો અમે નિચાં થયાં હવે ઉંચાં કરો.
- ૨૫ હોહ સૂકાયા, મુખ ફીકાં થયાં તે જોશે તો ઓર ભાવ ધરી જશે !
- આજ પ્રમાણે પગથી ભૂમિ ખોતરવા ઉપર પણ ટીકાકારો લખે છે.
- ૧ અમે દેવકન્યાની દેહ છોડી ભૂમિને સ્પર્શ કરીએ છીએ જીવો ! એ વૃથા કરશો !! એ માટેજ અવતાર છે,
- ૨ હે ભૂમિ ! અમે તને ભાર રૂપ થયાં ! પ્રભુનાં પ્રિય થઈજ ન શક્યાં ! એમ તેને કહે છે !
- ૩ પૃથ્વીને પૃથ્વીએ તે કાંઈ ઉત્તર દેહે ? કે હવે અમારે શું કરવું ! ખીજા કોને પૃથ્વીએ !
- ૪ સાહસ થયું તેનો શોય કરે છે. બેઠે બેઠે આ શી કુમતિ સુઝી !
- ૫ ભાર ઉતારવા આવ્યા તેજ અહાવું દુઃખ દેહે. ભૂમિ તું સાક્ષી રહેજે !
- ૬ જગતમાં જાર કાણુ નથી ! આ પૃથ્વીજ કેટલાંતી થઈ ?
- ૭ હવે ધૂળ ખોદો તે ચોળી જોગણુ થઈશું ?
- ૮ પૃથ્વીને ધન્ય તે ચરણધારી રહી છે. તેની ધૂળ થવાનું પણ અમારું ભાગ્ય નહીં !
- ૯ અહાલી પવિત્ર વૃજભૂમિપર અહાવા કર વસે છે ! એ કેવું વિચિત્ર !
- ૧૦ આ ભૂમિના કાંકરાથી પણ અમારાં તન કંઠાર લાગ્યાં કે અમારો સ્પર્શ નથી રહાતા !
- ૧૧ આ ભૂમિપર લેખ કરી જોઈએ છીએ કે ફરી જન્મીને પણ તમને એમજ સતાવશું ! છોડશું નહીંજ !
- ૧૨ એવા મિથ્યા પ્રતિજ્ઞને ભૂમિ ધારે છે એ આશ્ચર્ય છે !
- ૧૩ હે ભૂમિ ! તુંતો સહુની માતા છે. અમારી સહાયદાતા કાં ન બની ?
- ૧૪ પૃથ્વી નરમ થાય છે પણ આપનું હૃદય નહીં થાય શું !
- ૧૫ અમારું હૃદય પૃથ્વીથી પણ કઠણ છે કે ભેદ નથી પામતું !
- ૧૬ આપનું આ બધું કહેવું આ ધૂળમાં ચાલ્યું જાય છે !
- ૧૭ હવે તો છેવટ પૃથ્વીમાતા તુંજ માર્ગ દે, પણ ઘેર તો નથીજ જવું.

—સારંભ—

(સં. ઉપરથી વિવેચન સાથે ભા. ક. અ. ત્રી. વૈશ્રવ.)

“ સાંધણુ ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૪૦ થી ”

ત્યારે કરવું શું? આ કામ સાધારણ નથી, સાધારણનાં નથી સાધારણની પ્રતિ નથી. જે પતિને છોડીને આવી છે તે પૂર્વની અવતારી સ્ત્રીઓજ નહીં પણ કહી ગયા કે પુરુષો પણ પરમ પુરુષના દીવ્ય અંગના સુખની ભૂખના ભૂખ્યા છે! કાટી કામથી તેમની જખ્ખી-યોગ્યે પ્યારી છે. તેથી કાટી પ્રયાસે કે ત્રાસે તેઓ હરે તેમ પણ નથી. ઘણી વાર થઈ, પરીક્ષાએ ઘણી પ્રકાર થઈ, છતાં જે ચહી છે તે ચહી છે. દીવ્ય પુરુષની દીવ્ય પ્રસાદી એક કામ છે. પ્રાકૃત તનમાં, પ્રાકૃત ભાવજ હોય. તેમાં પ્રકટે તેનું નામતો પ્રાકૃત દેવાય તેને લઈને તો વ્યભિચારજ કહેવાય પણ તેમનું જ્ઞાન ભાન ઉદ્દેશ જીવે! હવે તેમનું ભાવણુ આવશે. તેઓ હાલતો ધરમાંથી, અમંગળમાંથી, કુસંગમાંથી, પ્રાકૃત સંગમાંથી આવી હતી તેને પ્રભુએ તા-વી, તે તપી, પીગળી, આંચ સાથે મનનો બાકી સાકી મેલ નેત્રદ્વારા નિષ્કળ્યો ત્યારે દહાડો વળ્યો. તેમને બોલવું સુઝવું ધીરે ધીરે સુઝવું ગયું. ત્યાં પડળ ગયાં કે જ્ઞેતાં વાર શી? દીવો પ્રકટયો ત્યાં અધિકારને કાટવું શું? તેમજ થયું! આટલા સમયમાં બહું સહ્યું. હજી પણ હા કહે ત્યાં સુધી સહેવાનું છે. પણ તે કહેવા માંડશે એટલે બનશે. પ્રભુ એજ માગે છે એ માટેજ આ બધા બોધ છે કે “ તે કાણ છે! કેવા ભાવવાળી છે! પ્રભુને તે શું સમજી આ-વી છે! અંત શું થવું ચાહ્યું છે!” એ ત્યારે યથાર્થે આંહી તેમના વચન વડે કહે, જેથી જગતના કામી વ્યભિચારીને એ સમજ પડે કે આ વાત ઓર છે! તેમને પણ મન થાય કે લૌકિક પ્રેમને એમજ કાં ન વાળીએ! આ દોષને એમજ કાં ન પ્રજાળીએ! સંસારમાં બ-હુજન કામી છે, તેમનેજ આ પ્રયોગ ઉપયોગી છે. પ્રભુમાં કામ, પ્રભુનું કામ, પ્રભુને કેવા સ-મજીને, સંસારને શું સમજીને, તેમજ વળી તુચ્છ પુરુષથી તુચ્છ વિષમય, મગમય, વ્યાપારની તેમાં ગંધ નથી. તે શું છે! કેવું છે? તે શરૂ કરીએ.

શ્રી શુકદેવજી હજી એક એકથી શું થયું તે કહે છે.

પ્રેષ્ટં પ્રિયેતરમિવ પ્રતિ ભાષમાણં કૃષ્ણં તદર્થં વિનિ વર્તિત સર્વકામાઃ
નેત્રે વિમુઞ્ય રુદિતોપહતે સ્મ કિંચિત્સંરંભગદ્ગદગિરોઽબ્રુવતાનુરક્તાઃ
સાસ્ત્રી—પ્રેષ્ટ હોઈ શત્રૂસમાન ઉચરં જો કૃષ્ણ વાહીસેં,
જાકે હેતુ સકલ ઔર કામના તજી તાહીસેં;
રોનેતે રુકીકે નેનોંકો પૂછી સન્મુખ દેસી,
કિંચિત કોપ સહિત ગદ્ગદ્સુર બોલ ઉઠી વો ટેકી.

વિવેચન—એકનું બોલવું તેજ સહનું બોલવું છે. ત્યાંજ લૌકિક વાત રહેતી નથી. સાંજ એકથી ઇચ્છિત થવું આ વેળાજ ચાહે છે. ને તેમાં અસંભવિત જરાએ નથી માનતી. સાંનું ઇચ્છિત થશે! સાંના પ્રેષ્ટજ છે. એથી પ્રિય. બીજું નથી. તે બધાનેજ, કુમારી કે પુત્ર

વાળીને, પણ આ વેળા તે પ્રિય જેવું કામ નથી કરતા તેથી બીજી રીતનું, તેમની વૃત્તિથી વિપરિત કરે છે. સ્વીકારવાની ના પાડે છે. પાછાં કહે છે. તે વિષ જેવું ગણી શ્રીકૃષ્ણ તે માટે જ તેમના મનથી તો સદા સ્વીકાર થવાજ. “ સન્યાસ લાધને આવે તેમ આવી છે. ” ગૃહસ્થ ઘર તથા સન્યાસ લઈ હુરી રમરે તેમજ હાલ તો નિશ્ચય કરીને આવી છે. એમ શ્રી શુકદેવજી કહે છે તેથી જણાય છે. તે પોતેજ કહે છે. રોતી તો કાંક અટકા, આંસુ તો લોહો નાંખ્યાં, એકદમ વેગતો ન રૂક્યો, કાંક લાગ્યો તુટ્યો રહ્યો, ગદગદ થયો, પણ બોલી ખરી ! કાંક કોપ યુક્ત દેખાઈ ! પણ તે તો પ્રણય કોપ ! અથવા પોતાના નસીબપર કોપ છે ! પ્રભુ પ્રતિ તો અનુરક્તજ રહી અહાવા અપમાન છતાં અહાવાં પ્રસંગે પણ તેમનો પ્રેમ હડયોજ નહી, કે કિંચિત્ ધટ્યોજ નહીં. કારણ સાચોરંગ છે, સાચો પ્રેમ પ્રસંગ છે. માત્ર પ્રકૃતિજન્ય રજ-ગુણથી ઉત્પન્ન થયેલ કામનોજ વિદાર નથી. ભીતરનો રંગ છે. પ્રભુની દીવ્ય દેહના ભાનપરથી તેમાં લોભાઈ ઉપજેલ કામને લાધને છે. એટલી તુચ્છતા છે કે, પોતાની દેહ પ્રાકૃત છે, ને તે પણ હવે શુદ્ધ થવા લાગે છે. સ્પર્ષ વિના ક્યાંથી શુદ્ધ થાય ! દીવ્ય દેહથી રંગ રંગ અંગ રંગ-ડ્યા વિના આ તાપ કેમ શમે ! સદાસાં સમાવવો છે, દીવ્યરંગ અંગ અંગમાં જમાવવો છે. રંગરંગમાં અક્ષરસ વહેવરાવવો છે. પણ આંહી આદર જ ક્યાં છે ! “ દોરના કર્મમાં કુસકા ” તેમ ઘેર જવાને પતિ લજવાજ પ્રભુ તો ઉપદેશ દઈ રહ્યા છે. ને પોતાને માટે તો પરલો-કનાજ વાવદા કહી રહ્યા છે. એટલે આ દેહતો કૃતાર્થ કરવાની નાજ કહે છે. તેમાં દલીલ ધરે છે કે, પોતે પરપુરુષ છે. ગોપીયોનું જ્ઞાન તપાસે છે, ગોપી વ્યભિચારી નીત્ય નથી. એ એ રહસ્ય જગતને જણાવવાજ આ યુક્તિ છે. આ અધી ઉક્તિ છે. એવો જેમનો અધિકાર નથી તેમને માટે. એટલે પ્રભુ પ્રત્યક્ષ નથી ત્યાં પતિ એ જ ગતિ છે. ગોપી સાથે પણ પોતે ક્યાં સદા રહેવાના છે ! પણ તેમને તો પાવન કરીનેજ પધારશે. કારણ તેઓ સાચી અધિકારી છે. તે ગમાર ગોવાલણો પ્રાકૃત રૂપર મોહી વ્યભિચાર કરનારી નથી. તેમનું જ્ઞાન, તેમનું પ્રેમનું સ્થાન તેને તેઓ શું સમજે છે ? તેથી શું ચાહે છે ? તે જુવો તેમને શ્રુતિનો અવતારી વા રૂપીનો અવતારી કહી તે વ્યાજબી છે કે નહીં ? તે ક્યાંહી વેદ ભણવા કે શાસ્ત્ર, સુણવા નથી ગઈ પણ અહીંજ જુવો કે શું કહી રહી છે ! દેવો તરફથી અહ્યા તેમ અનેક તરફથી એક એક મુખે અનેક કહે છે એજ અલૌકિક ?—

मैवं विभोऽर्हति भवान्गदितुं नृशंसं संत्यज्य सर्वं विषयांस्तव पादमूलम् ।

भक्ता भजस्व दुरवग्रह मा त्यजास्मान् देवो यथादि पुरुषो भजते मुमुक्षून् ॥

ચંદ્રાવળા—ઝચિન નહિહૈ આપકોં વિમ્હુ એસા કહેના ક્રૂર,

સવ વિષયોંકોં છોડકે હમ આઈ તવપદ મૂલ;

આઈ તવપદ મૂલમેં સવહિ છાંડી દુરાગ્રહ ભક્ત કોં ભજ હિ,

આદિ પુરુષ દેવ ભજતે હૈ જેસે, મુમુક્ષુઓંકો ભજો હમે તૈસે.

બોલી વો વ્રીજનારી.

વિવેચન—આરંભમાં સંબોધનમાં શબ્દજ “વિમ્હુ” કરીને દેછે. એટલે એથી મ્હોડું

કોઇ હોઇ શકે જ નહીં. ઘેર જાઓ મહારી પાસેથી જાઓ, પતિ પાસે જાઓ કહે છે પણ અમે સમજીએ છીએ કે તમે બધે છો ! તમારી પાસેથી, તમારી દ્રષ્ટીથી તો તેમ જઇ શકતાં નથી. તમારાથી હવે સમજથી પણ અલગ થઇ શકતાં નથી. પણ આપનો ખરો અનુભવ પોતાથી લઈ શકતાં નથી. કારણ તે રૂપતો શાન્ત-ગુમ છે. ને તમે જેમ વિભૂ તેમ સાધાર તે પાછા પરોપકારાર્થજ થયા છે એજ આપ આંહી સાકાર સુખકાર છો. જગતજન માટે જ થયા છે તેથીજ તમારી પાસે આવ્યાં છીએ ! જાણીએ છીએ કે તમે પોતે તો પોતાથી પૂર્ણકામ છો. તમારે માટે તમે આવા નથી થયા પણ જગજન માટે થયા છે. અર્થાત્ સ્વતઃ દયાળુ ઉપકાર સુખકાર કરવાજ સાકાર થયા તેજ અમારો નિરરકાર કરો છો. એ આપને ઉચિત નથી. અમને તો લાગે છે કે આર અનુચિત છે. અમારા અનુભવથીતો એમાં કુરતા પણ છે. અમને તમારું ના કહેવું અતિ દુઃખ દેનાર થયું છે. એ વચનપ્રહારથી દુઃખ અનુભવી રહ્યાં છીએ. તેથી કહીએ છીએ કે આ કરતા કરો છો ને તે કહેવાનું કારણ એ કે આપનું સ્વરૂપ સ્વભાવ સમજીએ છીએ તે પરથી અહાવા કર આપ ન થાઓ તેવા છે છતાં આજ કેમ થાઓ છો ? !

શું પ્રભુ કોઇને કર પણ નથી થતા ? રાવણ કૌરવના કુળનાં મુળ કાઢી નાંખ્યાં, નર્કમાં કેટલા પ્રાણી ખદબદે છે ! તેમને કર પણ લાસે છે એ ખરીવાત છે. કર્મના કૃષ્ણમાં ન્યાયમાં શિક્ષા દે છે તેથી રાગ અણુસમજીને કર લાસે પણ આતો સમજીને કર લાસે છે ! નિરપરાધીપર કર થાઓ છો ! શું કરતા છે ! “ નૃશંસ કહે છે ” ઘેર જાઓ “ પતિનેજ લજ્જે ” અર્થાત્ અમારું ઇચ્છિત નહીં થાય, અમારા તાપ નહિ શમે, અમને આપનો વિયોગ દમ્યાંજ કરશે. હે વૈદ્ય ! તમારી પાસે દવા છતાં નહીં આપો ! પાસે વૈદ્ય છતાં દુઃખીનાં કષ્ટ નહીં કાપો. એમ પાછું કહેછો. ખરેખર હજી તેમજ કરશે એમ નક્કી નથી કહી શકતાં પણ કહેવું જો થયું તે અમને તો નિર્દયતાવાળું લાગ્યું. કર વચનને પાત્ર અમે હવે નથી. કારણ ! અમે સર્વ વિષયોને સારી રીતે છોડી દેને આપના પાદમુળમાં આવ્યાં છીએ ” એટલે કે પાપીએ પાપ કામા થવા જો કરવું જોઈએ, સજ્જની બચવાને છેવટનો પણ સત્યજ ઉપાય શાસ્ત્રમાં શ્રુતિ ઇનિદાસ પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે અમે આચર્યો છે. તેમાં પ્રથમતો કુપથ્ય સમૂળ છોડી, ખાનપાન, બ્રૂણ અંબર, પુત્ર, ગૃહપતિ, ગામ સંબંધ લજ્જા લય બધુંજ છોડ્યું છે. આપે બધું રમરાવ્યું તે અમને સાંભરે છે. પણ અમારે હવે તેનો ખપજ નથી એ વાત નક્કી છે. આ કહેવું તેમનું “ સર્વ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય ” પ્રમાણે છે તેમજ તેમણે કયું છે. એવું કેમ કયું ?

તે કોઈએ છોડાવ્યું નથી વિભાવણીની પેઠે અમને કાઢી મુક્યા નથી. અમે તો અમારી મેળેજ તેમની મનાઈ ઉપરોક્ત—ઉપરવટ થકને વળગેલ આગોને મુકીને આવ્યાં છીએ ને હજી તેમના સંબંધમાં જવા નથી માગતાં કારણ તે અમને ગમતાં નથી તે ઉલટાં દુઃખકર થાય છે. તે પોતે તેવાં દુઃખકર નથી પણ આપ અતિ સુખકર છો. તેની બ્રૂખ ઉંડી છે તે બ્રૂખ આગળ બીજું બધું દુઃખ કરે છે. તે બ્રૂખ ભાગવા આપની કૃપા માગવા “ આપના પાદ મુળમાં આવ્યાં. ”

એ પણ કોઈ ઉપાય છે ? એજ ઉપાય છે, “ સર્વ ધર્મ ત્યજ ” ને પછી શું કરવું ?

“ મામેકં શરણં વૃજ ” “ મ્હાઈ શરણું પંકડ ” વિભીષણે એક છોડ્યું તે બીજું મેળવવા, તેણે રાવણનું મંત્રીપણું ભાઈપણું ન કબુલ્યું કારણ તે નાશકારી અંત અનર્થકારી લાગ્યું, તેવીજ વાત અમારી છે. તેણે જે ઉપાય કર્યો તેજ અમે કર્યો છે, તેનાંચિતો તેને છોડ્યો—કાઢ્યો તેથી તેમનેજ જવું પડ્યું. અમારાં તો અમને ચાહે છે. તેથી તેમનું અમંગળ આપ નહિ કરો; પણ અમારો સ્વીકાર કરવોજ જોઈએ. “ બીજું તજવું, ને આપને ભજવું ” એજ શાસ્ત્ર માત્રનો સાર છે. તેનો અમે અમલ કર્યો છતાં આપ આજ કહો છો કે, તમારો સ્વીકાર નહિ થાય ! તમે તજ્યું તે પાછું સ્વીકારો તો પછી શરણુ આવવાનું કળ શું ! શરણુગતિ અમોઘ ઉપાય છે. ગમે તેવા ભય હોયતો માથે ઉપાડી લ્યો છો. રૂપિયા શરણુ આવ્યા તો રાક્ષસોથી વેર ઉપાડી લીધું, ને તે કાર્ય પુરું કીધું. અમે તેવા શ્રમ દેવા તો નથી માગતા છતાં ના કેમ કહો છો ! તમે કામી છો ! એમ કહોતો આપને ઉપાય ગણીને બીજને કળ ગણનારને પણ આપ ઉદાર ગણો છો. ધર્મ, અર્થ ને કામ માટેજ બહુધા જન આપને ભજે છે છતાં તેનાં ઇચ્છિત કરો છો, એ તેમને ઝટ મળે માટેજ શાસ્ત્ર ધર્મ કર્મ બનાવી આપ પ્રકટી તેમનાં ઇષ્ટ પુરાં કરો છો, અનિષ્ટ હરો છો એ આપનો વ્યાપારજ છે. નિત્યનો વ્યવહારજ છે તો અમે તો વળી બીજા વિષયને પણ ન ચડી આપનેજ ચાહનારાં છીએ, ખાસ તનની સેવા માગીએ છીએ એટલું વધારે છે છતાં એમે દલીલ નથી કરતાં, પ્રાર્થના કરીએ છીએ, કે અમને ન તર્જો. “ હું ક્યાં તજ્યું છું ! મુઆ પુઠે મળવાનો વાયદો દજીં છું ! ” તે કહો તો ફીક નથી અમને હાલ ભજો, અમારું દુઃખ હાલ દૂર કરો; કારણ ભક્તો ધર્મ અર્થ કામવાળાનાં કષ્ટ અહીંજ દૂર કરો છો. સકામ ભક્તો હોય છે, અમે તેવા જીંદગી એમ ગણો તોપણ ભજો આપ જેમ આવતાંજ અમારી ઝાટકણી કાઢો છો, તેમ વધુ ન કરો ખરીવાતતો એ છે કે અમે મુમુક્ષુ છીએ. ઘરમાં બેઠે છુટવાના મનોરથ કરવાવાળા નથી, પણ બનતું કરીનેજ, મન તનથી છુટીનેજ આવ્યાં છીએ. એટલે “ મુમુક્ષુ થાઓ ” આદિ પુરૂષને ભજો “ તેથી છુટી જરો ” આદિ પુરૂષ પોતાના સમાન કરશે એમ જે શાસ્ત્રનો ઘોષ છે તે પ્રમાણેનું આ અમારું આચરણુ છે. એ રીતે અમે આપને આદિપુરૂષ ગણી તમારા પાદમૂળમાં આવ્યાં છીએ. વિભુ કહીએ છીએજ. અને તેથી અમારો સ્વીકારે તે રીતેજ કરો. લૌકિક મતિ કૃતિથી વાત રતિએ નથી. આવા ભાવ ને આવા વિચારથી પરમેશ્વરના પાદમૂળમાં જવું ને તન મન ધન અર્પણ કરી “ સ્ત્રી તન ” છે તેનો “ પતિ ” તરીકે કરી સ્વીકાર કરવા માગવું, એનું નામ વ્યભિચાર કહે તેની સમજમાં ભૂલ થાય છે. વ્યભિચારમાં નીચ ભાવ હોય છે. વિષયમાં કહોવાની વાત છે. આતો સદા, એક પ્રકારના નહિ સર્વ પ્રકારના વિષય છોડવા છેક, માયાથીજ છુટવાની વાત છે. તે તે પરમ પુરૂષ પતિ તેને પરમેશ્વર સ્હમજીને ! બેશક સ્વલાભ વિના તો કોઈ ન પ્રવર્તે, તેમને સંસારમાં કષ્ટ નથી પણ તે કરતાં પણ વધુ સુખકર, અનિત્યના સ્હાયે નિત્ય, અલ્પના સ્હાયે અનંત કળ તેમના ગામમાં આવ્યું—પ્રકટ થયું છે. તે જે માગે તેને પોતાનો લાભ આપવા સાડ છે તો પછી તેનો લાભ ન કેમ લેવો ? એ બૂખ, એ સ્વાર્થ, એ કામ, એ રીતે કામના, એ રીતે વ્યભિચાર, એને લઈને દેહમાં બધા વિકાર બેશક છે પણ આ બાબતમાં “ ભવય, અધિકારી, પ્રયોજનને કળ “ કાણુ છે ? શું છે ? કેવા છે ? તે આ શબ્દોથી તપાસવા જેવાં છે.

સાસારંભ.

તેઓ પોતે ધર્મ, અધર્મ બધું જાણે છે, તેના ફળ પ્રમાણે છે પણ તે કાંઈ પરમાત્માના ખાસ સંબંધની બરાબર આવે ? ! સાક્ષાત્ પરમાત્માને જ્ઞાનદષ્ટીથી દીઠા પછી, તે મીઠાની દીવ્ય બૂખ લાગ્યા પછી એટલી ઉંચી કાટી, જે અર્જુનને માત્ર ક્ષણભર ખાસ પ્રાર્થનાથી મળી હતી તે પણ પૂરી નહિ ભોગવી શક્યા. ક્ષેત્રજ્ઞને મળી હતી તે પણ તેજ વેળા ! તે દષ્ટી સદા જેમનામાં બની રહી છે, એજ દીવ્ય આકારનો લાભ લેવા વિના શ્રુતિ તલપાપક થઈ છે, એ કેવડી મ્હોટી વાત છે ! ! એ બ્રહ્મવિદ્યાની ઉપાસનાની છેલ્લી કાટી છે, એથી બધું બીજું ઉતરતુંજ છે, બધા સત્કર્મનું ફળ, બધાં ધર્મ પાલનનું પરમ ફળ, અહાવું જ્ઞાન, અહાવી દષ્ટી, અહાવા દીવ્ય આકારમાં-અવતારમાં અનુભવ, વિશ્વાસ, આશ તે પણ જેમને પ્રકટી ચૂક્યો તેથી હવે તેમને બીજું નથી ગમતું, તેમાં ચિત્ત નથી રમતું, નથી વિરમતું, તન એનો સંબંધ નથી ખમતું, એમાં અહાવું આતુર મન નથી સમતું. તે પોતેજ અહીં કહે છે કે “તમે કુર કહ્યું” તે દુષ્ટ જેવું કુર-વર સમજતું કુર નથી. અમારે માટે અમને આ સ્થિતિ એ કુર લાગે છે, એ વિના એમનો તો ધિક્ક અવતાર છે, પણ અમારી વાત એવી નથી. કારણ અમે આપને જાણી ગયાં, પ્રમાણી ગયાં, આપ ઉપર ભાવ જે આણ્યો ઉચિત તે આણી ગયાં, ટુંકામાં દેહ સંબંધથી ઉપર વધી આત્માને આત્માનો સંબંધ પીઝાણી ગયાં હીએ તેથી દેહમાં અહંભાવવાળા સાથે અમારો મુકાબલો કરો છો એ અમને અન્યાય નથી શું ? આપ તે ન જાણો એમ હોય ! મુમુક્ષુને જાણો છો, મન વરતો છો ને તેમને તેમજ બંને છો તેવું અમારે માટે જાણી જુઝીને કાં ન કરો ? ને અવળું ઉચરો ! ”

અહાવો આખા શ્લોકનો ભાવાર્થ છે. એજ રીતે આગળ—

यत्पत्य पत्य सुहृदा मनुवृत्तिरङ्ग स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् ।

अस्वेव मे तदुपदेशपदे त्वयीतो मेष्टो भवास्तनुभृतौ किल बंधुरात्मा ॥

સાસ્ત્રી—સ્વામીમજા સુહૃદો પ્રતિ અનુવૃત્તિ સ્વધર્મ ચે સ્ત્રીકા,

અંગ ! કહતહો સો સત્ય હૈ ઉપદેશ યેહિ હૈ નીકા;

एते हि उपदेशकास्थान, आपदि है ईस मेष्ट निदान,

देह घारीके आत्मा जैसे, सब बिष वधु सेव्य हो तैसे.

ભાવાર્થ—“ હે અંગ ! આપે જે સ્ત્રીના પોતાના ધર્મ કહ્યા તે અમે પ્રભા છે. પતિને પતિનાં સુહૃદની સેવા કરવી ” તેમજ અમે કરીએ છીએ. આપ ધર્મવિદ છે તે બીજું કહોજ નહિ, પણ અમને એવી સામાન્ય સ્ત્રીઓ સમજી છે એજ શોભતી વાત છે ! “ ત્યારે તમે કેવી સ્ત્રીઓ છો ? તે તમેજ જાણ્યો જોઈએ ? ” અમે આપને ધર્મવિત ધર્મ દેનારાજ માત્ર નથી જાણતા. પ્રભુ ધર્મ દેનાર તેમ ધર્મનું ફળ દેનાર છે. એ વાત ખરી છે કે તમે સ્ત્રી પુરુષ માતા મુતના ધર્મ નથી ક્યાં છે. તે તમારી આત્મા પ્રમાણે પાળવાથી

તેનું સુખરૂપ ફળ છે તે તોણવાથી દુઃખરૂપ ફળ છે એ અમે જાણીએ છીએ પણ તે પ્ર-
ભુજ તમે છો. અમે ફળને નહિ પણ ફળદાતાને શોધનારાં છીએ. જેથી ફળ મળે તે ધર્મને
નથી આહતાં. અમને એ ફળની આહત નથી, હોત તો તે મુકી દઇને આ રીતે વનમાં આ-
વતજ નહિ. પરમ ફળ આપ છે, અનન્ધર છે. ઉપદેશ દેનાર પોતેજ પ્રગટ થયા છે. ધ-
ર્મનાં ઠરાવનાર તમેજ છો તેવા ફળ દેનાર—ઈશ તેજ તમે. એ અમે જાણ્યું તેથી શું ? તમે
પોતે સૌથી વધુ પસંદ કરવા જોગ છો એમ માન્યું. તમે અમારું અંગ ! અમે તમારું અંગ !
એ પરમ ફળ પ્રમાણ્યું. એટલે કે પ્રભુતાને નહિ પણ પ્રભુને આહવું, આંદનીને નહિ પણ
અંદને આહવું, તેમ તમે ઇશ તેમજ પ્રેષ્ટ છો. અમને અતિથિ પ્રિય લાગ્યા છે. કારણ અમે
એ પણ જાણી ગયાં છીએ કે બીજામાં જે કંઈ છે તે આપને લખને દેહધારી માત્રના આપ
બધું, આપ આત્મા છો તેથી ખરા પતિ ખરા પ્રેષ્ટ ખરા ભોગ્ય તેના ને અમારા આપજ
છો. પતિમાં, પુત્રમાં, માતામાં, પિતામાં આપની હાજરીથી પુન્યત્વ ભોગ્યત્વ પ્રેમ છે. ખરા
પ્રેમારૂપ આપ છે, એમ અમારી દૃષ્ટી વધી છે. તે પતિની પણ બીતર જેતાં જણાયું છે
કે તેની ખૂંચી પણ આપથી છે, એટલે મૂળ સાચા પ્રેષ્ટ આપ છો ને તેમાં તો ગુપ્ત છે.
એમ તો અમારામાં પણ ગુપ્ત સર્વ દેહધારી માત્રમાં ગુપ્ત છે. માટેજ કહ્યું બધું છે, આ-
ત્મા વ્યાપક છે. તેજ પાછા પ્રકટ તમે પોતે સાકાર દીસો છો. જે ગુપ્ત તે પ્રત્યક્ષ થયેલ,
એજ ઇશ, એજ કૃષ્ણ, એજ આ આકાર છો ! ધર્મ માત્રના કહેનાર, ફળ દેનાર તેને છોડાવી-
ને હવે ધર્મને ક્યાં વળગાડો છો ! રસરૂપ તમે મળ્યા છતાં શેરડી ક્યાં દેખાડો છો ? બી-
જમાં તો તમે સ્વાદ આપશે ત્યાં લગી મળશે. ખરો સ્વાદ, નિત્ય સ્વાદ, નિત્ય સંબંધ એ-
મને, અમને ને સૌને તમારોજ છે, સૌના તમે “સાચા બધું” સાચા સ્વામી, સાચા સાથી
છો એમ અમે માની ઝાળખી આપનેજ વળગ્યાં છીએ. પતિજ નથી ગમતા એમ નહિ,
બધું સગાં બધુંજ નથી ગમતું, તે બીજા કોઈ કારણ માટે નહિ પણ તે ક્રૂપા ને તમે રસ
એમ સમજાઇ ગયું—દેખાઇ ગયું તેથી હવે જે વ્યાપાર વ્યવહાર તે તમારાથીજ કરવા ચા-
હીએ છીએ. વચમાં આડ યોથ અજ્ઞાન હતું ત્યાં સુધી તે દીક લાગતું હતું. હવે જ્ઞાન થયું.
તમે પુરા પરખાયા, કૃપાથીજ પ્રકટ થયા, ને તે અમારામાં આવ્યા, વસ્યા, ચાહ્યા ને અમને
પુરા પોતાનો લાભ ન આપે એજ સાચું અમે શરણ થઇએ તોપણ તેમનાથી વિમુખ રાખો
તો પછી આપનો અમારે માટેજ જૂલમ કેમ ન કહેવાય ! પોતાના ભાગ્યમાં આવ્યું હોય તે
ભોગવવું, તેથી તુટ રહેવું ! એમજ શા માટે ? આ સ્વર્ગભૂમિ નથી. આ કર્મભૂમિ છે.
પુરૂષાર્થથી મોક્ષ મેળવવા તો દેહ છે, ને તમે તો વળી મોક્ષનું પણ ફળ છો. પરમ પુરૂ-
ષાર્થ છે, તેનેજ મેળવવો ને પછી ભોગવવો, એમ શિષ્ટોનો શાસ્ત્રોનો તો—તમારોજ બીજાં
મુખે ઘોષ છે. ને શિષ્ટો એમજ આચરે છે તેજ રીતે અમે કર્યું છે. અમે જાર સ્ત્રીનું
અનુકરણ કરનારી નથી, મહા તત્ત્વજ્ઞાની પરમહંસોની નકલ કરનારીયો છીએ.

कुर्वीति हि स्वयि रतिं कुशलाः स्व आत्मभित्पामिये पतिसुतादिभिरातिदैतकिम् ।

तेनः प्रसीदपरमेश्वरमा स्म छिन्वा आशां भृतां त्वयि चिरादर बिंद नेत्र ॥

भाषामां—करत कुशल रति आपमें नित्य मिय स्व आत्मा मानी,

क्यापति और पुत्रादितें दुःखदाई लीये है जानी;

જા સેં હોડે મજા હમરે મસજા આજ વહુત વિગતે વારીમન,

આપારિ સો ન કરો છેડન, પરમેશ્વર અરવિંદ ઓચન. ચોલડી વીજવારી.

વિવેચન—અમને મૂઠ મૂર્ખ “અસ્વર્ગ” અપરા મેળવવા વાળી “નહિ કહી શકાય, અમે તેવીની નકલ નથી કરનારી નચિકેતાએ સ્વર્ગ સુખ ન આશું, દેવા માંડ્યા છતાં ગાર્ગિએ ધન ન આશું, દેવા માંડ્યા છતાં હનુમાનજીએ મુક્તિ ન લીધી, તેમજ હોવા છતાં પ્રહ્લાદે પિતા, ભરતે માતા, બાળીએ ગુરુ, ને વિભીષણે ભાઇને ત્યાગ્યો. “કોટી ત્યજવા હરિ મજેલ” એવો જે નિર્ણય છે તે પ્રમાણે વર્તનાર વિરલ છે. તેમની નકલ અમે કરી છે. ખરા કુશળ આપમાં રતિ કરે છે. કારણ તે કહી ગયા તેમ જાલાને ને રસને પરખે છે. તે જ ખરા કુશળ છે તે આપ ક્યાંહી દૂર નથી, બીજા નથી, નવો સંબંધ કરવો નથી. અમારાજ આત્મા છો. જેમ અમે એટલે જીવ નિત્ય તેમ તમે તેની અંદર તેનું જીવન નિત્ય, અમને જે અમારો જીવ પ્રિય તે પણ તમારી હાજરીને લઇને તમારી પ્રિયતા, આનંદના અંશ આભાસને લઇને, એવા ખરા પ્રિય તે તમે એ રીતે અમારા સાચા સંબંધી ને સાચા ભોજ્ય તે પ્રત્યક્ષ થયા છતાં તેને મુશીને પતિ સૂતા; જે પુણ્ય કર્મ શ્રમથી કર્મથી મળે તે પાછાં તો ટળે, તેમાં ખરૂં કાણુ રળે છે! ઘણો શ્રમ ને દુઃખ વધુ. એવો જોડનો ધંધો છે. એટલે ખરી રીતે “દુઃખદ છે માત્ર પતિની વાત નથી સુત આદિ” કરી તે પ્રાકૃત સંબંધ શું! બીજા દેહધારી માત્રના સંબંધને લઇને કહે છે. એટલે અહીં પરમ વૈરાગ્ય, પરમ જ્ઞાનપૂર્વક પરમ પ્રેમની વાત છે. ને તે પરબ્રહ્મ સાકાર સાક્ષાત્ સર્વેશ્વર તરફ છે. એ પણ અહિંજ કહી છે. “હે પરમેશ્વર” તમે પ્રસન્ન થાઓ” જેની અદ્ય સેવાથી પતિ સૂત મળ્યા છે. તે ખુદની સેવા માગીએ છીએ. તે કૃપાવશ છે, કર્મયશ નથી. કર્મયશ તે નશ્વર છે. ને કૃપા તો આપમાં પ્રીતિ કરવાથી થાય છે. અનન્ય ભક્તિ જ ઉપાય છે. તે અમે કરી રૂપમાં ઉચરી, આચરી આપને જ ભોગવવાની આશા કેટલા કાળથી બાંધી છે. શસ્ત્ર વચનપર શિષ્ટોના આચરણપર વિશ્વાસ રાખેલ કે તે હવે ફળશે. તે માટે અમારામાં જ આવ્યા અમને આશા છે. પોતાનાં દષ્ટીથી વાતોથી ગણ્યાં છે. પણ હજી પડદો રાખે છે! તે પૂરાં સ્વીકારશો, કાળ આવશે ત્યારે સ્વીકારશો. તે માટે ઉપાસના ઝંખના ધ્યાન સમાધી અમને લાગી જ રહી છે. તેમાં આજે આતુરતાની હદ થઈ છે. જે પ્રારબ્ધને પણ નાશ કરે એવી આર્ત પ્રપત્તિ પણ અમારામાં પેદા થઈ છે. વચમાં હવે બીજું ક્ષિન્ન નથી રહ્યું. અમે ચહું તેવું થયું છે. ગમે તે કારણે પણ પતિ પુત્રાદિતું વિદ્ય ન નડ્યું. અમારું મન પણ એવું મજબૂત રહ્યું, કે આંહી તનને લાગ્યું ને હજીએ એજ લાગ્યું છે. એટલે અધિકારી કૃત્ય પુરૂં થયા છતાં આપ તેનું ફળ દેનાર પ્રબ દેવા વેળા તેજ તે આશાના કામનાર થાઓ! આપમાં તો આશા ધરે તે નિરાશ ન થાય, ને તે પણ આપનીજ આશા! એજ સાચામાં સાચી આશા! ને તે તનમન જીવન અર્પણ કરવાની બધા અભયવથી, બધી રીતે ઉમળકા પૂર્વક! બેશક અમારોજ અવતાર, આકાર છે તે આકારથી તે રીતે પણ અહિંજ આપનો અનુભવ લેવાની. બેશક દેહતો પ્રાકૃત છે. એજ વિરોધતો છે. પણ આપમાં બધી શક્તિ છે. બધા નિયમ જાળવી, બધાનું મન પુરૂં આપ બધી રીતે કરી શકો છો. બાળી-રાગને ઈન્દ્ર બેઉનું સમાધાન કર્યું, અદીતિ ને કસ્યપે કહ્યું હતું, કે “અમોજ તો ભગવત્ ભક્તિ છે” બીજું મોખ છે.” તેમ અમે આપમાં આશા ધરી છે તે નિરાશ નહિ કરો.

હેવટ કારણુ આપ “ રાજવસોચન છો ” અપવિત્ર વા પવિત્ર સર્વ અવસ્થામાં હો, આપનું પુંડરીકાક્ષ તરીકે સ્મરણુ કરે તે બીતર બાહર શુચિ થાય છે. પછી અમે પ્રાકૃત, હજી બીજાની, બીજાને સ્પર્શેલી, બીજા માટે, ઉભર માટે આ દેહે તો ફરેલી એ વાંધા આપના પાસે આવ્યા પછી કેમ રહે? પરમ પવિત્રતા કેમ ન થાય! આપનું ધ્યાન કરે તેના વાંધા વિશ્વ જાય તો અમને તો સાક્ષાત્ થયા છો. વળી “ અરવિંદસોચન ” એટલે તાપને સમન કરનાર છો. તે વિકાળ દષ્ટિ કષ્ટી દેનાર નહિ કરો! મુખે કરો છો, પણ નેનમાં મીઠાશ દેખાય છે! ત્યારે જ મનોભાવ કહી રહી છે! પહેલાંથી આપને નથી વરી આ તનથી ફરી બીજાથી બીજી રીતની મરણપર્યંત કબૂલત કરી છે. ને તેથી હવે તે રદ કેમ થશે! તેમને ઘેર જવું ને એમાંજ જીવન પુરું કરવું. આ દેહતો એમ પતિદારા જ સેવામાં રાખો—રોકો એવું આપનું કહેવું અડગ છે. “ પુત્ર પતિવાળી થઈ ગઈ તે હવે આ પળે અહાવું કહે તેથી શું? ” પણ ત્યારે કરે પણ શું? ઘેર જાએ, પ્રભુની આજ્ઞા પાળે, બૂલ સુધારે, મુસાફરી પુરી કરે., ધૈર્ય રાખે! ” એ બધું તેઓ સમજે છે. તેઓ એક વખત તેમ કરવાનો વિચાર કરે પણ અમલ થાય તેમ નથી. કારણુ તે તેમણે પોતાથી પોતાને તપાસી જોયાં. આ વખત તે સર્વથા લાચાર છે. તેમણે તે પણ ચોખ્ખું કહ્યું—

चित्तं सुखेन भवताऽपहृतं गृहेषु यन्निर्विशत्युत करावपि गृह्य कृत्ये ।

पादौ पदं न चञ्चत्सव पादमूला धामः कथं व्रजमथो करवाम किंवा ॥

અર્થ—ચિત્ત લીયા સુખ તે હસી ઘરમેં જો રહા સો હમારા;

તેસેહિ કર ઘર કામમેં નાઢિ લગે યે મીં હૈં બિચારા;

પાદમી પદમર મીં ન ચલત હૈં તવપદ મૂલમેં આયે સ્વગત હૈં

જાઈં સકે કૈસે વ્રીજકી ઔર, જાઈંકેમીં કયા કરે વો ઠોર.

બોલી વો વ્રજનારી.

વિવેચન—અમે તો ઘરમાંજ હતી, ઘરકામ ઝુરતી હતી, તેમાં તે વેળા આટલું દુઃખ નહોતું થતું પણ આપની બંસીનો સ્વર સાંભળ્યો ને જે ફેરફાર થયો તે અતૈકિક છે અમને પણ આશ્ચર્ય કરે છે. ચિત્ત આપમાં ચાડ્યું આગ્યું. હવે તેનું શું છે? હવે તો ત્યારથી જે આગ ઉડી છે તે શમ્યા વિના બીજું સુઝવાનું જ નથી. ઘેર જાએ કાણુ! કામ કયા હાથ કરે? આપના પગ આગળથી અમારા પગ પગયું પણ કયાં બરે છે? એટલે અમે બધી ઇન્દ્રિયોથી તપાસી જોયું, તે અમારા વશમાં નથી. આપનાજ વશમાં છે. ને તે વશમાં કરનાર યોગાત્મી રોકનાર પણ આપ છો. આ વેળા એવા મોહકને ચિત્ત રોધક લાગે છે, કે જેનું વર્ણન શું કરે! તેને ભોગવ્યાવિના હવે વંતુ રહેવાશે નહીં. હજી આશા છે, ત્યાં સુધી આ બકવા દે છે. જે નિરાશાજ નફિ થઈ તો આજની સ્થિતિ તો એવી છે કે ઘેર ફરી જવાનો પ્રસંગજ નહિ રહે. શું થશે! તે કહી દેજે. પોતાનું અભિષ્ટ સુખ કહ્યું ન મળવાથી તે હજી વધીને કેવું થશે! તે કહે છે ને તેમ ન થવા ખાસ માગણી ચોખ્ખા શબ્દોમાં આખર હારીને કરે છે. પ્રભુ ઝીતે છે, ને ગોપી હારે છે. પ્રભુ કામસેનાને તિરસ્કારે છે, ને કામસેના સ્હામી સ્વીકાર થવા કરંગર ઉચ્ચારે છે. કામી કૃષ્ણ નથી પણ ગોપી કામી છે,

રાસારંભ.

કૃષ્ણ નિષ્કામી છે. પરબ્રહ્મ તે તો છે પણ પોતાની પ્રાકૃત ને સ્ત્રીજનતીની દેહ હોદ્દાને તે અતિ સૌન્દર્ય અપૂર્વ સૌન્દર્યથી મોહીને તેમાં કામ ઉપજવાથી પ્રાકૃત દેહમાં તો પ્રાકૃત ધર્મજ અમલ કરે તે પૂર્ણ ન થાય, શાન્ત ન થાય ત્યાં સુધી તેના તાપ અસર કરે જ ! ભજન સાંભળે પણ દેહમાં તો ભૂખ જ લાગે; ને તે તો અન્ન જળજ માગે. તે ન મળે તો કષ્ટ ને છેવટ નષ્ટ થવાનો જ પ્રસંગ જાગે એ સાચી સ્થિતિ, સાચો ઉપાય, સાચી માગણીને તેજ થાય તો છેવટ સાચી થવાની વાતે સંભળાવી દે છે.

સિચાક્ષ્ણ નસ્ત્વદધરામૃત પૂરકેણ હાસા વલોક કલગીતજ હૃચ્છયાગ્નિમ્ ।

નો ચેદ્વયં વિરહજાગ્ન્યુષ્યુક્તદેહા ધ્યાનેન યામ પદર્શી પદયોઃ સખે તે ॥

અર્થ—ભાષા—હાસાવલોકજગીતતેં ચિત્ત આગ લગી भरपूर,

અધરામૃત કે પૂરતેં અંગ સીંચકે વો કર દૂર;

નહિ તો હમ યહાં વિરહ અગનતેં દેહ જરાઈ કે તેરી લગનતે,

ધ્યાનહિતે પદ પાવેંગે પ્યારા સત્ય જાનો સલા કહેતી હમારા

બોલી વો વૃજનારી.

વિવેચન—વરસાદ બધે સરખો વરસે છે પણ જેવી ભૂમિ ને તેમાં જેવાં બીજ વાવ્યાં હોય તેવાં તેમાં ઉગી નીકળે છે. વૃજવાસી ગાય ગોપ સૌજ અવતારી તો છેજ પણ ગોપીયો તો કહી ગયા તેમ રૂપર મોહી તેને ભોગવવાજ નારીદેહ ધારી અવતરેલી એ-ટલે પ્રભુના નિત્યના હાસ્ય, ને અવલોકનથી તેનીજ ભૂખ વાળી બની રહી છે. દૂરથી દેખે તે વેળા તે કાંક દરે, તેણે જે મન હર્યું, ને તેથી જે વિરહ વેદના ઉડી છે તે ઉમ્મર ભરમાં ન ઉઠેલી એવી છે. પૂર્વ પુણ્ય કર્મના પરિણામમાં છે. ભોગનો અવસર આવ્યાથી પ્રભુએ એ ભૂખ ઉપજાવી છે. ભૂખવિના રૂચી નહી. જેવું પુણ્ય તેવું અન્ન, અર્થ ને કામ ઉભય ધર્મનાં ફલ છે, પણ આ કામ તો પ્રભુના રૂપરથી ઉપજેલ એટલે અતિ ઉચ્ચ, તેમ પ્રભુ પ્રતિ એટલે તેનો તો દીવ્ય દેહ છે, તેનો અનુભવ તો યોગને પણ પરમ ભોગ્ય લાગે છે. સમાધી લગાવી તેને ધ્યાન કરે છે. તો પછી સ્ત્રી જાતીને વિકાર પ્રેમ ઉપજે તેમાં પૂછવું શું ? તે પ્રભુનાં દર્શનથી, સ્મિતથી, કટાક્ષથી વધતોજ ગયો છે. આ વખત તે દાહરૂપ છે. કેટલો ને કેવો તેનો એક પુરાવો તો ધર્યાર છાંડી કુળ સંબંધ તોડી દોડી આવીને હજી ડરતીજ નથી. એજ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે, તેથી તેઓ કહે છે, કે અમને દારો. અમે ચોખ્ખા શબ્દમાં માગીએ છીએ કે તમારો દીવ્ય દેહ અમને આરાડો, પ્રિયા પ્રિયતમના ભાવથી આ-રાડો, એટલેજ કહે છે. અધર સુધા ચખાડો. પ્રભુ સાકારે છે. તેને કોઇ પિતા તરીકે પુજે છે, તો તે પુત્રી તરીકે અનુભવ આપે, કોઇ પતિ તરીકે પુજે તો પ્રિયતમ તરીકે અનુભવ આપે, સેવક થઈને પુજે તો સ્વામી તરીકે અનુભવ આપે, મિત્ર તરીકે પુજે તો મિત્ર 'પિતેષ્વપુત્રસ્ય' આદિ વચનથી ગીતાણમાં અર્જુનને “પિતા પુત્ર, સખા સખા, ને પ્રિયા ને પ્રિયતમ” એમ સંબંધ ગણાવ્યા છે. “ત્વમેવમાતા” આદિ સર્વભાવ ને સર્વસ્થાવ, પ્રભુ આપે છે. નંદ થશોદા ને પુત્ર, તેમજ દેવકી વાસુદેવને, ને તેમણે જ છેવટ એ પણ જાણ્યું કે જે પ્રભુ છે, તેજ વાત ગોપીયોની છે. કૌકિંક પુત્ર પતિ પિતાથી આ વાત વિશેષ

છે. સાચો સંબંધ છે. આ સંબંધ માનવા-બાંધવાથી કોઇને હાની નથી આવતી. તે તુટતો નથી, વધુ વધે છે. તેજ ખરો ટકવાનો છે એમ અપ્રત્યક્ષમાં સહુ માને છેજ, ગોપી પ્રત્યક્ષ-માં કેમ ન માને ! બ્રહ્મનું સુખ બ્રહ્મ સ્વર્પ પતિતરીકે શું કામ ન માગે ! એથી વ્યભિચાર નહિજ થાય. કારણ પ્રભુ પ્રાકૃત નથી. સ્હામી તૂમી થશે. અપૂર્વ જૂઠ્ઠા કામની શાન્તિ થશે ને સાચો કામ-પવિત્ર પ્રેમ પૂરો પ્રકટશે સકામ સેવવાથીજ નિઃકામ થાય છે. તેમ આગળ વધુ ખુલાસો આવશે. અહીં સુધાનું સિંચન માગે છે તે ખરેજ સુધા છે. સુધા જે દેવનું તેથી પણ વિશેષ બ્રહ્મસુધા બ્રહ્મરસ છે. અહીંજ પાછળનાં વચન તેનો ખુલાસો ખાસો કરે છે. વિરહ અગ્નિ છે, કામ તાપ છે. તે પ્રાકૃત છે. દુસ્સહ છે. વિષમજ્વર, કામજ્વર વંદ્યો છે. તે ગોપીયોથી નથી સ્હેવાતો તેથી કહી દે છે. તેથી શાન્તિ અધર અમૃતથી પણ થઇ શકે છે. બીજા એ પ્રસંગની જરૂરત નથી કહી “કરસ્પર્ષ” કહી “પાદસ્પર્ષ” ની માગણીયો છે. હનુમાનજી ને મુગ્ધીવને સખા ગણી આલિંગનથી કૃતાર્થ કર્યા હતા. અહલ્યાને પાદ સ્પર્ષ કહેવાય છે. તેમજ અહીં સિંચન માગે છે. ને તે નહિ થાય તો તેઓ સ્પષ્ટ જણાવે છે, કે અમે મરી જઇશું-બળી જઇશું, દેહ તજી દઇશું. કારણ એક કામ દાહ છે ને તે પર નિરાશા પૂરો વિરહ દાહ થશે, તો દેહ વધુ વખત હવે નહિ રહે. મરશું તોપણ તને મળવાની તો ખરીજ. તને અંખતાંજ નહિ, પણ બ્યારે જાણશું કે આ તનને નહિ દારો, આ મન્દિરોને શાન્ત નહિ કરો, તો પછી આંખો બંધ કરી ધ્યાનથી અંતર્યામીનો અનુભવ યોગીની પેઠે કરશું, એ રસ્તે આત્માથી લાલ લઇશું આપને પામવાનો એ માર્ગ પણ અમારા જાણવામાં છે, જે અમને આવડે છે. હૃદયમાં દેખાશે તેથી આપની પદવી, આપનું ધામ અમે પામશુંજ. કારણ આપ દેહના સખા ગણીને સ્વીકારો તો આત્માના સખા તો છોજ. એ રીતે અમારો સ્વીકારતો છોજ. એતો મટે તેમ નથી. પણ અમને દેહ ત્યાગનું કટ્ટને અમારી આ આશા તો નષ્ટજ થશે. આ દેહ ધરવાનો ને એથીજ આત્માને પાવન કરવાનો આ દેહ દ્વારાજ બ્રહ્મ રસનો અનુભવ લેવાનો અમારો મનોરથ-પ્રયાસ-પુણ્ય કર્મ નકામાં જશે ? ખેર અમે મરશુંજ ! બીજું શું જોર ? પછી પણ જો એ મળશે તો હાલ કંઈ નહિ ! એ વ્યંગ છે. આથી સ્પષ્ટ થયું કે આ વ્યભિચારીનો વ્યભિચાર નથી. પણ આત્માનીજ પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ, સાચાપતિ સખાથી સાચો પ્રેમ છે. એ આશા જેને થઇ તેને પછી સંસાર કુચા છે, કુસકા છે, થોથાં છે, તેમાં પતિ હો, કે પુત્ર હો. માંસના લોચાં છે, ગોપીયોને તેવું જ્ઞાન થઇ ગયું છે, તેનું લાન થઇ ગયું છે, પુર્વજન્મનું બન્યું રહ્યું છે. કહ્યુંજ છે, કે તે સાધારણ સ્ત્રીઓ નથી. મહા પુણ્યશાળી અવતારી આત્માઓ છે, ત્યારે તો પ્રભુનો જ્ઞાનપૂર્વક સાક્ષાત્કાર, તેનું નિત્યદર્શન, તેથી સંભાષણ, અને તે તેનું સેવન કરે છે. તે શિવાયના વખતમાં તેનુંજ સ્મરણ, ગુણકીર્તન કર્યાંજ કરે છે. સંસારતો દેખાવનો છે. પ્રભુ ગોકુળમાં પ્રકટવાના તેથી ગોપમાતા ને ગોપપિતા, ગોપપતિ ને ગોપકુટુમ્બ તેમને પણ કરવું પડ્યું છે. પણ તે આરોપિત છે. વાસ્તવિક પ્રભુનીજ પ્રિયા ને પ્રભુજ પ્રિયતમ છે. તેથીજ સ્પષ્ટ કહે છે, કે આપ અમને શું પતિ પાસે જવાનું કહો છો ? અમારો કામ, અમારી ભૂખ, એ જાનતી છેજ નહિ, આપને માણસ, ગોપ. કાન્તજ જાણી ને અમે નથી ચાહતાં. ન એજ વિચારથી એવા પ્રકારની આ અગત છે. આ આશા વૈદિક, બ્રહ્મ વિદ્યાની ઉપાસનારૂપ પરબ્રહ્મની પ્રતિ છે. તેથી અમારી તો હવે પરબ્રહ્મજ ગતિ છે. બીજામાં અમારી રતિ નહિજ થાય. જીવો નેમના શબ્દો. તે ક્યાં ભણી ! ક્યાં ગણી ! શાસ્ત્ર શીખી ! બધું પૂર્વનું જ્ઞાન લાન ! !

શ્લોક યદ્યમ્બુજાસ તવ પાદતલં રમાયાદત્તક્ષણં કષિદરણ્ય જનપ્રિયસ્ય ।

અસ્માક્ષમ તત્પ્રભૃતિ નાન્ય સમક્ષમજ્ઞ સ્થાતું ત્વયાઽભિ રમિતાવતપારયામઃ ॥

અર્થ—સાત્ત્વી—રાજિવ લોચન આપકે પાદ તલ જો શ્રીજી પાયે

અરણ્ય જનપ્રિય વોહિ જો સળ હમકોમી વરસાયે

તો ફીર ભાગ્ય વો પાઈ કે પાછે અન્ય કોઈમી રહા, વાકે બોગે,

ઠાઠોમી રહી સકહી કેસે (ઉઠત તર્ક હૃદયમેણે) વોલોવો વૃજનારી.

વિવેચન—પ્રભુએ ઘેર જવાનું કહ્યું છે પરંતુ ગોપીયોના મનમાં આશા પરિપૂર્ણ છે કારણ તેઓ હવે સ્પષ્ટ નેત્ર સ્વામી જુવે છે, તો તેની મીઠાશન સાક્ષી પુરે છે, કે તે પાપ કર નહિ પણ તાપ હરે છે. તેથી તેજ વિશેષણ એજ ભોગની ને તેની પ્રસંશા કરતી તે કહે છે. એટલે કે “અંબુજ અક્ષ સંયોધનથી કહે છે અથવા શ્રુતિ સ્મૃતિ તંત્ર પુરાણ જેને “પુંડરીકાક્ષ” કહે છે તે આપજ છે. એટલેથી ખસ નહિ આપ પતિ પ્રિયા ભાવવાળા પણ સદા રહે છે જ, હૃદય પાદતળની સેવા કર્યા જ કરે છે, આપ પ્રિયાને પાદતળમાં રાખે છે, તેવી સેવા દો છે તો એકને દો ને બીજાને ના કહે એમ કેમ અને? પરમ બ્રહ્મ અનંત છતાં સાકાર પુરૂષ આકારે છે. સ્ત્રી આકારને ચાહે છે. શ્રુતિથી પુરૂષ યુક્ત શ્રી સૂક્ત આદિથી શ્રી પતિના નામથીજ પરબ્રાહ્મ છે, ને પાછા એજ તમે છો એ અમે જાણીએ છીએ વેદાન્તમાં પરબ્રહ્મનાં જે પ્રણય ચિન્હ “પુંડરીકાક્ષ” ને શ્રીપતિત્વ” તે બેનું સ્મરણ કરી કાન્તને પરબ્રહ્મ સાક્ષાત્ સમજી તેને કહે છે કે જ્યારે એવા કોટી બ્રહ્માન્ડ નાયક શ્રી પતિ છતાં “અરણ્યજનના પ્રિય” પણ થયા છે.

અરણ્ય આરણ્યક ઉપનિષદમાં રમનાર જનના પ્રિય વૈદિકના વ્હાલા એક રીતે તેજ અમે જંગલી પશુ ગ્વાલોના પણ ખાસ થયા છે! શી રીતે? હૃદયની સેવાલેવાને જેમ તેના પિયર ક્ષીરસાગરમાં રહ્યા છે તેમ અમારી સેવા લેવા અમારા વ્રજ વંદાવન ને એ બધાં અરણ્યજ છે તેમાં આપ શ્રી પધાર્યા પ્રકટ રહ્યા અમારા સૌના પ્રિય થયા છે ને તે એટલે સુધી કે જે અધિકાર શ્રીજીને તે અમને આપ્યો, અમે મુખે આપના પાદતળને સ્પર્શી શકીએ છીએ ચરણ સ્પર્શ કર્યા વિના એકે દિવસ ગોપીયો રહે તેવી જ નથી તેના સ્પર્શથી જે શુચિતા તેમનામાં આવી છે, જે જ્ઞાન ખૂલીને પ્રભુનું મહાત્મ્ય જ્ઞાનાનંદાત્મક દીવ્ય શરીર સમજાઈને તે સ્પર્શનો જે આનંદ ને તેની જે અસર ને સંગ તેમના મન પર એવી સજ્જ થઈ છે કે તેમને હતે બીજે ક્યાંકી કોઈ પાસે પણ દાસી, સખી સ્ત્રી ભાવથી ઉભા રહેવું ગમતું નથી ગોઠતું નથી દેહ છોડાતી નથી એટલે તેને તેના સંગી પ્રસંગીમાં રાખવી પડે છે પણ હવે એમાં સ્વાદ નથી આવતો. યાદ પ્રભુનીજ બની રહે છે પ્રભુ વિના પછી બ્રહ્મા ઇન્દ્ર કાં નહો? બધા પ્રાકૃત તેમનાં અંગ પ્રાકૃત તેને સ્પર્શવાથી જે અસર થવાની તે પ્રાકૃત. સાં પછી પતિની તો વાત જ શી? અર્થાત્ “અમે ઘેર શું જઈએ! પતિને શું સેવીએ! હવે અમને એ કામના રહેતી જ નથી. એ વાતો ગમતી જ નથી તેમાં રસ આવતો જ નથી તેની તુચ્છતા સાંભળવાથી જ નહિ અનુભવ સિદ્ધ થવાથી હવે તો અકારી લાગે છે.” આવાં બ્રહ્મજ્ઞાની બ્રહ્મદર્શી બ્રહ્મઅર્શી બ્રહ્માનંદભોગી અને સદા બ્રહ્મને ભોગવવાજ એજ ભોગ અન્યો રહેવા ચાહે તેનું નામ “વ્યભિચાર” કહેવાય તો પછી મુક્તિ

તેનું કળ બીજું શું છે? કોની પાસે જવું? કોને સ્પર્શવું! કેવા ભાવથી!! દેવો પણ એજ આહે છે ને બ્રહ્મા પણ એજ આહે છે. તેમને તો આટલું પણ પ્રાપ્ત નથી થયું ત્યારે તો આ ઇજવાસી ના ભાગ્યને તે બધા વખાણે છે, ને તેમાં પણ ગોપીયોનાં તેમનામાં એવું શું હતું આ રીતનું જ્ઞાન તેમણે એવું શું જાણ્યું હતું! આ “બ્રહ્મ” તેને તે આ રીતે ભોગવવા માગે છે જે કોઈ શાસ્ત્ર માને તેને એ પણ માનવું જ પડે કે પ્રભુ સાથે પ્રિયા પ્રિતમ ભાવે થાય છે. લક્ષ્મિના દશાન્તથી મ્હોટું બીજું છે જ નહિ તે લક્ષ્મિજીને સૌ જાણે છે જેની આશા સૌ આણે છે તે જે કરે છે તેજ થવા ગોપીયો આશા ધરે છે એથી ઉત્તમ મતિ ઉત્તમ કૃતિ ઉત્તમ ગતિ શું થવાની! કઈ છે! એ વિચારો.

પહેલું બ્રહ્મનું જ્ઞાન ને પછી પ્રેમ. પહેલો સાક્ષાત્કાર ને પછી સેવા. પહેલું તત્ત્વ ને પછી ઉપાય, પછી કળ તે રીતે ગોપીયો અહીં શ્રુતિયોના જ સાર કહે છે કે આપ પુરંકરીકાક્ષ આપ શ્રીપતિ છો, એ જ આપ અવતાર છો, એવા મ્હોટા ને અહાવા સુલભ લક્ષ્મિના પતિ વૈકુંઠના વાસી તે વગડાઉમાં વનવાસી થયા છો. લક્ષ્મિ અડે ત્યાં પણ પછુ અડે છે, આહે છે એ રીતે તત્ત્વ બ્રહ્મનું તેના સ્વરૂપને સ્વભાવનું નિરૂપણ કર્યું હવે તેના સ્વાદનું રસનું ભોજ્યત્વનું નિરૂપણ કરે છે. એની આગળ બીજા બધા “અદ્ય” ને એ “ભૂમાં” એજ “અભય” ને બીજે ‘ભય’ જેમાં દેવ માત્ર ને ભોગમાત્ર પેટામાં આવી ગયા. ને તેવા ખુદ જ આહત, તેનાજ અનુભવને માગણી એ વિના તેની પ્રાપ્તિ છે જ નહિ શાસ્ત્રે આ શિવાય વધુ શું કહે છે? વધુ શું શિખવે છે? ઉપાય કેમ કરવો? શરણુ થવું ક્યાં? પાદતલમાં શી રીતે? મનથી સેવા ચડી તેને તે મુખે પણ કહી, ને તે પણ તેના મહાત્મ્ય જ્ઞાનથી દ્રવીભૂત આશામય ઉમંગમય થઈને તે હવે આચરે છે. અધિકારીની એજ સ્થિતિ થાય છે. શાસ્ત્રમાં શ્રુતિમાં જે કમ કહ્યો છે તે આંડી તેજ શ્રુતિયો કરી બતાવે છે. અમને પ્રભુ કોણ? તેને કેમ પમય! તેથી શું સુખ થાય! એ શિખવે છે છતાં એને જ અમે હલકું ભૂલ ભર્યું ગણીએ છીએ! ધર્મ માત્રનું જે પરિણામ તેમાં જ અમે અધર્મની શંકા કરીએ છીએ! ઉત્તમોત્તમ અધિકારીઆ તેને નીચ સમજીએ છીએ! એ લક્ષમાં રાખવું જુવો અહીં ગોપીયોનું આગળ વર્તન—

શ્લોક—શ્રીયત્પદામ્બુજ રજશ્ચ ક્રમે તુલસ્યા લઙ્ઘ્યાઽપિ વક્ષસિપદં કિલ્લ મૃત્યુજુષ્ટમ્

યસ્યા સ્વવીક્ષણ કુતેઽન્ય સુર પ્રયાસ સ્તદ્વદ્યં ચ તવ પાદરજઃ પ્રપન્નાઃ ॥

છંદ [અર્થ) જાકો કટાક્ષન કે લીયે અન્યદેવ કરત હૈ પ્રયાસ,

જાકો દીયા હૈ આપને નિજ વક્ષસ્પલ્લમેં વાસ;

વોહા શ્રી સોતે તુલસી જહાં દીશ્વાતિ, વો પદ પંકજ રજાહિ ચ્હાતિ;

વેસા હિ હોના ચાહિકે ચિન, તવપદરજ મૈ પ્રપન્ન નિત્ય. વોલી૦

વિવેચન—“શ્રી” જ્યાં કહ્યું કે બેઉ લોકમાં સીમા આવી ગઈ. બ્રહ્માના બ્રહ્મલોકની વડાઈ તેની કયા કટાક્ષની લેશને લઈને છે તે ખુદ શ્રીને પાછી પ્રભુથી વક્ષમાં ધારી છે; તોપણ શ્રી તેજ ચડે છે. શું? “પાદ રજ સેવા” હવે તેનું મહાત્મ્ય તેનાં સુખ સ્વાદ આનંદ કેવો હોવો જોઈએ? તેનું માપ આ ઉપરથી થઈ જશે! શ્રી કેવડી મ્હોટી! ને તેની તેવી મ્હોટાઈ છતાં તેને જે પોતાની પાસે નથી, તેની તેને ભૂખ છે, જે વિના તેની ન્યૂનતા છે,

(ગયા માસના અંકમાં બૂલચી પદ થી ફર પેળ છપાયેલ છે પણ સુત્ર વાંચકોએ ૪૯ થી ૫૨ સુધારી લેવા.)

જે પોતાના વશમાં નથી તે શું ? પ્રભુના “ પાદકમળનું સેવન ” તે એવડે મ્હોટું દરજ્જે છે, કે દેવો તો તેને પૂજે છે પણ શ્રીહરિ પણ છાતીપર રાખે છે છતાં તે તો ચરણે પડે છે-અડે છે. એ ઉપરથી અમે શાખ્યા-સમન્ધ્યા કે પદરજમાં પડવાને તેમાં પણ શરણ થવામાં-લાગ્યાં રહેવામાં જે સુખ છે તેથી પછી પરિસીમા છે. શ્રીજીના ભાગ્યના ભાગી થવાનું જ છે. ને તે માટે ઉપાય પણ એજ કે તેની પદરજના પ્રપન્ન થવું શરણ થવું તેનું શ્રીની પેઠું સેવન ચ્હાવું. એજ કારણથી ગોપીયો ચહે છે, કે બીજા પતિ, દેવ, તેના લોક, ધામ, શું આપવું વક્ષ આપો તોપણ પછી જે કરવું પડે, જે ક્યાં વિના પૂરતી સંતોષ શાન્તિ, સાચું નિત્ય સુખ, પરમ સુખ પ્રાપ્ત નજ થાય તે અમે હાલથીજ માગીએ છીએ, તે અહીં અમ્હારી સ્થાને છે. અમે તેમાં પડીએ છીએ-પડ્યાં જ છીએ. ને એજ ઉપાય છે. મ્હોટાં થવાને મ્હોટાં થયા પછી મ્હોટાં રહેવા ખરી મ્હોટાઇ ભોગવવા કહો કે બ્રહ્મને જ ભોગવવા કહો. અમારે પાદરજ પ્રપન્ન થવું. ન્યાં તુલસી ધરાય છે, ને જે શ્રી સેવે છે, પ્રભુનો જે ચ્હાવો ભાવ ને ચ્હાવો પ્રભાવ જાણીને તે કહી શકે તેજ શ્રુતિયો એ જ તાત્પર્ય ઉપનિષદ માત્રનું દોહન પ્રભુને વશ કરવાનો ગુપ્ત મંત્ર પ્રભુને પ્રભુતા સહ પામવાનો પ્રયોગ છે. તે તેમણે કર્યો. સ્વેતાશ્વતરમાં શ્રુતિયે છેવટ એજ કર્યો છે. ગીતાજીમાં અર્જુને આરંભમાં જ કર્યો છે. અને અંતે પણ એજ સ્વીકાર કરવાથી બેડો પાર થયો છે. પ્રભુ પણ “ પ્રપન્ન પારિજાત ” કહેવાયાજ છે. તેથી હવે શરણ થઇને માગણી કરે છે. ખરેખર “શરણાગતિ” એ સિદ્ધ ઉપાય છે. ને તેથી બધું પમાય છે. દ્રુપદિએ વિપતિ હરવા, ગજરાજે મુક્તિ વરવા, વિલીપણ સુગ્રીવે સખા હરવા, ને ધ્રુવે પણ રાજ્યવૈભવ મળવા, શરણાગતિ કરી તો તે અર્થ તેમના પાર પડ્યા એ બધા તો ગૌણ ઉતરતા છે. આર્તિ અર્થાથી ચઢતા જ્ઞાસુ ને તેથી પણ વધતા, “ જ્ઞાની ” જે નિત્યમુક્ત પ્રભુમાંજ રહેવા માગે તે ને ‘એક ભક્તિ’ પ્રભુની જ ભક્તિ કરવા માટે માગે તે છે. લક્ષ્મીજીનો પ્રયોગ લક્ષ્મીજીનું આચરણ અનુષ્ઠાન એજ છે તેજ ઉત્તમ છે. એથી બેઉ લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે. તેથી તેજ માગવું જેમની દેહ અહીં પોતાથી પુરી મોગ્ય ન થઇ જ શકતી હોય કે જેને જે અનુભવ, જે સ્થિતિ અહીં મળી શકે તેમ ન હોય તેણે તો તે મુઆ પુરું પ્રભુનું સુખ માગવું ફીક છે. પણ જે આંહી બ્રહ્મની પ્રત્યક્ષતા સુધાં પાછી ગઇ, જેની જ્ઞાનરસી ખુદ્દી તેનો અનુભવ સાક્ષાત કરવા લાગી. જેની પ્રીતિ એ પવિત્ર દેહમાં પુરી નગી. જેની દેહમાં અન્નની નહીં, તીર્થની નહીં, પણ પરબ્રહ્મની ભૂખ લાગી, તેને તે પણ પરબ્રહ્મના જે રૂપે ભૂખ લગાડી તેનોજ ભોગ તેઓ માગી રહી છે. એ સર્વથા યોગ્યજ છે. અહીં જ યોગી બ્રહ્માનુભવ અંતરમાં કરે છે. પણ જ્યારે તે અંતરયામી પ્રત્યક્ષ સર્વ ઇન્દ્રિયી ભોગવાય તેવો બહાર છે તો બહાર કેમ ન કરવો ? યોગીની અંતર ઇન્દ્રી તેના સ્પર્શથી તૃપ્ત થાય છે. બીજી ન કામ રહે છે. આંહી બધી ઇન્દ્રિયો તૃપ્ત થાય તેમ છે. સદ્ગુણ થાય તેમ છે. તો તેની માગણી ક્યાં વિના રહેવાય જ કેમ ! તે માટે જ તે આ વેળા આર્ત છે. આ વેળા શરણાગત ખાસ છે. તેમને શરણાગતિના મહાત્મ્ય પર મ્હોટો વિશ્વાસ છે ને તેથી તેમના મનોરથ સર્વિધિ પ્રકાશ કરે છે, કે

શ્લોક—ત્વમ્ પ્રસીદ વૃજિનાર્દન તેઽહિન્મૂલમ્ ।

પ્રાપ્તા વિમુજ્ય વસતી સ્વદુપાસનાશાઃ ॥

ત્વત્સુંદર સ્મિત નિરીક્ષણ તીવ્ર કામ ।

ત્વમાત્મનાં પુરુષ ભૂષણ દેહિ દાસ્યમ્ ॥

છંદ—હે વૃજિનાર્દન યાદિતેં રીશો હમપેં ચાહી આપ,

આપકી સેવાકી આશમેં સબ છોડ, આઈ પદપાસ;

તિલ્લ કામકા દુઃસ્સહ તાપ આત્માકો દે રહા સંતાપ.

(વો) સુંદરસ્મિત ઈક્ષણતે મયાહે પુરુષ ભૂષણ દેડ દાસ્યત્વ ચાહે—બોલડઠી.

વિવેચન—તેની જ પ્રસન્નતા માગે છે, ને પુરુષાકાર લક્ષ્મીના ભતાર તુલસી જેવીને પણ સ્વીકારનારને અમારે માટે અમારા જેવા થઈને પ્રત્યક્ષ દેખાનાર છે. તે માટે કોઈ જોર, કોઈ કળ કોઈ બળ કોઈ ભેદ, કોઈ યુક્તિ નથી. માત્ર દીનતાથી તેની કૃપા માગવી. તેજ રીતે તે માગે છે કે “પ્રસન્ન થાઓ” પ્રસન્ન ” પોતે સ્વરૂપે તો સદા છો પણ જેવા લક્ષ્મીપર થયા છો—રહ્યા છો તેવા અમારા પર થાઓ. “લક્ષ્મીનો તો હૃદય તમારો થવાનું કારણ?” અમે દુઃખી છીએ, તમારો સ્વભાવ દુઃખ દૂર કરવાનો છે. જે પોતાની મેળે દુઃખ ભોગવે તેમાં વચમાં નથી પડતા, પણ જે પ્રત્યક્ષ કરગરે તેના દુઃખ તો દૂર કરો છો જ—અહુવાર જીવ. વાસીને તો સંપૂર્ણ અનુભવ થયો છે. સાધારણ દુઃખો દૂર કરીને આશાઓ ખીળથી પણ પુરી થાય પણ અમને તો દુઃખ આ સંસાર કૃપજ છે. આ પાકૃત સંબંધ જ દુઃખરૂપ લાગ્યો છે. “તો છોડી દો” અમારાથી છોડાય તેટલો છોડ્યો. એ માટે અમને જરા શોક નથી. આપ ચાર તેને જોડવા કહો છો તોપણ અમે તેની તો નાજ કહીએ છીએ. પણ જે તદુપરાંત દુઃખ, ખરું દુઃખ છે તે આપની ઉપાસનાની ભૂખ અને તે અમારી મેળે કે ખીળ કોઈને મળવાથી પુરી કરી શકાતી નથી. “પણ તે મ્હારે જ પુરી કરવી એનું કારણ?” આપે જ તે પીડા પેદા કરી છે. આપના સુંદર સ્મિતને નિરીક્ષણ—કટાક્ષ અમારા અંતઃકરણમાં એવો તીવ્ર કામ આ પળે આ સ્થળે ઉત્પન્ન કર્યો છે. એ કામ મૂળથી ઉપજવાનું મૂળ જ આપનો સંબંધ છે. જેનો સંબંધ તેમાં જેટલું સારાપણું તેટલી તેની કામના, તેમાં જેવો પોતાનો દેહ તેનો સ્વભાવ—તે સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રભુપર ભાવ, તેનું સૌન્દર્ય જોયું. કટાક્ષ તેમાં ચિત પ્રોયું, હવે તેને ભોગવ્યા વિના રહેવાનું નથી, એટલું જ નહીં પણ તેથી જવર આવી જે તપાવે છે તેનું સંકટ સહેવાનું પણ નથી. “પણ મ્હારામાં જ એવો ભાવ કરવાનું—ઉપજવાનું કારણ? તમારે પુરૂષ છે, ખીળ પુરૂષ છે, દેવ છે.” પણ તે બધાનાં “ભૂષણ” પુરૂષોત્તમ જે વેદમાં ને લોકમાં તે આપ છો ને સાક્ષાત થયા છો. પછી એ “પુરૂષ” થી આગળ કંઈ નથી. તે “પરમગતિ” છે. તે પરમ પુરૂષ આપ મળ્યા. ખીળું છોડી આપના પાદમાં અમે પડ્યાં તે આપનાથી માત્ર કામની તૃપ્તિ થવા નહીં. તે થવાવિના તો અમારાથી જીવાય તેમજ નથી. ખીળું કંઈએ થાય તેમ નથી. પણ તેમાં જ અમારું ખરું જીવન છે. અમે એ રીતે એ રસ્તેથી આપનું દાસ્યત્વ શરૂ કરવા માગીએ છીએ. અમે તૃપ્ત થઈશું, પણ આપના કામમાં આવીને આપને ભોગ્ય થઈને. આપને તેની પરવા નથી.

આપ સ્વતઃ પુણ્ય છે. અમારા જેવી કે બીજા પુરુષો જેવી આપની દેહ જ પ્રાકૃત નથી. વિશેષ છે પણ એ જ હેતુ છે કે અમને તેનું દાસ્યત્વ કરવાનું મન થાય છે. પણ તે કાંઈ જાણરાહી કરાય ! આપ ઠેરવાની જ ના પાડો છો, ત્યારે અમારે તો દાસ્યપણું સદા સર્વદાને સાડાં જોઈએ છીએ. આપના કહેવામાં ને અમારા ચાહવામાં આટલો બધો અંતર છે તે દૂર કરો. હૃદયી જોઈને તદ્દત થવા કહેલ છે. તે જ રીતે, પવિત્ર પ્રેમને પવિત્ર સેવના અધિકારી થઈએ, નહીં કે પ્રજાત્યાદક કામને ચડીએ ! વા તેવા ગંદા મલીન વિચાર-વાળાં પણ રહીયે !

‘તે તમને હાલ નહીં’ મળે ! તમને જેનાં દાસ કરાવ્યાં છે તેનાં રહો !” તે પણ તમારું જ દાસ્યત્વ છે, તેમનું નથી. ફળ તમે આપવાના છો, તે ક્યાંહી જશે. અમે ક્યાંહી જશું. તેમાં પણ આપ છો એમ જાણી તે તેની સેવાને આપની સેવા માનીને અમે કરનારાં છીએ એટલે પરંપરાએ આપનાં દાસી તો હતાં જ પણ જ્યારથી સાક્ષાતકાર થયો, માનો કે એવી પરોક્ષ સેવાના ફળમાં આપ પ્રત્યક્ષ મળ્યા, મળો છો તો બુદ્ધને, હૃદયને, દ્વેષધનને પણ મળ્યા. અમે તો રહ્યાં, અમને મીઠા લાગ્યા, આપમાં જે કાંઈ છે તેના કોટીમા અંશમાં જગત આપું સ્થિત છે. તેની નખ સીખ, એકજ પ્રકારે દીવ્ય આનંદમય જે મંગળમૂર્તિ અમે જોઈ, તે એવી અમે અનુભવી છે, કે તેમાં તક્ષીન. તદાકાર વૃત્તિ તે માટે ગાંડા થવાઈ જવાયું છે હવે નવું દાસ્યત્વ પગાર કે કરાર કરીને નથી મેળવવાનું. આપના રૂપને સાક્ષાતકાર થતાં, મનથી તેનો અનુભવ નયનદ્વારા કરતાં, એ પરિણામ એક તરફ તો આવી જ ગયું છે. તેઓ કહે છે—

શ્લોક

વીક્ષ્યાલકાવૃતમુત્ત્વં તવ કુંડલશ્રી ગંઢસ્થલાધર મુખં હસિતાવલોકમ્ ।
દત્તાઽભયં ચ ભુજદંડયુગં વિલોક્ય વક્ષઃશ્રિયૈક રમણં ચ ભવામ દાસ્યઃ ॥

છંદ—અલકાવૃતમુત્ત્વ આપકા ભરી શોભા કુંડલકી ગાલ;

અધુર મુધા મીઠી હાસકોં ઓર તીરછી કટાક્ષ રસાલ,

અભયદા ભુજદંડ જોરીતિહારી, રમારમણ હિ સુવક્ષ નિહારી;

દાસી ભયી રહી હૈં સવ નારી (નિત્ય દાસત્વકી ચાહૈ ભારી.)

વિવેચન—સાધારણ દષ્ટિથી જોતાં જણાય છે, કે ગોપીયો કહે છે—અમે તો તમારું અંગ જોઈ તમારી દાસીયો થઈ ગઈએ છીએ. ન કોઈએ અમને તેમ કરવા કહ્યું, ન અમે પણ પ્રથમ તેમ થવા ચ્હું. પણ તમને અમે નિરખ્યા ને તેનું પરિણામ એ આવ્યું. “તેવું થવું” બીજે ધડીબર ડીક લાગે, પણ જનમભરનું દાસત્વ સ્વીકારવું, ને તેપણુ એકાદિ કોઈ એવું કરે પણ બધીજ સન્નારીયોએ તેમ કયું, એથીજ હું કે તે “આકાર” સાધારણ પુરુષાકાર નથીજ. સહુનાજ પતિ રૂપાળા નહીં હોય, અથવા કોઈજ ગામમાં રૂપાળું નહીં હોય. અથવા કોઈનેજ મન ગમતો પતિ નહિ હોય એમ કેમ કહેવાય ! છતાં ચ્હાવું થયું છે એ તેની વધુ વિશેષતા છે. તેમાં પણ ખાસ રહસ્ય જે ભવામદાસ્ય ના પહેલું “વક્ષઃશ્રિયૈક રમણં” એ પદ સૌથી છેલ્લું છે. ને તેજ અસાધારણ વાત છે. જે અહીં ગોપીયો પ્રખ્યાત કરે છે. શ્રીનેજ રમવાનું વક્ષસ્થળ, કોઈ દેવ રૂપી બ્રહ્મા શીવનું પણ

નથી થઇ શકતું. એટલે આ રૂપ સ્વર્ગ કે ઈન્દ્ર તો શું પણ તેના એક દિવસમાં ચૈદ ઇન્દ્ર બદલાય છે. એવા બ્રહ્માના પણ રૂપથી અતીવ વિશેષ, પરમ પુરૂષ પરબ્રહ્મ સકળ વેદાન્ત પ્રતિપાદ્ય; વેદપ્રદાતા, બ્રહ્માના પિતામહ, જગતના કારણ, નારાયણનું જ છે. એમ તેમણે જોયું—અનુભવ થયો ને રૈયત તેથી દાસી થયાં છે. પરમાત્માના જ બધા આત્મા-દાસ જ છે. ઇશ્વરની જીવ માત્ર છે જ, તે જગરાજની સૌ પ્રજા તે સાચા સદાના સ્વાભાવિક સ્વામીના સૌ સેવક છે જ. પણ તે અનંત બ્રહ્મ કહેવાય છે. તે પાછો ક્ષીરસાગરમાં પ્રકટ થાય છે, તે દેવોને કદીજ જણાય છે, તેના વક્ષપર લક્ષ્મી છે. યોગીના અંતરમાં તે પ્રકટ થાય છે. તેના વક્ષપર લક્ષ્મી છે. અવતાર લેતાં ચતુર્ભુજ પ્રકટ થાય છે. તેના વક્ષપર લક્ષ્મી છે. તેની મૂર્તિ (અર્ચા)માં ઉપાસના થાય છે. અર્ચારૂપે તે કદી કદી સ્વતઃ પ્રકટ થાય છે. તેના વક્ષપર લક્ષ્મી છે. ને તેજ આ શ્રીકૃષ્ણ છે, એ રહસ્ય ગોપી જાણે છે. શ્રીનારાયણ તેજ શ્રીકૃષ્ણ છે તેનું વક્ષ તે રમાનું રમણસ્થાન છે. એ પ્રમાણે હવે વિચાર કરો કે, જગત શોભાની સાર શ્રી પણ જેને સદાસાં પસંદ કરી છાતી છોડતીજ નથી. ત્યાં મોજ કરે છે, એવી કે બીજા કોઇને આવવાજ નથી દેતી, અથવા બીજા પોતે એ રીતે રમણ કરવા પતિપ્રેમ તજી જતીજ નથી. એ રીતે “**વૃક્ષરમણ**” તેના જેઆ સાક્ષાત નિરખે તે સાક્ષાત મળે, તેના પર અહાવો પ્રેમ કરે, પછી તેનાં દાસત્વ થવાનું કંઈ સ્ત્રી વા પુરૂષને મન ન થાય ! અર્થાત્ સમજીએ કે તેના જેવા સુંદર-મોહક ભોખ-તમ તેજ “**પુરૂષભૂષણ**” કદીને દાસત્વ માગ્યું. તે આ રીતે દાસીયો થઇ છે, માટે હવે તો તે સકળ થવા બેઠી તરફી તેના અમલ થવા, ખરો સંબંધ જણાયો તે પૂરો થવા, ખોટો કામ ચલાઈ આવી પડેલો સંબંધ તોડવા ચાહ્યું. ને તે પણ તેથીજ. પ્રભુ આનંદધન, અનંત સર્વત્ર છે. તેની એક માત્રાથી જગત જીવે છે, એમ શ્રુતિ કહે છે. આખા જગતની ખૂબી એકદી કરો તો મ્હારો કોટાનકોટીનો અંશ થાય. એમ ગીતાજીમાં પોતે કહે છે. તે અનંત આનંદ વિભૂતિવાન પોતે સાકાર થાય ત્યારે તે આકારમાં તે બધી ખૂબી તે જેટલી પોતામાં છે તે પ્રકટ કરે છે. કોને ? પાત્રોને. અથવા તેના સ્વાદ કોણ લઈ શકે ? માત્ર જેની દષ્ટિ “**વામદશા** હોય દષ્ટાન્તમાં **શ્રી** હનુમાનજી, **શ્રી**રામસ્વામીપર મોઢા છે, **શ્રી** બાળમ **શ્રી**કૃષ્ણપર ગીતા સાંભળી છેવટ સંજયે રૂપનાં રમણનુંજ આલ્હાદ અનુભવ્યો છે, એ પાત્રપણને લઇને. એ બ્રહ્મરસની મૂર્તિ તેની અવયવની ખૂબી અનુત્તમ એના જેવી એજ છે. સાધારણ પ્રસંગોમાં પણ શ્રી ગોકુળમાં આ બાલવ્રદ્ધ તો શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને આપ પણ ગાયો પણ ચાટે ને પુઠે ફરે, કંઈ કરે, તેનું કારણ ? તે શ્રી મથુરામાં પધાર્યાં કે તેની વાંસે ગામ ગાંડું ! તે દ્વારકામાં રહ્યા તો એ એજ વાત ! ને હસ્તિનાપુરમાં પધાર્યાં તો એજ ખ્યાત ! એજ કથા. રામરૂપે જનકપુરમાં પધાર્યાં કે ગામ આખું નિરખવા ધાયું ને પોતાની દેહમાં પણ મોઢે નહિ એવા જનકવિદેહીનું પણ હૈયું જોતાંજ લોભાયું ને અવધનું તો વન પણ તેના વિના સુકાયું ને તે પધાર્યાં કે ખીલ્યું—

એ બધાનું કારણ ! તેને જે જે પાત્રોનું છે તેનાથી તેને ભોગવવા તે નિરખવા સાથેજ તેમાં ભળવા મળવા પોતાના દેહને જીવને ઇન્દ્રિયોને તેની સાથે એકમેક કરવા લોહ ને ચુંબકની પેઠે અસર થાય છેજ. તેમાં પણ ન્યારે તેણે ખાસ કૃપા કરીને પોતાની ખૂબી વધુ

ખોશી હોય ત્યારે તો પૂછવુંજ શું !! હાલ એજ પરમ પુરુષની પ્રિયતમ મરતિનો પરમ ઉત્તમ અનુભવ કરતીયકી ગોપીયો કહે છે—

લીક્ષ—જેમને. શું શું જોવું ? પ્રથમ કહે છે. અલ્લક સ્ત્રીઓને કેશપર બહુ પ્રેમ હોય છે. પુરુષ કરતાં તે બક્ષીસ સ્ત્રીને વધારે હોય છે. આ સહુને સુંદર વેણી છતાં પ્રભુની “ અલ્લક ” કંઈ ઓરજ ભાસી ! વાળ ઉપર બહાલ ઉભયું. નખથી શીખ નહિ પણ શીખથી શરૂ કરે છે. શીખાપરજ કુરખાન છે. તે શીખા પાછળની નહિ. આગળની ઝુલક, સ્યામપર સ્યામ છતાં શોભાપ્રદ છે. એજ ઉભયની સ્યામતામાં તારતમ્ય છે. એ અલ્લકાવળી વ-જેલી છે. તેણેજ વૃત્તિને વાળી છે, સુધી ને કેવી બુદ્ધિવાળી કહી છે. તે બધી કેવી નમ્ર પ્રભુ પાસે બની ગઈ છે ! નહિ તો મહા “ માનની ” છે. પણ અલ્લકની અલ્લકજ ઓર છે. એક અંગનો નમુનો કહો, ખાસ સંગ પણ નહિ !! છતાં તેપર બલિહાર છે. બીજો “ કુંડળશ્રી ” અલ્લકપર અલ્લક કુંડળની પડતી હતી તેથી કુંડળપર વૃત્તિ ગર્ભ. કુંડળની શ્રી શોભા માટે “ શ્રી ” શબ્દ વાપર્યો એથી વધુ મહોટું વિશેષણ શું લાવે ! શ્રુતિની દષ્ટિ શ્રુતિના બૂખણુપર ગર્ભ. તેમાં ખાસ કરીને એટલા માટે કે તે કંપોળ ચૂમી રહ્યા હતા. પોતાના કરકીરણુ તે-પર બહુ સંભાળથી ફેરવી પ્રકાશતાં હસતાં વિકસતાં મત્રપનાં લાગતાં હતાં. તેથી “ ગંડસ્થળ ” સાંભર્યાં પણ તેનાપર ચુંબન કરવાને પોતાના હોડ તો રીકા છે—પ્રાકૃત છે, પ્રભુના અધર છે. જે ચુંબન કરવા યોગ્ય વા તે કરે તો યોગ્ય છે તેજ ખરા અમૃત પુરીત છે. “ અધરસુધા ” છે. તેની બૂખ છેજ, એતો કહીજ રહેલ છે. તે રૂપાળા પણ લાગે છેજ. તેની વધુ શો-ભા વળી તેનાપર પ્રવાલપર હીરાના પ્રકાશ પેઠે મુખ વિકાસથી, દંતપંકિતથી અગતી “ હાસ ” હસિત તે સુવાસ પ્રયુક્તજ છે. એટલે રૂપ રસ ગંધ બધુંજ એકત્રીત. તેજ પરમ ભોગ્ય તેમાં યોગ્ય થવાને “ અવલોકન ” એ ખેંચાણુ કંઈક અદ્ભુત છે ! દષ્ટિની અમૃત વૃષ્ટીથીજ સુષ્ટી છે. તેના સાક્ષાત ધક્કણુનો અનુભવ ! જે પુંડરીકાક્ષનું સ્મરણ પાવન કરે તેનું ધક્કણુ તેમાંથી નીકળતાં કીરણુ ઝરણુ પ્રસરણુ જેનાપર પડે જેને અડે, તેનાપર તે શું ન અસર કરે ! ઉપર તો ફીક પણ સારડીની પેઠે ભીતર પેસી “ કાળજડાં કેરે છે ” એમ અનુભવી ઉચરે છે. મનના મેલ ટાળે છે, ચિત્તની ચિન્તાને દારે છે ત્યાં સુધી તેની અસર પહોંચે છે. આ સહુ શોભાવાળું ઉત્તમાંંગ મુખકમળ—જેતાંજ તન કેમ કહ્યું કરે ! મન કેમ વાર્યું રહે ! ભેટવાનું જ મન થાય, એના બૂજજ ખરા છે. જેનો આશ્રય અભયદા ને સુખદા ઉભય પ્રકાર મંગળકર ઇષ્ટ છે. શંગાર ને વીર ઉભય રસનાં સ્થાન તે છે. ભુજદંડ જોડી અભય દેનાર છે. તેજ હાથે વગર શસ્ત્રે વૃજમાં કેટલાં પરાક્રમ કર્યાં છે. એ તમામ નજરે જોયાં છે. તેનાં થાય તેમાં ભરાય તે અ-ભય સદા કહેવાય ! તેનો આશ્રય સદૈવ લેનાર તો “ વક્ષઃ શ્રીચૈકરમણ ” કરીને કહે છે, કે સં-પૂર્ણ સભાગી સાક્ષાત શ્રી છે. અહા ! બૂજથી રક્ષા માત્ર નથી કરતા પણ ઉપર વાસ આ-પે છે. સ્વાશ્રીત એટલા પ્રિય છે તેમાં પણ પતિ ભાવથી ચાહે તેની રતિની એટલી કદર કરનાર છે એ જાણ્યું કે તુરત એ વચનજ કહી દાસત્વ સ્વીકારી લીધું. અમારે ચાહવા-યોગ્ય ને અમને સ્વીકારશે પણ ખરાજ. શ્રીપાસે રહે છે, એટલે છેવટ તેની સહાય લેશું. ક્યાં સ્વામીની થવું છે ? દાસત્વ કરવું છે ? તે દંપતિનું શું કરશું. બીજાનાં પ્યારાં જાણ્યા છતાં, દાસત્વ સ્વીકાર્યું તે દ્રેષ કેમ લાવે ! દ્રેષ હોય તો આટલી બધી સાથે સંપીને એકજ મુખે વિ-નતિ કરે ? એક ચિત રહે ! સૌની નેતા, સ્ત્રી જાતિની અધિકારીની વગ ભારી છે એમ જાણીને

શરણુ ગયાં, દાસ થયાં તે ગમે તેવાં અપરાધી હો તોપણ ઉગરી ગયાં. જ્યંત કામનું દર્શાત પ્રસિદ્ધ છે. અથવા શ્રીપતિજ તમે છો, એમ સર્વેશ્વર જાણ્યા એટલે જેનાં સ્વરૂપસિદ્ધ દાસ છીએ તેનાં થયાં. નવું કાંઈ નથી ક્યું ને જીવથી વા જમથી કર્મથી, વા બંધનથી. બીજાનું દાસ્યત્વ આવેલ કહ્યું. ને તે તેની સમક્ષમાં તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યા પુઠે; એટલે હવે તેમાં પડદો રહ્યાજ નથી. ક્રુવને તપના બદલામાં પ્રત્યક્ષ થયા. આમને તો પૂર્વ જન્મનાંજ પુણ્ય ફળ્યાં છે. તે માત્ર પ્રત્યક્ષ નથી થયા, પણ પોતેજ પોતાની તરફ પોતાની આકૃતિથીજ નહીં પણ દીવ્ય કૃતિથી પણ એવી બુદ્ધિ કરી દીધી છે કે જેવી શુદ્ધી બીજા કોટી ઉપાયથી ન થાય. પ્રભુમળ, તેમાં પણ રૂપમળ ઉપરાંત દીવ્ય ચરિત્રમળ સકળ વૃજપર વાપર્યું છે, એ પ્રસાદ લેવા માટે તો ત્યાં તર ગુદમગ્નતા પણ સૌજ અવતારી થયાં છે, એ આનંદ લેવાને દેવા અંતરિક્ષમાં આવી ઉભા રહેતા ને આનંદ લેતા ને મનથી કહેતા રહ્યા છે, કે અમે વૃજમાં આ વેળા અવતાર ક્યાં ન લીધા? જેમણે લીધા તેમણે જન્મ સફળ કીધા છે. એવું પ્રભુ ત્યાં શું કરતા હતા? તે ગોપીયો જ કહે છે. કારણ તેમના અનુભવની વાત છે. ગીતાનું ચરિત્ર દીવ્ય દર્શન સંજયજ કહે તે યોગ્ય જણાય જેને દીવ્ય દષ્ટિ છે. તેથીજ ગોપીઓએ જે દીવ્ય કર્ણોથી દીવ્ય કર્મના અનુભવ લીધા છે તે કહે છે. તેઓ પોતાના દાસત્વમાં હેતુ પણ બતાવે છે. તે કેટલો દ્રઢ ભાવ ને કેવા પ્રયત્ન હેતુથી થયો છે, કાણે કયો છે, તે સૂચવે છે. ને તે કથનદ્વારા પ્રભુપર ભાર ધરે છે કે આપનું ક્યું આપે વેઠવું. આપે આદ્યું તે પાર મૂકવું ઉચિત છે. આપની શક્તિ આગળ અમે કાણુ? આપની કૃતિની અસરને પોટે અમે નહીં કરી શકાયે! બેશક અમે તેમાં મન પરોવ્યું તેથી થઈ! "મન્મનામવ" થાય તેજ સંસાર તરે, પ્રભુને વરે, પણ તે હવે પાર પડ્યું જોઈએ ના? એમાં અમે કાંઈ વિશેષ અથવા એવી જીલ નથી કરી કે જેને માટે અમને હપકા કે શાખાશી ધટે! જે છે તે આપથી, આપની આકૃતિ કૃતિનું પરિણામ છે એમ પાછું. અકર્તૃતાનુસંધાન, શેષત્વ પણ પારતંત્ર્યપૂર્વક પ્રભુનીજ વડાઈ પર વાત લાવે છે. એજ માહે કરામાત છે. હાલ પ્રેમની પરાકાષ્ટા છે. પ્રભુની પ્રભુતા જાળવવા, વખાણવા, સમજવાની ખરી ખૂબી છે. કરી જીવની પોતાની પ્રભુતા છેજ નહીં એ વ્યંગ પણ છે તેજ કહે છે.

શ્લોક

કા સ્વયદ્ભૂ તે કલ પદાશ્રુત વેણુગીત સંમોહિતાઽઽર્ય ચરિતાન્ન ચલેન્નિકોકયામ્ ॥

ત્રૈલોક્ય સૌભગમિદં ચ નિરીક્ષ્ય રૂપં યદ્દો દ્વીજદ્રુમમૃગાઃ પુલ્કાન્યઽવિભ્રન્ ॥

ભાવાર્થ—હંદ-નારી સદાચારી કોઈમી નહિ એસી ત્રિલોકમે હોહિ;

જો તવફલ પદ મૂર્છના સુનનંતે ગઈ નહિ મૌહિ;

ત્રૈલોક્ય સૌભગરૂપમી એસા અંગ (નિરસ્વતોહિ મનહર વેશા)

ગૌદોજદ્રૂમ અરુમ્મગ સોમી હોત રોમાંચ નહિ જનતોમી. ચોલ હોઠો

(વિવેચન—ભગવાન એક અતિ વિલક્ષણ વસ્તુ છે. તેનું બધુંજ વિલક્ષણ છે. જગતમાં સૌથી ચઢીયાતું છે. જગતમાં બધું બધાનું એનાથી છે. કહી ગયા કે એના કોટી અંશથી છે. એટલે એનું કોટીગણું ચઢીયાતું હોય જ પણ તે ન્યારે પોતે બીજાને બતાવવા માહે ત્યારે, ને તેટલું તેનું બીજા ને જોઈ શકે છે એનું જાણવું માગવું એની કૃપા આધીન છે.

સર્વત્ર સર્વેશ્વર છે પણ ક્યાંહી દેખાયો ! પકડાયો ! અનુભવાયો ! તે તો તે કૃપા કરે ત્યારે. ત્યાં તેનેજ તેટલો તેવો. કાંઈ પવન જેવો નથી કે પંખો હલાવ્યો કે લાગે ! પ્રકટવામાં પણ ન્યારે રૂપ તે ધરે ત્યારે. તે રૂપ પણ પોતાનાં વ્હાલાંનું વ્હાલ વધારવા ધરે. ને તેમાંથી પણ પાછા ઝોર મનોવેધક ગુણ પ્રકટ કરે, ત્યાં પછી શું ખામી રહે ! ગોપીયો કહે “ આપ સતિપણાની વાત કહો છો, પતિના ધર્મ શીખવો છો, અન્ય પુરૂષમાં દષ્ટિ કુલ સ્ત્રીએ ન કરવા કહો છો. તે બેશક બીજા બધાજ પુરૂષોના પ્રસંગમાં બની શકે, પણ આપના પ્રસંગમાં તે પણ આ રૂપ, ને આ ગાનના પ્રસંગમાં આપ્યા પછી તો તે ઉપદેશ નકામોજ છે ! વાસ્તવિકમાં પણ પતિસેવાનું કળ પ્રભુપ્રાપ્તી છે. પણ માનો કે તેમ ન હોય, તે વિચારે ન હોય, આપને તેવા ન જાણનાર હો, તોપણ આપની કળ પદની મૂર્છના વાળી તાન ન્યાં ઊડે છે, કે બસ અદ્ભૂત અસર દસે દીરા થાય છે ! જગતમાં ભલે વખણાય, પણ આપની બંસીના નાદ આલ્હાદ આગળ એ બધાના દાઢ બરબાદ છે. પુરૂષોની તો પુરૂષો જાણે પણ જેનાં હૃદય કોમળ ને આર્થસ્ત્રી એટલે પ્રેમાળ શુદ્ધમતિ, રસિક છે, મર્મજ છે, તે તો પછી ત્રણ લોકમાં કોઈ પણ જાતની હો, ચાહે દેવ સ્ત્રી વા રૂપી, સ્ત્રી, ધનરત્ન તો કહેવુંજ શું ? પણ ન્યાં આપની તાન સાંભળી કે આપમાંજ પ્રેમ-મોહ કરે, તેને સઘ કામ ઉઠેજ. તે આપની પુઠેજ જામે. જે જે અંગ છે તેમાં ગુણ છે તેનું ખેંચાણ કરનાર અસુર છેજ. એ વાત બહુવાર સિદ્ધ થઈ છે. દેવ સ્ત્રીયો વિમાનમાં બેસી આવી, દેવો પાસે છતાં, પ્રભુમાં લુપ્ત ભાન બૂલી થઈ ગઈ. તે ગોપીયોએ નજરે જોયું છે, એટલે આ કહેવું અનુમાન નથી, અનુભવ સિદ્ધ છે. તેનું પ્રભુને સ્મરણ કરાવે છે. કે માનો કે યદિ અમે બૂલ કરી પતિની મર્યાદા પરહરી; પણ તેમજ સોને માટે થવાનું. આપના ગાનની ખામી ગણો કે ખૂબી ગણો પણ એ પરિણામ આવવાનુંજ. અર્થાત્ અમે કોઈ રીતે ઠપકાને પાત્ર છઈએજ નહીં. તેમાં પણ તે ગાનથી ખેંચાય એટલે આપમાં જ વૃત્તિ એકાકાર થાય. તેથી આપનુંજ રૂપ દેખાય. તેની પ્રત્યક્ષ તદ્દલીનતા થાય ! ! તે રૂપ પાછું ત્રિલોકની શોભાના સારભૂત છે. એટલે રૂપાળાને ને કરૂપાળાને, રૂપતો ગમે જ તે પુરૂષાકારનું ! જે વેળા કામ વ્યાખ્યો તે વેળા તેને કદી ક્યાંહી ન જણાયું હોય એવું, ને તેણે એવી કળા કરી છે કે વૃત્તિ પણ એકાકાર તેમાંજ થઈ ગઈ હોય તે વેળા કે ન્યારે નીતિ કે કુલ મર્યાદાનું શું બીજું કશુંજ ભાન ન રહે (તે તો નાદથીજ હરાઈ ગયું હોય) પછી આપમાંજ ભોગનું મન થાય એજ વાસ્તવિક છે. એવું ન બને એજ અસંભવિત છે, કારણ માત્ર સ્વરથીજ પંખી વૃક્ષ મૃગ પણ દરી જઈ રોમાંચવાળા થઈ જાય છે. તો પછી માણસ દેવ તેમાં પણ સ્ત્રીયો તે પણ રૂપને એક વૃત્તિથી નિરખે પછી કેમ રહી શકે ? ને તે ત્રિલોક સુંદર મૂર્તિ જોયા છતાં ! અર્થાત્ એ વાત હવે હાથમાંજ નથી કે બીજું ચાહીએ. બીજું આપ્યે બીજું જોઈએ. હાલતો એજ ચાહીએ છીએ કે, ચોખ્ખા શમ્પોમાં હવે સ્પષ્ટ-તમ કહી દે છે. વખત જાય છે તેમ મર્યાદા તૂટે છે, નીરખે તેમ પ્રેમ વધુ ઉઠે છે. નથી રહેવાતું બોલાઈ જવાયું—

શ્લોક

વ્યક્તં ભવાન્નજ મયાતિહરોઽભિજાતો દેવા યયાઽઽદિપુરુષઃ સુરલોક ગોપ્તા ।
તન્મો નિષેદિ કરપંકજ માર્ત્તિબંધો તપસ્તનેષુ ચ શિરઃ સુ ચ કિંકરીણામ્ ॥

ભાવાર્થ-છંદ-આદી પુરુષ સુરલોકકે દેવ રક્ષણ કારી જયાહિ,

વ્રજ મય આત્મિ હરનકોં તુમ પ્રકટ મયે હો તથાહિ;

વાતેં આરત બંધુ હમારે શ્રીકર પંકજ આપકે પ્યારે,

ધારોત્પ્લસ્તનોપરશીરપર, કિંકરીયો કિયોહિહૈકરગર. બોલી બો વ્રજનારી.

વિવેચન—આપ પરાર્થજ છે. બીજા સકામી ન્યારે ચાહે ત્યારે પ્રકટ થાઓ છો. જગત રચ્યું ત્યારથી તે રહે ત્યાં સુધી તે સાર આદી પુરુષ શ્રીમન્નારાયણ હીરસાગરમાં બિરાજીત રહ્યો છો તે કેવળ દેવોનું રક્ષણ કરવા એટલે તેમને કષ્ટ પડે ન તેમનાથી ન ટળે, અથવા તેમને ઈષ્ટનું મન થાય ને તે બીજી રીતે ન મળે ત્યારે આપને કહે ચહે કરગરેથી આપ તેમની તે આશાઓ ખાસ અવતારરૂપ, ધરી પ્રકટીને તેમનાં મન પૂરાં કરો છો. તે બધા કામી છે, તેમની કામનાઓને પૂરવા માટે આપ સાકાર રહ્યો છો—ચાઓ છો, તેજ રીતે વૃજનો વારો પણ આવ્યો છે. પ્રભુને બધાં લોક ને બધી પ્રજા પોતાની છે. બધાની યથા-યોગ્ય ખચર જાતે પણ લીધાં કરે છે. ભૂમિભાર ઉતારવાની વાત તો મ્હોટી. પણ મથુરામાં પ્રકટયા છતાં, ચતુર્ભુજ રહ્યા છતાં વૃજની રજ ખાવા દ્વીભૂજ બાળ થઇ પધાર્યાં ને તેમાં ન્યારે લય આર્તિ જણાઈ કે આપ એજરૂપ ને એજ બે કરથી સ્થાયી થયા. કોઈ આયુધને પણ ખપ પાડ્યો નથી. અમલોકનાં કષ્ટ ટાળવા લય આર્તિ હરવાજ આપ અમારામાં વ્યક્ત થયા છો. અર્થાત્ અવ્યક્ત તો સર્વમાં સદા છેજ. તો જે હેતુથી વ્યક્ત થયા છો, તે હેતુ પાર પાડવામાં અમેજ રહી જઇએ છીએ. વૃજમાં બીજાનાં કષ્ટ ગયાં પણ અમારી આર્તિ બની છે. અમને કેટલું કષ્ટ છે, કેટલો તાપ છે, એની ખાતરી કરો એટલે બસ. અમે મોંયેજ કહીએ છીએ કે દેહથી પણ સહીએ છીએ ? તે આપને સમજશે એટલે તો આપ આતંના બંધુ છો. ખરાં આર્ત છીએ કે નહિ ? તેની ખાતરી અમારું બીતર જ્યે જાણો પણ બીતર તો પછી હાલ ઉપરજ તપાસો. આપના કરપંકજથી ખાતરી કરો કે બીતરની આંચ બહાર સ્તનના ટેકરાને તેની ટોચો સુધી કેટલી લલકી રહી છે ! વળી આખા અંગને લઈ છેક માથા સુધી ખાતરી કરો. ત્યાં પણ હસ્તકમળ અડાડો. બસ આપ તનમન તપાસો આપને ખાતરી થઇ કે અમારું કામ થયું. કારણ કરપંકજ છે તે કમળ છે. આ દાહની શાન્તિનો ઉપાય એનોજ સ્પર્શ છે તે થયો કે દાહ ગયોજ જાણીએ છીએ.

હાથમાં કરામાત અપૂર્વ છે, પાદથી મુઝા પરિક્ષીતને પાદથી સજીવન કર્યો તો પછી કરનું તો કહેવુંજ શું ? બીજામિતા પ્રારબ્ધ રોપથી છેવટ ગભરાયા ને તે વેળા કરકમળ અંગર ફેરવ્યો કે તે બાણશ્યાપર છતાં કુસુમ શ્યાપર હેય એમ અનુભવ કરવા લાગ્યા. એજ કર છે. તે તો મ્હોટાની મ્હોટી વાતો છે તે પછવાડે પાર પાડશે. હાલ આ દુઃખી દીનો-પર દયા કરે તો કરપંકજનું મહાત્મ્ય અપૂર્વ છેજ. આર્તિને લય બેઉ હરવાને વૃજમાં બે કર જ બસ થયા છે. અમારા ઉપર હાથ મુકવાથી આત્મા સુધી તેની અસર પહોંચેથી મનને આત્મા શાન્ત શુચિ થઇ જશે. એટલે આર્તિ દૂર થશે. શીરપર બહરંધ છે તેપર હાથ મુકેથી અભયતા થશે. બીજીના શીરપર પાદ મુકે ન્યાસ થયો, તો આતો સાક્ષાત શ્રી કરક-મળ છે. તેનો ઝખકાર બ્રહ્મણ કરવાનો તો અમારો લાગ નથી. તેતો અમે ખોયો છે. તો હાલ અમારાં બીજાં અંગને તો એથી સ્પર્શ કરો ? બે કરને બે આસન આપીએ છીએ, ઉપર રાખીએ છીએ, મસ્તક નમાવીએ, ને વાણીથી તો કહીએ છીએજ.

રાસારંભ.

અર્થાત્ અકરણથી પ્રાર્થના ને મનોરથ છે. કોના ? “ કાંકરીઓના ” અમે જે કહે તે કરીએ પણ ક્યારે ! તાપથી બળતી હરીએ ત્યારે, તે એકવાર ઠારો. દાસીપણુનો હકજ સ્થાપન કરે છે તે થવો—થવા અમારું તન મન શીર્ષ ને ઊર અર્પણ કરીએ છીએ—ધરીએ છીએ. કાંઈ જાતની પણ ભીતિ કે લાલ એ વિષયમાં રાખતાં નથી, સમજતાં નથી. કેમ સમજીએ ? આપ માટે જ છીએ—કાંકર જ છીએ. બીજે સોંપ્યાં તેથી કાંઈ આપનાં મટી જઈએ !—

इति विह्वितस्तासां श्रुत्वा योगेश्वरेश्वरः ।

प्रहस्य सदयं गोपी रात्मारामोऽप्यरोरमतः ॥

भावार्थ छंद—सुनकर उनकी एसी करगर, वो योगेश्वर के भी ईश्वर;

सदया हसी गोपीनतें ता समे, है आत्माराम खुद तोहु रमे.

વિવેચન—શુકદેવજી મહારાજ કહે છે કે ગોપીઓની કરગર આહી પુરી થાય છે. “ ધતિ ” કરગર તે “ વિહ્વિત ” જેમ અર્જુન આંખમાં આંસુને ખેદ પામતા શરણ થયા ત્યારે પ્રભુ “ પ્રહસન્નિવ ” એમ બોલ્યા, તેમ આહી પ્રહસ્ય બધી પ્રકાર હસીને એટલે કે તેમનું કહેવું સાંભળી પ્રસન્ન થઇને, તેમની અરજ મંજૂર થઇ એમ સઘ બતાવતા થકા છેવટ “ રમ્યા ” (યદ્યપિ પોતે “ આમારામ ” છે તોપણ “ દયાને લઇને ” રમ્યા “ યોગીઓના ઇશ્વરના ઇશ્વર છે ” ને રમ્યા એમ ગોપીથી શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી એમ બતાવ્યું છે ત્યાં શી જાતની લીલા તે આગળ પાંચે અધ્યાયમાં વર્ણવે છે. તેમની સાથે નાચ્યા, ગાયું, સંતાઇ ગયા. પ્રકટ થયા, સાથે એકાસનપર બેઠા, રમ્યા, અમિત થયા, જગ ક્રીડા કરીને તે છેક પાછલી રાત થોડી રહી ત્યાં સુધી. શૃંગારના હાવભાવ તમામ તેમાં વરણ્યા છે પણ માત્ર વ્યભિચાર એક વાત છે, ચોરીની રીતે પણ જેવો વ્યાપાર તેતો છે. ને ગાવું, બળવવું, બેટવું નાચવું, ન્હાવું, વાર્તાલાપ કરવા એ બીજી વાત છે, છુપ્યું કરવું એક વાત છે ને દેવ ગાંધર્વ આકાશમાં બેઠા જીવે ને વ્રજ વનિતાનાં ભાગ્ય વખાણે ને એ રીતે તેમની સાથે પ્રભુ રમે એ બીજી વાત છે. એક પુરૂષ ને એક સ્ત્રી એકવાત છે, ને જેટલી ગોપી તેટલા તેવડા તેથી પણ કંઈક ઉંચા તેના ખભાપર ગોપી થાકે ત્યારે ગરદન મુકે એ વડા થઇ પ્રત્યેક સાથે પ્રથમ બે વચમાં એક, ને પછી વળી એક સાથે એક રૂપે એમ અનેક થાવું એ વિશેષ વાત છે. અને તેથીજ માણસની વાત મર્યાદાતો નથીજ રહી. એટલે ગોપીઓ માણસ દેહે માણસથી સંગ કર્યો, પતિ છોડી બીજને મનુષ્ય પતિ કર્યો એ વાતનો હકિકતમાંએ ન હરી. પોતાને પતિ છતાં, પતિની સમક્ષ દેવને પતિ કહેનારી કેટલી સન્નારીઓ છે ! ને શું તે વાચિક વ્યભિચારી છે ! દેવો પણ લાલચ માટે કામ કરે તો રાગદ્વેષને લઇને પ્રજના ભાગી થાય, પણ કેવળ દયાથી કાંઈ કરે તો ધના મના જ અધિકારી—સર્વેશ્વર તો આતો તેને ધનામ કાણુ આપે ? શું આપે ! તે પોતે જ યોગેશ્વરના ઇશ્વર છે. ‘ યોગ ’ એટલે અશ્વર્ય સામર્થ્ય તેના ઇશ્વર દેવો ને સિધ્ધાને તેણે બતાવ્યા છે. તેઓ પોતાની સંતાથી અનેક રૂપ ધરે છે, અનેકનાં

અભિષ્ટ પૂરાં કરે છે. કુંતીમાતાને દેવે પુત્ર દીધા છતાં ન પાંડવ, ન કરણ વ્યભિચારના પુત્ર ગણાયા, ન તેને સતિ વિના બીજું કોઈ કહી શક્યાં ! એ જ વાત વ્યાસજીના પુત્ર, પાંડુ ધૃતરાષ્ટ્ર તે બિદુરજીની છે. યોગના ઈશ્વર અસાધારણ શક્તિથી વિહાર કરે તેમાં દોષ નથી આવતો ને ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં તો કામ તૃપ્તી માત્ર નહીં. વીર્ય ધારણ ને પુત્રપ્રાપ્તી સુધાં થાય છે, છતાં તે મહા મંગળકારી ને મંગળપુરૂષ ગણાયા છે, તો આવે તેના પણ ઈશ્વર છે. તેની પ્રિયેષતા એ છે, કે તેને વીર્ય સ્ખલન થયું જ નહીં. એવા ચોખ્ખા શબ્દો આ પ્રસંગમાં શુકદેવજીએ ખાસ કહ્યા છે એટલેથી ખસ નથી. ગોપીયો જે સાહસ કરીને બધાને તજીને આવેલ તે માટે તેમને લેશ ખમવું પણ પડ્યું નથી કારણ તેજ યોગના ઈશ્વરના સામર્થ્યથી તેમના પતિયોએ પોતાની પાસેજ પોતપોતાની પ્રિયાઓ છે એમજ માન્યું. તેમને એવોજ અનુભવ થયો એટલે ખુદ પતિની ફરીયાદ નથી ત્યાં બીજાની બકબક શું કામની ? તેમને ફરીયાદ કરવા કારણે મળ્યું નથી ત્યાં ક્યાં વ્યભિચાર ! દેવકીના પુત્ર તો એક ને ગોપી સંકેદો તે બધીથી ક્યાં દેવકીના પુત્ર રમ્યા ! ગોપીનાં એકેક રૂપ છતાં તેમના પતિ પાસે બીજી તેવીજ તેવડી જ ગોપીયો રાતભર તેમને જણાઈ તે કઈ ? એટલે જે પતિ, જેનો અપરાધ, જેનાથી કરાર તેણે તો તેવો અનુભવજ ન કર્યો કે પોતાની સ્ત્રી પોતાની પાસેથી ગઈ તેણીએ સેવા છોડીને મર્યાદા તોડી, પછી અપરાધ બન્યોજ શી રીતે ? ને કોનો ? કહી ગયા કે પ્રભુને વિર્ય સ્ખલનજ નથી થયું. તેમતે દેવકીના પુત્ર એકજ નહોતા, પછી કૃષ્ણનેજ વ્યભિચાર કર્યો શી રીતે ને બધીની સાથે કેમ ? એ વાત અલૌકિક છે. દેવના દેવની છે. તેમાં અનેક હેતુ છે. એક તો અસાધારણ સામર્થ્ય, જેથી લોક મર્યાદા નિયમનો ભંગ ન થયો એ બીજું “દયા” જેથી પોતે કેવળ પરાર્થજ કૃત્ય, પોતે તો “આત્મારામોઽપ્યરીરમત્” “આત્મારામ” પૂર્ણકામ સ્વતઃ સ્વસ્વરૂપથી સ્મરણ કરતા છતાં પણ રમ્યા તે “સદયા” પરાર્થજ કૃતિ છે તે પાછી કોને માટે ? જેનું અહાયું જ્ઞાન પ્રભુ પ્રત્યે અહાવી પીછાણ અહાવો પ્રેમ છે, અહાવી અભિલાષા માટેજ પૂર્વ જન્મથી અદ્યાપી જેની અહાવી લગની, ઉપાસના છે. તેમને માટે કેવી વિચિત્ર—દૈવી—અલૌકિક જે રીતે તે પૂર્ણ કરી એ હાલજ કહી ગયા, ને છેવટ કહીએ છીએ, કે કોઈ પણ સ્ત્રીયોને આટલા જ્ઞાન પછી અહાવો સંસારમાં વૈરાગ્ય ને પ્રભુમાં રાગ તેમને પાછા પ્રભુ પ્રત્યક્ષ ને તેની સેવામાં તે દક્ષ રહેવા અહાવી આતુર હોયતો તે દેવીયોની દેવી છે. દેવીયો આકાશમાં રહી તેમની ગતિ માગે છે. તેમના ભાગ્યને વખાણે છે, તેને વ્યભિચારણી—ગરણી કહે ને તેને લઈને પ્રભુને ગર—ધર્મને હરકત કરનાર કહે તેણે આ બધા વિચાર આ બધી હકિકત સાચી માની પોતાના વિચાર સાથે, મેળવવા. કારણ ગોપીયો ત્યારથી અદ્યાપિ ધન્ય ગણાઈ છે જ તેને ન કોઈ દેવે ન રૂપિયે ન તે કાળે, ન તે પછી નિંદી છે. સૌએ વંદી છે. વ્યાસ, નારદ, શુક આદિ મહર્ષી ને તુકા, મીરાં, નરસહી આદિ મહા સંત પ્રમાણીકાએ સુધાં તેને પુજ્ય ગણી છે. ઉદ્ભવજ જેવાએ તો તેમને પદે વંદન કર્યું છે. કારણ તેમનો પરબ્રહ્મમાં જે પ્રેમ જે તદાકાર યત્તિ તે માટે જ પોતાનું તન-મન ધન જીવન એ સર્વ સર્વથા, સર્વદા અનુકરણીય છે—અનુસરણીય છે. બેશક એ પ્રેમથી તેમને સંસાર લુખો લાગ્યો હતો પણ તેમણે તે ત્યાગ્યો હતો એમ ક્યાંહી કહ્યું નથી તેમણે પતિ પુત્ર ગૃહકાર્ય જીવતાં સુધી બહુજ સારી રીતે કર્યા છે. પ્રભુ શિવાય કોઈના પ્રસંગમાં તેમના વિશે કાંઈજ નથી કહેવાયું. ને પ્રભુના રૂપ સ્વરૂપ ગુણ શક્તિ ચારિત્રની તો

તેમને સદા સમાધીજ રહેતી હતી તે કાંઈ માત્ર કૃશ સમજીને નહીં. દ્રષ્ટાન્તમાં “વામનહમ” વાલીને દગોદેનારા આદિ પણ પોતાના પ્રિયતમ તેજ કહ્યા છે. સર્વ વ્યાપક ને જગત રક્ષક સર્વશ્વર અનંતવિભુ તેને જ લખ્યા છે. અને ખરેખર તે એવડા મોટા હોધને “તમે ભલે આવ્યા ” તમારું પ્રિય કરું “તેમ કહો, એમ વચન દે ને તે પ્રમાણે પછી જ્યારે તે માગે ત્યારે કરેજ એથી તો તેની “ સર્વાભિષ્ટક્રમદ ” ખ્યાત સિદ્ધ થાય છે. ચારે પુરુષાર્થ પ્રભુથી પ્રાપ્ત થાય. કહેવાય છે તો કામ શા માટે નહીં ? ધર્મ અર્થ કે કામ જે ખુદ પ્રભુ દે છે તે પાછા મોક્ષનાજ હેતુ બૂત થાય છે, બીજે તો નર્કના હેતુ પણ થાય. પરંતુ ધ્રુવને અર્થ, ગોપીને કામ દીધા, તે અંતે તૃપ્તિ, ઉત્તરોત્તર ચઢ્યાં. તેમજ ગોપીના પ્રેમથી પરાકાષ્ટા છે. પૂર્વ જન્મના પુણ્યાત્મા ને પછીના જન્મમાં તો મુક્તાત્મા છે.

આ પ્રસંગમાંજ જ્યારે પ્રભુ અંતરધ્યાન થયા—ત્યારે પ્રથમતો લૌકિક રીતે તેમને સૌએ મળી સોધ્યા પણ જ્યારે નજ જડ્યા ત્યારે સૌએ મળી એક ઠંકણે બેગીને સ્તુતિકરી, તેમાંના બેજ યોગ ઉપરથી તેમને કૃશચંદ્રે પોતાના કાન્ત વિશેનું જ્ઞાન કેવું હતું તે પૂર્વ જન્મને તો રહેવા દો, આ અવતારમાંજ આ દેહનાજ અનુભવ ઉપરથી તેણીઆએ જણાવ્યું છે—

વિષજલાપયાત્ વ્યાહરાક્ષસાત્, વર્ષમાસ્તાદ્વિદ્યુતાનલાત્ ।

વૃષમયાત્મજાત્ વિશ્વતોમયાદૃષમ તે વયં રક્ષિતા મુદ્ધઃ ॥

અર્થ—વિષમય જળથી, સર્પ રાક્ષસથી, વર્ષામાસથી. વીજળીથી આગથી ઘૂંપા સુરથી મય પુત્ર બોમાસુરથી અને બધાજ ભયથી હે લાલ ! અમારે આપે વારંવાર રક્ષણ કર્યું છે.

શ્રીમત ભાગવત દશમસ્કંધ ઉપરથીજ શ્રીકૃશ હતા જેમણે ગોપીયોથી વિહાર કર્યો હતો એ હકિકત મળે છે, ને તે પરથીજ જાણી શકાએ કરનારા પૂછે છે તેમણે તે પ્રકરણ આગળ પાછળના પ્રસંગ જાણીને પછી વિચારવું જોઈએ. ગોપસુત ને ગોપી વચમાં ગડગડ થઈ એટલીજ વાત જાણવાથી અટકવું નહીં તે ગોપસુત કાણ હતો ? તેણે તેના આ કૃત્ય પહેલાં શું શું કર્યું હતું ? એ વિશે એજ ગ્રંથમાં શું શું લખ્યું છે તે જુવો તો જણાશે કે કેવડો કાલી ! તેણે કેવી શ્રીયમુના મહારાણીને દુષિત કરી હતી ! તેના જળપાનથી કેટલા જ્વાલ વત્સ મરણ પામ્યા ? ને બીજાં બધાં સદા ભયમાં રહેતાં તે કાળીયને કેવી રીતે શીક્ષા કરી, સુધારીને રમણિક દ્વીપમાં મોકલ્યો. ને શ્રી ગરુડથી પણ અભય કર્યો ! અર્થાત્ ગરુડગામી શ્રીમન્નારાયણજ આ શ્રીકૃશ છે એમ તેમણે નાગણીયોથી પુનઃ પધારતા પ્રભુને નજરે જોઈ નહીં કર્યું છે. તે પુઠે અધાસુર કેવડો ને તેના મુખમાં જ્વાલ વત્સ ખામુંખાં. કુદી પડ્યા તેને કેવી રીતે મારી સુધારીને તેના આત્માને પોતે પરમાત્મામાં લીન કર્યો ને તેથી દેવો પણ ચક્રિત થઈ ગયા. ખાસ બ્રહ્મા તેથી મોહિત થઈ ગયા, ઉપરથી બધાં જ્વાલ વત્સને ચોરવાનો પ્રસંગ આવ્યો એ કથા પણ તેમને સુવિદિત થઈ છે. એટલે બ્રહ્માપણ તેના પદમાં પડે છે તે આ તેમનો કાન છે, ઈલાં સુધી તેમને લાંજ સમગ્ર થયું છે, ને એવા પાપીને પણ મુક્તિ દેનારા છે. એ પણ એમના ઊરમાં લખાઈ ગયું છે. કાલી ને અધાસુરે શત્રુ છતાં એના સંબંધથી શુદ્ધ થયા એ પ્રત્યક્ષ છે તો ગોપીયે “ કહ્ન ” કરીને ચાલ્યા તેથી ઉલટી તેઓ જાણી થાય ! એ શું શંકા છે !

આગળ આખા વૃજના અનુભવની વાત ને અઘાપિ જેનો જગવિદિત જીવનો પુરાવો દીવાળીનો ઉત્સવ ને શ્રી ગોવર્ધન ગિરિરાજ ખીરાજમાન છે તેમાં આખા વૃજને ઇન્દ્ર વરૂણ વાયુ વિજળીના પ્રખળ મારાથી સાત દિવસ સુધી ટચલી આંગલી પર આખો ગિરિરાજ ધારણુ કરી તેમને આંચ ન આવવા દીધી. ને સૌના હૃદયમાં એવું કારાઈ ગયું કે તે કદી વિસરાવાનું જ નથી. સૌએ તે જોઈ નંદરાયને શ્રીકૃષ્ણ કોણુ છે ? એ જાણવા પુછ્યું ને તેમણે પણ ત્યારે નીડરપણે ગર્ગાચાર્ય આવી જે કથા કહી ગયેલ તે તમામ પ્રકટ કરી, ત્યારથી આખા વૃજને સુવિદિત થઈ ગયું હતું કે દેવના દેવ ઇન્દ્રના પણ સ્વામી શ્રીમન્નારાયણુ પૂરણુ કામી છે. પછી બીજા દૈત્યોથી ઊગારે જ ગયા, તેમાં સૌએ ભાવદ્રઢ ધારે ગયાં છે ને માનીજ લીધું. અનુભવસિદ્ધ વારંવાર થયા કીધું છે કે તે સર્વેશ્વર છે. વૃજજનનું રક્ષણુ કરવાજ વૃજમાં આવી વસ્યા છે. તેમના પારાવાર ઉપકાર જેવા કોઈથી ન થઈ શકે. દેવ અસુર શત્રુ છતાં વાંકો વાળ ન થયો, ત્યાં તેને માણસ ગણવાની શી બાળજીવિ જેવી વાત ! એ રીતે સાક્ષાત બધું રહસ્ય આંહી કંદતાં પ્રકટ કરી દે છે કે—

નચલુ ગોપિકાનંદનો ભવાનચિહ્ન દેહિના મંતરાત્મદ્વક ।

ચિત્તનસાધ્યિતો વિશ્વગુપ્તયે સચ્ચ ઉદયિવાન્સાચ્ચતાં કુલે ॥

તું માત્ર ગોપિકાનો નંદન નથી એ વાત નમ્મી છે. અખિલ દેહીનો અંતર આત્મા સાક્ષી છે. બ્રહ્માની પ્રાર્થના ઉપરથી વિશ્વના રક્ષણુને માટે હે સખા ! તું યાદવકુળમાં પ્રકટ થયો છે !

આખા શબ્દો છે કે અમે તને યશોદાનો નંદન ગણતાં જ નથી. ત્હારો જન્મ યાદવોમાં થયો છે. ત્યાં પણ તું ક્યાંથી આવ્યો ને કેમ ! તે અમે જાણીએ છીએ. બ્રહ્માએ ક્ષીર સાગરપર પ્રાર્થના કરી ત્યારે વિશ્વનું રક્ષણુ કરવા, તેને વચન આપ્યું તેથી ત્યાંથી મથુરાંને ત્યાંથી આંહી વૃજમાં આવ્યો છે. ને અમારાપર એટલી બધી કૃપા કે અમારો સખા થયો છે. વાસ્તવિક તું દેહધારી માત્રનો સખા છે. સૌના ભીતર તું છે દરેકની અંદર છે. પછી તને જોતવા જવું, તું જોતવાથી જડે એ તો ભૂલ છે. ભ્રમ છે માત્ર જ્વાલબાલ હોયતો તેમ બને પણ તુતો અમારામાં પણ છે. ત્હારે પ્રકટ થવું હોય ત્યારે થાય છે. બ્રહ્માએ પ્રાર્થના કરી તોપણ સઘ ન પ્રકટયા, ને જ્યાં પ્રકટવું ચાહ્યું ત્યાં રૂતે આવીને સૂતા ને તેના પુત્ર ગણાયા. અર્થાત્ અમારાબળથી નહીં આપની કૃપાથી અમારામાં આપ પ્રકટી શકો છો, ને થયું પણ તેમજ. શ્રી શુકદેવજીએ ત્યાંજ કહેલ છે **તાસામાવિરમૂત્સૌરી** તેમના વચમાંજ તે પ્રકટ થયા. એવા સૌમાં વસતા સર્વેશ્વર પરબ્રહ્મ અંતર્યામી તે છે જ. એટલે તેને વળી દેહ અર્પણી કે દેખાડવી કે અડાડવી એ બધું નવું નથી. દેહ માત્રનો ને જીવનો ભોક્તા ખરોતો તે છેજ. એ રહસ્ય જાણીને અનુભવીને તેમણે તેને ચાહ્યો—ધ્યાયો ભોગવ્યો છે. બ્રહ્માનંદનો અનુભવ લીધો છે ને પોતાનો દેહ ને આત્મા સૌએ કૃતાર્થ કીધો છે. કામભાવે તેમને ન્યાલ કરી નાંખ્યાં કારણુ તે કોના પ્રતિ ! જેતું શું મહાત્મ્ય ! જેની અસર થયા વિના કેમ રહે ? શુકદેવજી કહીજ ચયા કે કોધ દ્વેષ ગમે તે રીતે પણ તેને અડે તેના ચુલ્લ શક્તિ તેનાપર અસર કરે તેમ આ શરદ આનંદ મૂળ “**તારાત્રી**” વાળા પ્રસંગમાં પણ ભગવાને કુમારીકા-ઓનો ભાવ જાણ્યો છે ને જે વરદાનસાથે ભવિષ્ય પણ તેમને જણાવી દીધું છે. એ જ મલો-કમાંજ બધું આવી જાય છે. એ પણ આંહી ટાંકીએ. તેના શબ્દોનો હવે વિચાર કરો.

શ્રી કૃષ્ણવિશે થયો, હવે બાપીઓ વિશે કરો,

તાસાં વિજ્ઞાય ભગવાન્ સ્વપાદ સ્પર્શ કામ્યયા ।

ધૃત વૃત્તાનાં સંકલ્પ માહ દામોદરોઽવલાઃ ॥

પોતાના પાદ સ્પર્શની ઈચ્છાવાળાનો સંકલ્પ જે માટે તેમણે ધૃતધારણ કરેલ તે જાણી ને ભગવાન દામોદર તે અબળાઓથી બોધ્યા—

તે કુમારીકા જે પ્રભુને પતિ તરીકે માગતી હતી તેનો હેતુ શું ! પાદસ્પર્શની સત્તા મળે, શ્રી અંગતી સેવા કરવાનો પોતાનો અધિકાર સ્થાપન થાય, પ્રભુ અડવા દે તો અને તે માટે યોગ્ય થાય તો અડાય તે માટે ધૃત કર્યું તે પુરૂં થયું એટલે એમના મનનું પ્રભુએ જાણ્યું સાથી ! તે માટે “ભગવાન” શબ્દ લગાડેલ છે, કે તે સર્વજ્ઞ છે જ. એટલે “વિજ્ઞાય” સારી રીતે વગર કહે સૌના મનની સુધાં જાણે. બોલતાં માગતાં આપડે ન આપડે પણ મનોરથ સમજી જાય ને તે પુરા પણ કરે એવાજ છે તેનો કાંઈ પુરાવો ! આંહીજ તુરત ઉત્તર દીધા, એટલુંજ નહીં આંહી જે વિશેષણ લગાડ્યું છે જે “દામોદર” છે જે ભગવાન પૈઠ્યર્થ સંપન્ન તેજ એક ગોપીને મન થયું તો તેના દામણથી બંધાયા એવા જણાયેજ ગયા છે. એટલે પુત્રભાવે બાંધવાનું મન થયું તો બંધાયા, તો પછી પતિભાવે બાંધવા મન કરે તે કેમ ન બંધાય ! બંધનનો હેતુ બાંધનારનું બળ નથી તે તો અબળ છે. પણ તેમનો સંકલ્પ પ્રેમ છે. પોતા પ્રત્યેક જ્ઞાન પૂર્વક પોતાથી કાંઈપણ જાતના સંકાયવગરનો સંપૂર્ણ પ્રેમ જોયો એટલે આંહીજ આગળ શબ્દો જુવો, શું બોધ્યા તે

સંકલ્પો વિદિતઃ સાધ્વ્યો ભવર્તાનાં મદર્ચનમ્ ।

મયાઽનુમોદિતઃ સોઽસૌ સત્યો ભવિતુ મર્હતિ ॥

“હે સાધવીઓ ! તમારે અમારું અર્ચન કરવું એવો જે સંકલ્પ છે, તે મને વિદિત થયો છે ને હું તેનું અનુમોદન આપું છું એટલે તે પૂરો સત્ય થવાજ જોઈએ.”

પ્રથમ સંબોધનજ સાધવીઓ કરીને લગાડે છે. અર્થાત્ તમારી વૃત્તિ કેવળ કામી જાર પુરૂં જાણીને નથી થઈ પણ પોતાના પ્રભુ પ્રાણનાથ સમજીને, તેના થઈએ તો તેને માટે થઈએ. તેને અર્પણ થઈએ તો હીક એમ ચાહવા માત્રથી તેમને સાધવી કહી. સફલાવ તેજ સાધવી ને તેથીજ તે સંકલ્પને પોતે મંજુરી આપી ને ત્યારેજ તે પાર પડશે. નહીંતો એતનો તો સંકલ્પ સંકલ્પ કરે છે પણ બધા પાર ક્યાં પડે છે ? “સાધવીને અર્ચન” શબ્દ વાપરવાથી જરા તેમના મનમાં ગરબડ થઈ કારણ તેમણે પ્રભુથી પતિ સુખ કહ્યો કે રતિસુખ કહ્યો તે લેવું ચાહ્યું છે. તેનાજ છે. તેનાથી કશું છાનું, તેના વિનાનું તેમનું રૂંવાડું પણ નથી. એ જાણ્યું માન્યું ત્યારે તો તેમનાથી જૂઠી લાજ પછી નથી કરી. જનથી જાનું પણ પ્રભુથી શું જાનું ? ન શી રીતે રહે ? પૃથ્વી માતા છે પણ તેની આગળ નમ્મ ન થાય તો મળત્યાગ શી રીતે કરે ! પણ બેશક તેમને શ્રી અંગપર એવો પ્રેમ છે કે જેથી અંગમાં અનંગ પણ પીડે છે. તે અંગ અર્પણ કરવું. બીજા ઉપચાર પદાર્થથી નહીં પણ અંગથી સેવન કરવાની તેમની રૂચી છે. જેનું મુજેજે જોણે બતાવ્યું છે તેનાજ કામમાં લાગવા તેઓ ચાહે છે. બેશક તેમાં સ્વાર્થબુદ્ધિ શું—પરિક્ષીત રાજાના શબ્દમાં જાણ્યું છે, પણ તેથી શું ? પ્રભુમાં તેવી બુદ્ધિ નથી. પ્રભુનું તેવું શરીર નથી કે જેને અડવાથી તેમને જાર પુરૂં ને અડવાનો દોષ લાગે ! તેમની દાનત હીક નથી છતાં કેમ દોષ ન લાગે ? સ્હામી વસ્તુના ગુણના પ્રતાપથી ચણોદીને અડવાની દાનત છતાં આગ હોય તો દાઝે તે અગ્નિના ગુણને લઈને

વિષ સમજીને પીયે ને ઔષધ હોય તો ઝોર લાભ કરે. તે તેના ગુણને લાભને. દાનત કામ આવતી નથી. વરતુશક્તિ કામ આવે છે. તે કહી ગયા કે પ્રભુનું શરીર નિર્ગુણમય પ્રકૃતિનું તો નથી પણ તેથી વિરૂદ્ધ શુદ્ધ સત્વમય છે. જેના સ્પર્શથી ત્રીગુણથી ભાદી અસર દૂર થાય. કહી ગયા કે વિષ જાણીને ખાય પણ અમૃત હોયતો અંમર થાય. તેમ બહુનું થયું છે. આરંભમાં એ વિશે કહી ગયા છીએ. વચમાં પણ કહેવાયું છે.

ભગવાનનું ધ્યાન પણ એટલાજ માટે કરવામાં આવે છે કે તેનું સ્મરણ અરે ! તેનું નામ પણ ઇચ્છાતો શું દુર્વાસનાના પણ પરિણામરૂપ કૃતિ ને તેના પરિણામરૂપ પાપ દુઃખ ભય તેને પણ તે ટાળે છે. તો સાક્ષાત શ્રી અંગ સ્પર્શનું તો કહેવુંજ શું ? આંહી કંઈતઃ ભગવાન એ રહસ્યને સ્પષ્ટતમ કરે છે. તે ગોપીયોનેજ સાધવી શું કામ કહી ? તે કહી દે છે કે તમે જે ભાવથી માગો છો તે હું જાણું છું, પણ હું તેને મ્હારું અર્ચન ગણું છું, ફળ પ્રલભ્યાપે તે અર્ચનતો હિત આપે તે અર્ચન કેમ નહીં બીજું આપે ! તેથી પાપ ટળે તો હિત આપે તેનાં પાપ કેમ રહે ! એ ન્યાયથી પણ બદલો ઉત્તમજ મળશે. પ્રભુની યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રભુ કરશે તેમ થશેજ. તે માટેજ પોતે તેવું શરીર ધારણ ધરી પ્રકટે છે. ત્યારેજ પતિતપાવનત્વ તેનું સિદ્ધિ દે છે. કેવાં કેવા પતિત તેનાથી તરે છે તે શી રીતે ? કાર્ષ્ણ્ય પણ પ્રકારે તેના સંબંધમાં આવવાથી ગમે તે કારણે જળમાં પડે ને પલળે છે તેમ પ્રભુ કહે છે.

ન મર્યા વેશિત ધિયાં કામઃ કામાય કલ્પતે ।

મર્જિતાઃ કથિતા ધાતાઃ પ્રાયો વીજાયનેષ્યતે ॥

“ મ્હારામાં કામ ભાવથી મુક્તિ બુદ્ધિ કામ નહીં ઉપજાવે જેમ શેકેલ ધાન્ય બીજને માટે કામ ન લાગે તેમ ” દ્રશ્યંતમાં પ્રાચ્યઃ શબ્દ છે કારણ જે પુરેપુરું ન શેકાયું હોય તો તે બીજ બીજે પણ ખરું, પરંતુ સિદ્ધાન્તમાં તેમ નથી. જીવો અગ્નિ પટાન્તરે સ્પર્શ આદિ પાત્ર હોય ને દાણો શેકાય છતાં તેમાંથી બીજવાપણું જતું રહે છે. તેમજ આડી દેહ છતાં પ્રભુને અડાય તો તે જીવને ફરી જન્મવાપણું નથી રહેતું તેમની વાસના કામભાવ બીતરનો પણ બળી જાય છે. પછી બહારની શાન્તિનું પ્રજ્વળ શું ? અને હકિકતમાં જ્યારે બીતરની વાસના-પટ મળ હરે છે ત્યારેજ આત્માની ખરી પ્રભા ખૂલે છે. ત્યારેજ તે પરબ્રહ્મ શું ક્યાં કોણ કેવા થાય છે ? તેના શા ગુણશક્તિસ્વાદ છે ? તેનો અનુભવ સુખે પૂરો લેવાય છે. તે આ સંબંધથી ગોપીયોને થયો તે સદાને સાડ રહ્યો છે. તેઓ જેમ દાણો શેક્યો તે જીવન મુક્ત તેમ જીવનમુક્ત થઈ ગઈ હતી. તેની પરીક્ષા મૈત્રેય મહર્ષિના મહાનશિષ્ય જે ભગવાનના પરમભક્ત જેની વિરક્તિ અઘાપિ બ્રહ્મનારાયણ વાસથી શાસ્ત્રવિદિત છે તે શ્રીઉદ્ધવજીના ને એજ ગોપીયો સમાગમમાં પ્રસિદ્ધિમાં આવી છે. એ પ્રસંગ આ દશમસ્કંધમાંજ શ્રીશુક-દેવજીએ કહી દીધા છે. જેથી તેને ગોપીયો પરમસાધ્વી પરમભક્ત માટે જે પરિક્ષીત મહારાજને સંકા ઉઠેલ તે છેકજ જતી રહે. થોડા મ્લોક એ પ્રસંગમાંથી ટાંકી દઈએ એટલે ગોપીનું સ્વરૂપ પુરું સમજાઈ જશે. પછી આ વિષયમાં વધુ કહેવાનું નહીં રહે.

કિમસ્માભિર્વનૌ કોભિરન્યાભિર્વા મહાત્મનઃ ।

શ્રીપતે રાસ કામસ્ય ક્રિયતાર્થઃ કૃતાત્મનઃ ॥૧૬॥ અ. ૪૬-૪૭

“ અમો જે વનમાં રહેનારી તેનાથી વા બીજાઓથી તે મહાત્મા શ્રીપતિ આમકામ કૃતાત્માને શું પ્રયોજન હોય ! ”

તેઓ શ્રીકૃષ્ણ કોણ છે તે જાણે છે. મહાત્મા કૃતાત્મા એટલુંજ નહીં. આમકામ એટલે પૂર્ણકામ તે શ્રીપતિ-જગતના સ્વામી એટલે પોતે જાતે પૂર્ણકામ પૂર્ણ ને વળી શ્રીનાજ સ્વામી તેને જાતે પરવા નથી. સ્ત્રી જોયતી હોય તો શ્રીએ પછી બીજી દેવ સ્ત્રીયોનું પણ પ્રયોજન નહીં ત્યાં અમારું વગડાડનું તો શું કામ હોય ? સેવા સાડું પોતેજ પૂર્ણ શ્રી જોવી સદા સમર્થ દીવ્ય મહીષી સેવા કરે છે પછી બીજી શ્રીમંતની શ્રીમંતાઇનું પ્રયોજન નહીં, તો વનચર પાસે હોય પણ શું ! અથવા પૂર્ણકામ સર્વેશ્વરને વનવાસીયોનું શું પ્રયોજન ! અથવા આમકામ છતાં શ્રીનાપતિ છે તો બીજાના અથવા અમારા વતી કાં ન થાય ! એમ વ્યંગ છે પણ પ્રત્યક્ષ વાત એજ કે પ્રભુની પ્રભુતા ને પોતાની લઘુતા તે સંપૂર્ણ સમજે છે. તેને કોઇની કશી કદી તમા નથી એ સારી રીતે જાણે છે ને તે હોય તોપણ પોતાનો તેનો મુકાબલો સંભવતોજ નથી, એ સંપૂર્ણ સમજે છે ને તેવે પ્રસંગે લૌકિક રીતે શું કરવું જોઇએ ! તે પોતે દશાન્ત સુદાં કહે છે—

પરં સૌખ્યં हि नैराश्यं स्वैरिण्यप्याह પિંગલા ।

તજ્ઞાનતોનાં નઃકૃણે તથાઽપ્યાશા દુરત્યયા ॥ અ. ૪૭. શ્લો. ૪૭

“નીરાશી એ પરમ સુખ છે એમ તે પિંગલા વેસ્યાએ કહેલ છે, તે અમે જાણીએ છીએ છતાં અમારામાં જે શ્રીકૃષ્ણની આશા છે તે તજ્ઞની કંઠણ છે”

અર્થાત્ પિંગલાને છુટી પણ અમને એની આશા નહીં છુટે, એટલે એ દુઃખ તેજ અમારા કર્મે લાખ્યું કહો કે અમે જોઈએ કહો કારણ જાણીએ છીએ કે આ અવતારે એ આશા પૂર્ણ થાય તેમ નથી છતાં તે છુટે તેમ નથી તેનું કારણ !

ગોપીયોના મુખથી કહેવા કરતાં શ્રી ઉદ્ધવજીના મુખથી કહેવું હીક પડશે તે તટસ્થ છે.

एताः परं तनुभृतो भुविगोपवधवो गोविंद एव निखिलात्मनि रूढभावाः ।

વાંછાંતિ યદ્ભવભિયો મુનયો વયં ચ કિં બ્રહ્મ જન્માભિરનંત કથા રસસ્યા ॥ ૪૭-૫૮

“ઉદ્ધવજી ગોપીનું પુરું સાંભળી તેમની રીતભાત જોઈ છેવટ તેમને વંદન કરતા થકા આ જોલ જોલ્યા છે કે દેહ ધારીને પછી આથી વધુ કાંઈ ન જોઈએ જે ગોપની વધુઓને ગોવિંદ સર્વના આત્મામાંજ જેવો રૂઢ ભાવ છે.” અસ એવો રૂઢ ભાવ થાય તો પછી દેહ ધરવાનો અર્થ પુરો થયો તેની કૃતકૃત્યતા આવી ગઇ, દેહથી જે કરવાનું તે થઇ ચૂક્યું. કર્તવ્ય તરીકે કશું શેષ ન રહ્યું. હવે તો કૃપા ભોગવવુંજ ! સંસારથી ડરેલા મુનિયો-ને અમે જે ચાહીએ છીએ તે આ છે. અર્થાત્ એવો ભાવ મુનિયો જે મુમુક્ષુ છે, તેમનો પણ નથી થયો ને અમે ભકતોમાં સખામાં ગણાયા તેમનો પણ નથી થયો; પણ થવોજ જોઈએ તે હજી અમે ચાહીએ છીએ તે માટેજ યત્ન કરીએ છીએ વા કરશું. તેવા થયેજ અર્થસિદ્ધિ છે અર્થાત્ તેનાથી મુનિ ને પોતે જોઈ ઉતરતા છે. દેહથી તો ચડતા છે મુનિ બ્રાહ્મણ પોતે ક્ષત્રી ને આ તો ગોપ વૈશ્ય તેની પણ સ્ત્રીયો. પણ તેથી શું ! જે ઉત્તમ દેહથી અંત મળી શકે તે તેમને આ દેહમાં મળી ચૂક્યું. અનંતની કથામાં આવે છે. જેને રસ મળ્યો છે, ભજન રસ બ્રહ્મકથારસનાં જે અહાવાં ભોગી થઇ ચૂક્યાં હવે તેને બ્રાહ્મણની દેહનું શું પ્રયોજન ! જે ઘરે વેદ ભણે, અર્થ સમજે મુમુક્ષુ થાય, અનુશાન કરે પાપ હઠે, પ્રેમ પ્રકટે, પછી બ્રહ્મ જ્ઞાન, બ્રહ્મની વાર્તામાં લાગે, તેઓ મને તે સ્વાદ—તે અધિકાર છેજ આ એ સ્થિતિ ભોગવે છે. સામાન્ય દષ્ટિવાળા જે તેમનાપર દોષ મુકે છે તે તેમને હસકી નજરથી જુવે છે. તેમાં કાંઈ સત્યાંશજ નથી, એમ નથી પણ તેમ હવું છતાં તે

કેવી થઇ ને તે શાથી? એ બધું એકજ પ્રલોકમાં ઉદ્ભવજી કહે છે. અમારે માટે કહેવાનું ને તમારે માટે સમજવાનું બાકી રહે તેવું નથી રાખ્યું.

“કેમાઃ સ્ત્રિયોષ્વનચરી વ્યભિચારદુષ્ટાઃ” ક્યાં આ સ્ત્રીયો વનચારી, વ્યભિચારી દુષ્ટ!” બસ કહી રહ્યા અજ્ઞાની ને પાપી સ્ત્રી હોઇને, આથી વધુ કોઈ શું કહેવાના હતા! જ્ઞાતિ નીચ તેમાં સ્ત્રીત્વ નિચ તેમાં બુદ્ધિ મંદ હોય તેવા પ્રદેશમાં વાસ, પશુનાજ સંગી ને તેમાં પાણુ કૃતિથી દુષણ તનને મનને સંગ બધાજ સરખો, વાત આવી રહી, એક બાળુ થઇ, પણ તેમ તો હતી! થઇ છે તે શું! જેને તે પગે પડ્યા તે શું જોઇને!” કૃષ્ણે કવચૈષ પરમાત્મનિ રૂઢ ભાવઃ” કૃષ્ણમાં એટલે પરમાત્મામાં એમનો ક્યાં રૂઢ ભાવ!” આ બીજી હદ. પરમાત્મામાં રૂઢ ભાવ તે પ્રકટ પુરુષોત્તમ પૂર્ણ બ્રહ્મમાં, ને પૂર્ણ ભાવ તે કેટલો ને કેવો! જેમ તેની નીચતા વિશે તો કાંકે કહ્યું આંહી તો કવચ કહીનેજ અટકી ગયા એની હદ નથી. અનંતમાં અનંત ભાવ છે. તેનો થાહ લાગે તેમ નથી. તેની હદ રહેવાની પણ નથી. તે વધેજ જશે! એમ થયું શાથી! તેમણે કાંઈ કર્યું! અગ્નિમેલ પેંડે ત્યાગ પશ્ચાતાપ, તપ, જપ! નહીં. કશું નથી કર્યું ને બધુંજ થયું તે શી રીતે! તેમના પૂર્વના પૂર્ણ પુન્ય પ્રતાપે તેમનો ત્યાં તે દેહમાં જન્મ થયો તે વેળા જ્યાં તે પ્રભુનો સાક્ષાત્ સંગ અનુભવ સદૈવ ઘટમાં વસે વસે પામ્યા!

“નન્વીશ્વરોઽનુ ભજતોઽવિદુષોપિ સાક્ષાત્ ચ્છેયસ્તનો ત્યગદરાજઙ્વોપયુક્તઃ

ધ્ધિરનુ” અનુભવજન અગ્નિજ્વલાં પણ થયું, તેનું આ પરિણામ આનંદ સૌનું ભજન ને આ ભજન જૂદું કારણ અહીં સાક્ષાત્ પ્રકટ પ્રભુ હતા. તેનું પ્રકટ સેવન થયું, એટલે પરમ એવ પરમ લાભ મળ્યો. જેમ અમૃતનું સેવન અગ્નિજ્વલાં કરે તોપણ અમર થાય, આપધના સેવનથી બીમારી મટે તેમ પ્રભુનો પ્રભાવ! તેથીજ આ પ્રેરકાર! તે કેવો! પૂર્વાર્દમાં કહ્યો એવો થઇ ગયો આ પ્રમાણે પૂર્વ સ્થિતિ પછીની સ્થિતિ ને તેનું કારણ ગોપી ને કૃષ્ણનો સંબંધ તે પરિણામ બધું આવી ગયું, દટાન્ત સાથે ને અનુભવી ઉધ્ધવજીની સાક્ષીથી.

ગોપીયોનું પોતાનું વચન છેવટ ત્યારે ઉધ્ધવજી વ્રજથી મથુરા પધારવા માંડ્યા ત્યારે શું થયું! તે જુવો એટલે ગોપીયો શું થઇ છે! તેનો ઓર વધુ ખ્યાલ આવી જશે.

મનસો વૃત્તયો નઃ સ્યુઃ કૃષ્ણ પાદાંબુજાશ્રયાઃ ।

વાચોઽભિ ધાયિની નામ્નાં કાય સ્તત્પ્રહ્ણાદિષુ ॥ ૪૭-૬૬

કર્મભિ ભ્રામ્યમાણાનાં યત્ર કાપીશ્વરેચ્છયા ।

મંગલાચરિતૈર્દાનૈર્મતિર્નઃ કૃષ્ણ ઈશ્વરે ॥ ૪૭-૬૭

મનની વૃત્તિયો અમારી શ્રી કૃષ્ણના ચરણકમળનો આશ્રય કરે ને અમારી વાણી તેનું નામ લીધાં કરે, અને અમારી કાયા તેમને પ્રણામ કર્યાં કરે એટલે કાયા વાચા ને મનસા તેના માટેજ વપરાય. જે બોધ પ્રભુએ દીધો હતો તે પૂરો લાગ્યો છે કે નહીં! તે તપાસો ધન ધાન્ય પશુ, પુત્ર કાંઈ માગ્યું! પોતાનું સુખ બીજું માગ્યું, દાસીત્વ સ્ત્રીકામ્યું, કિંકરી થવા ચત્યું તે થઇ છે જ પણ કાયમ રહેવા માગે છે. સુખ માટે નહીંજ ત્યાગ માટે નહીં, કામ ભોગ માટે નહીં, એક જન્મ માટે નહીં બીજા પ્રલોકમાં કહે છે. “અમારા કર્મથી અમે ઇશ્વરધ્વજથી જે થાય તે મંજુર. પોતાની ઇચ્છાથી જે “સારાં કામ દાન થાય તેનું ૧૧ અમારી કૃષ્ણમાં મતિ રહે, અર્થાત્ પ્રારબ્ધ ભોગવશું. કાયા વાચા મનસા ઇશ્વરચરણનું જ સેવન અવલંબન રાખ્યું ને તદુપરાંત જે શુભ કામદાન કરવા

સાગ આવશે તે કરવા પણ ચૂકશું નહીં. પણ તે પણ અમારાં જાતિ સુખ દુઃખ ખાતામાં નથી જમાં થવા માગતાં ! એ તો ભોગવીજ નેશું પણ શ્રી કૃષ્ણમાં મતિ એ તેનું ફળ અમને મળવું. અર્થાત્ આ મતિ ન ટળવા અમારાથી બનશે. તે અમે કરીશું ને બાકી પ્રભુની સ્હાય જે આપ પ્રભુના જન—હૃત પ્રભુ પધારો છો તો અમારી વતી પ્રાર્થના પહોંચાડજો. આ સ્તોકમાં ઉપાય ને ફળ બધું આવી ગયું. પ્રારબ્ધ રહી શુભ કર્મદાન કર્યાં તેનું ફળ કૃષ્ણમાં મતિ માગી. કારણ પૂર્વજન્મમાં એવાં નિષ્કામભાવથી અનેક કલેશ તેથીજ આ દેહે આસ્થાનો અહાવો યોગ આવે ત્યાં અવતર્યાં. તેમાં પાછું રળી લીધું કામ ભાવતો નિમિત્તમાત્ર હતું તે તો ક્યાંહી ટળી ગયું ગળી ગયું પ્રભુથી જીવન મળી ગયું ને અહાવું તે ફળી ગયું તે કેવો ભાવ હશે ! તેનો ખ્યાલ અમને તમને શું આવે ? અહાવું માગનારને નજરે જેણે જેણે તેને આપ્યો ને તે છેવટ એટલા બધા તેમના પ્રભાવથી પિગળી ગયા કે અહાવું માગ્યું. જે શ્રી શુકદેવજીએ સ્પષ્ટ ટાંકી રાખ્યું છે.

આસા મહો ચરણેરુ જુષા મહં સ્વાં વૃંદાવને કિમપિ ગુલ્મલ્લતૌષધીનામ્ ॥

યા દુસ્ત્યજં સ્વજનમાર્યં પથં ચ ઠિત્વા મેજુ મુકુન્દ પદવો શ્રુતિભિર્વિમૃગ્યામ્ ॥

“ અહો ! અમે એમના ચરણની રેણીની સેવા કરનારાં વૃંદાવનમાં ગુલ્મલતા આપધીમાં થી કાઢપિણુ થઈએ ! કે જે દુસ્ત્યજ પોતાનાં જનનો આર્યપથ તેને છોડીને શ્રુતિ જેને શોધે છે તે મુકુન્દના માર્ગનું સેવન કરે છે ”

ઉદ્ધવજી કહે છે—ગોપી થવું તો બહુ મ્હોટી વાત છે પણ જે જન્મ કરી આવે તે આ વૃંદાવનમાં. મનુષ્ય પણ પક્ષી તો નહીં પણ વૃતા ગુલ્મલતા આપધી કાઢ પણ એવા આવે કે જેથી આ ગોપીયો—અહાવી ગોપીયોનો પદરજ અમને અડે ! તે પોતે એટલી પવિત્ર થઈ ગઈ. શ્રી ઉદ્ધવજી માને છે કે તેમના પદને સ્પર્શિત રજ પરી નૃણુ લતા ગુલ્મ દેહ ધારીને અડે તો તે પણ પાવન થઈ જાય ? એવી પવિત્રતા તે કઈ ! તે ઉત્તરાર્ધમાં કહે છે. આર્યપથ સાધારણ ધર્મ પતિ, પિતા, પુત્ર, ભાઈ, ઘર, ધન માલમતા સ્વર્ગ પુત્ર એને આહવું. એમાં લપટાવું લોભાવું તો સૌથી બને પણ તેને છોડીને તેજ મન કાયા વાણી પ્રભુમાં નેડવી એ બહુ કઠણ છે. પ્રથમ તો તેમાં વસતાં છતાં તેમાંથી વૃત્તિ છુટવી એ કાંઈ સહજ વાત નથી. એ ત્યાગી સૌથી ચઢીયાતા છે તે તેજ પુરા પવિત્ર છે. જેનાં મન પણ વાસના રાગ દ્વેષયુક્ત નથી, પછી તેમની ક્રીયા તો ક્યાંથીજ તેવી હોય ! અર્થાત્ મન શુદ્ધ એટલે તન ક્રીયા શુદ્ધ હોયજ પણ એથી આગળ વધી શ્રુતિ વેદાંત જેનો વિચાર—શોધ જેને મેળવવા પ્રયાસ કરે છે—પ્રયાસ કરતાં શીખવે છે. જે મુમુક્ષુ લોક તે ઉગ્રયોગી ઉત્તમ અધિકારી તે માટે ઉત્તમ શાસ્ત્ર શીખવે છે, તેનું અનુષ્ઠાન કરે છે. મુક્તિને દેનાર જે મુકુન્દ તેની પદવી તેનો માર્ગ તેનું ધામ મેળવવા તેનું આ રીતે સેવન કરે છે તેમાં મુકુન્દ વશ્યાજ છે. તેમાં પ્રકટ રહે છેજ. તેઓ સ્મરણ બન્યું રહે એવું માગે છે. એટલે તેમના આત્મા આરૂઢ છે, તેઓ પ્રભુનાં હાલતાં ચાલતાં મંદિર સાક્ષાત્ પરમ પવિત્ર છે. એમનું નામ ગોપી, એ તેમના આચાર વિચાર ને તેમને માટે અહાવા ભક્તોને અહાવું માન છે. ને તેથી જે એવા હશે અથવા થશે તેમને તેવુંજ માન તેમને માટે ઉપજશે એટલે તેઓ તો પ્રભુને પણ “ શ્રી ગોપીજન વક્ષભાય નમઃ ” કરી આગળશે પ્રણમશે. અમે તેમજ કરી અહીં આ પ્રકરણ પુરું કરીએ છીએ ને કહીએ છીએ.

—જય શ્રી કૃષ્ણ ગોપી ! જય—

—સમાપ્ત—

—ખાસ સૂચના—

પાંચમા વર્ષની મહાભારત ભેટો !!!

અમ્હારા આનંદ પત્રનું પાંચમું વર્ષ આવતા માસ સપ્ટેમ્બરથી શરૂ થશે. ચાલુ વર્ષમાં ન્હાની મોટી (૬) ભેટો અમો ગ્રાહકોને આપી ચૂક્યા છીએ.

બે રૂપિયાના લવાજમમાં બે ત્રણ રૂપિયાની ભેટો !!

આપવાનું સાહસ અમારા માનવંતા આશ્રયદાતાની ખાસ કૃપાવડેજ થઈ શક્યું છે. આ કરતાં પણ વધુ સાહસ પાંચમા વર્ષ માટે ઉઠાવ્યું છે.

પાંચમાં વર્ષની પહેલી ભેટ.

બ્રહ્મસૂત્ર (ભાષ્ય) સુત્ર, અધિકરણ અર્થ અને વિવેચન સાથે એમી ૮ પેજ પચાસ ફરમાનો ઉંચા ગ્લેઝ કાગળ અને સારી બાંધણીથી બાંધેલો અપૂર્વગ્રંથ નેક નામદાર લીબડી મહારાજ સાહેબ બહાદુરની સંપૂર્ણ સહાયથી છપાયેલ છે.

બીજી ભેટ.

મહિમવાલહાર. બીજી ભાગ-રેલ્ય ૮ પેજ લગલગ ૨૫ ફરમાનો ગ્રંથ મુબદના મુપ્રસિદ્ધ શેઠ ધરમશી મોરારજી ગોકગદાસ અને શેઠજી નરોત્તમદાસ મોરારજી એ-આશ્રીની મદદથી છપાયેલ છે.

ત્રીજી ભેટ.

શ્રીગુણરત્નકોશ-અમારા આનંદપત્રમાં લેખ વગેરેની મદદ આપનાર સદાનાં હિતચિન્તક અ. સૌ. બહેન સુમતિ લલ્લુભાઈ શામળદાસે સંસ્કૃત ઉપરથી શુ. માં પત્ર, તેના અર્થ અને વિવેચન સાથે ઉંચા કાગળમાં છપાવી છીટના પાકા પુઠાથી તૈયાર કરાવેલ આ મનોહારી ઉત્તમ ગ્રંથ છે.

અહાલી ઉમદા અને અપૂર્વ ભેટો માત્ર આનંદના લવાજમના રૂ. ૨) બેમાંજ મેળવવાને કોણ લાગ્યશાળી નહીં થાય !! આ ભેટો વર્ષારંભેજ વહેંચવામાં આવશે.

જેઓ સાહેબનું પાંચમા વર્ષનું લવાજમ ભેટોના પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૨-૫-૦ આવેલ હશે. કિંવા વી. પી. પી. કરવાનો આરડર આપ્યો હશે તેમને જ સદરજુ ભેટો મોકલવામાં આવશે. આશા છે કે આ વિનંતિ ધ્યાનમાં લઈ વી. પી. પી. ના લુકમાં આપવા અમ્હારા દાના ગ્રાહકો શરૂ કરશે. આપ વિચાર કરશે તો જણાશે, કે વર્ષારંભેજ વર્ષના લવાજમ ઉપરાંત પૈસા વળો જાય છે !! છે કોઈ માસિક કે અહાલી ઉમદા લવાજમ ઉપરાંતની ભેટો આપી શકે ?

—બીજી નમ્ર પ્રાર્થના—

અમોને સંપૂર્ણ આશા છે, કે આ અમ્હારી નમ્ર અરજ ઉપર નિધા કરી દરેક દાના ગ્રાહક નવી સાલ માટે નિદાન અંકક ગ્રાહક પણ વધારી આપશે તો અમોને વધુ ઉત્સાહ થતાં વધુ સાહસમાં ઉતરવા અમો શક્તિમાન થઈ શકીશું. આશા અમર છે.

આવતા વર્ષથી અમ્હારા આનંદના મુખ્ય લેખક તરીકે ભાઈ—બહેન છે. એ પણ અમ્હારે જણાવી દેવું જોઈએ, આખ્યાન નાટક, નૌવેલ, કૃષ્ણવિજય, સદુપદેશ આદિ મુખ્ય વિષય હોઈ બીજા પરચુરણ વિષયો પણ ચાલુ રહેશે. હવેથી આનંદપત્ર કાંઈ નવાજ રૂપમાં બહાર આવશે. જે જોવાથી-વાંચવાથી ખાત્રી થશે.

અધિપતિ—આનંદપત્ર.

વિજ્ઞાપિત્ર.

શ્રીયુત અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈષ્ણવકૃત નિધેના પુસ્તકો આના
રી આનંદ આરીસમાંથી વી. પી. દ્વારા મળી શકશે. પાઠ્યમર્થ ભાગ.

પુસ્તકનું નામ.	કિંમત.	આ. પા.
શ્રીમદ્ વાલ્મિકિ રામાયણ (પદ્યમાં)	૩-૦-૦	
શ્રીમદ્ મહાભારત (પદ્યમાં)	૨-૧૨-૦	
શ્રીમદ્ ભાગવત દશમસ્કંધ (પદ્યમાં)	૧-૮-૦	
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (પદ અર્થ વિવેચન સાથે)	૧-૪-૦	
ઉપનિષદાર્થ (અર્થ વિવેચન સાથે)	૧-૮-૦	
મહા યાત્રાવિલાસ	૦-૬-૦	
શ્રી રંગનાથ સ્વામીકા પદ્યસંગ્રહ (હીંદી)... ..	૦-૮-૦	
ધ્યાનમાળા	૦-૪-૦	
ગાનમાળા (ખીજી આવૃત્તિ)	૦-૪-૦	
જુગલ ગાનમાળા „	૦-૪-૦	
સદૃષ્ટદેશક રત્નમાળા. („)	૦-૪-૦	
ગુ. સ્તોત્ર રત્નાવલી („)	૦-૪-૦	
પ્રાર્થના રત્નમાળા („)	૦-૪-૦	
દીપમાળા („)	૦-૪-૦	
જીતતે („)	૦-૨-૦	
ભેટમાળા. („)	૦-૪-૦	
પદપંક્તિ	૦-૪-૦	
પ્રપન્નાર્થમાળા.	૦-૪-૦	
વિશ્વસહસ્ર નામ અથવા ભગવદ્ ગુણદર્પણ	૦-૮-૦	
પ્રપન્નપ્રિય સ્તોત્રરત્નાવળી	૦-૨-૦	
ગુરુપરંપરા પ્રભાવ	૦-૨-૦	
શ્રીનાથમાળા	૦-૪-૦	
શ્રી વિઠ્ઠલનાથમાળા	૦-૪-૦	
શ્રી વેંકટનાથમાળા	૦-૪-૦	
પ્રપન્નપ્રિય પચ્ચિસી	૦-૨-૦	
અદ્વૈત વિવેચન	૦-૬-૦	
રાણકદેવી (નોવેલ)	૧-૦-૦	
હિમ્મતવિજયનાટક.	૦-૨-૦	
સત્યગ્રિત્ર	૦-૪-૦	
ભગવત વિનોદ	૦-૪-૦	
ચાવિસ આખ્યાન	૧-૧૨-૦	
પ્રાનુના પ્રસાદ ૦-૪-૦ રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી	૦-૮-૦	
મંત્ર ને યજ્ઞોદય ૦-૪-૦ ગુરુ પરંપરા પ્રભાવ (ગદ્ય)	૦-૮-૦	
આનંદ ચાર અવતાર એટલે પહેલું, બીજું, ત્રીજું, ચોથું વર્ષ... ..	૮-૦-૦	
દરેક વર્ષના આખ્યે ઉપિઆ, પાંચમું વર્ષ સપ્ટેમ્બર મં. ૧૯૧૦ થી શરૂ.		
રામાનંદ સ્તોત્ર	૦-૧-૦	

પાઠણ—ગુજરાત.

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ

અધિપતિ—આનંદ—પત્ર.

